సత్యవతీచరిత్రము

గ్రంథకర్త

కందుకూరి వీరేశలింగము పంతులు

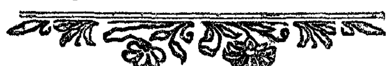
ప్రకాశకులు:

హితకారిణీసమాజము

రాజమహేంద్రవరము

1950

సత్యవతీ చరిత్రము

మొదటి ప్రకరణము

మార్గశిరమాస మారంభ మయినందున శీతకాలపు శెలవులు జ్ఞప్తికివచ్చి సత్యవతి నారాయణమూర్తి రాకకై యెదురుచూచుచు దిన మొకయేడుగాఁ గడుపుచుండెను. ఓ నారీమణులారా! మీ కీవాక్యము చెవి సోఁకినతోడనే సత్యవతి యెవరో నారాయణమూర్తి యామె కే మగునో తెలిసికొనవలె నని యభిలాష కలుగవచ్చును. మీకు వారికథను చెప్పెదనుగాని యీకథ యం దేమో చిత్రవిచిత్రము లుండునని మాత్రము భ్రమపడ బోకుఁడు. మనపురాణముల యందువలె పదితలలు గలవారును, వేయిచేతు లున్నవారును, సముద్రమునంతను పానముచేయ గలవారును, భూమి చాపచుట్టువారును, ఇం దెవ్వరును రారు. అట్టి యద్భుతములు పుట్టెడి కాలమును పుట్టిన వన్నను నమ్మెడుకాలమును బహుసంవత్సరములక్రిందటనే దాటి పోయినవి. మన శృంగారప్రబంధములయందువలె దీని యందు దీర్ఘ సమాసములతోడను గూఢపదములతోను వనవిహారము, జలక్రీడ, వధూవరులయన్యోన్యవరణము, మొదలైనవర్ణనలు సహిత మెక్కడను కనఁబడవు. స్త్రీలు స్వతంత్రించి చెలికత్తెలతో కలిసి వనవిహారము చేసెడువార్త లిప్పుడు కలలోనివార్త లయినవి; జలక్రీడలు పుస్తకములలో మాత్రమున్నవి; యావజ్జీవమును సుఖదుఃఖములకు పాలికాపులయి యుండవలసినకన్యావరులయిష్టము ననుసరించి వివాహములు జరిగెడి యుత్తమకాల మడుఁగంటె తమవినోదార్థముగా తలిదండ్రులు

నోరెఱుఁగనిశిశువులను పల్లకులలోఁబెట్టి యూరేగించి యెల్లకాలమును
వారిని బద్ధులను గావించెడు బొమ్మలపెండ్లిండ్లు చేసెడుకాల మిప్పుడు
సంప్రాప్త మయినది. కాఁబట్టి యీనిజమయినచరిత్రమునందు తేట
తెలుఁగుమాటలతో మీ రీకాలమున సర్వసాధారణముగా కుటుంబ
ములయందు చూచుచుండునట్టియు అనుభవించుచుండునట్టియు సామా
న్యవిషయములే కనఁబడునుగాని యింద్రజాలము లేవియు కనఁబడవు.
విరుద్ధము లైనకల్పనాకథలను వినమరిగినమీచెవుల కీసత్యచరిత్రము
రుచించునేని, దీనినిచదివి యానందింపను దీనియందు వర్ణింపఁబడిన
యోగ్యులప్రవర్తననుసరింపను మీకు కావలసినంతస్వాతంత్ర్యముకలదు.

సత్యవతి నారాయణమూర్తి భార్య; ముంగొండాగ్రహారమున
వసించు లక్ష్మీనారాయణగారి రెండవకోడలు. ముంగొండాగ్రహారము
కోనసీమయం దమలాపురమునకు సమీపముననున్నది. క్ష్మీనారాయణ
గారు పరమసాధువులు. ఆగ్రామమునం దాయన యున్నజాడయే
తెలియదు; పలువు రాయనపేరుసహిత మెఱుఁగరు. కాని గ్రామ
మునం దాయనభార్యపే రెఱుఁగనివారుమాత్ర మెవ్వరును లేరు. ఆమె
నూతికి వచ్చుచున్నదనఁగానే నీళ్ళుతోడుకొనెడు శూద్రస్త్రీలందఱును
మీద నీళ్ళుపడిన యశోదమ్మగారు జగడమాడునని చేదలు పయికి
తీసికొని దూరముగా తొలఁగి నిలుచుందురు; మడినీళ్ళకయి చెఱువు
నకు వెళ్ళునప్పుడు దూరమునుండిచూచి పిల్లలీదులాట చాలించి
భయముతో గట్టుచే పరుగులెత్తుదురు. గ్రామములో పిల్లలెవ్వరైన
అల్లరిజేసెడుపక్షమున యశోదమ్మగారి కొప్పగించెదమని తల్లులు
వారిని బెదరింపుచుందురు; ఆమె ప్రసిద్ధిచేత గ్రామవాసు లనేకు
లాయనను యశోదమ్మమగఁ డందురుగాని యెవ్వరును పేరుపెట్టి
పిలువరు.

ఆలక్ష్మీనారాయణగారికి నలుగురు కొమాళ్ళు వారిలో పెద్ద తనిపేరు వేంకటేశ్వరులు; రెండవకొమారునిపేరు నారాయణమూర్తి అని మీ రీవఱకే యెఱుఁగుదురు. మూడవకొడుకు రామస్వామి; చిన్నవానికి సుబ్రహ్మణ్యమని పేరు. వీరు నలువురుపుత్రులునుగాక యిద్దఱు కొమార్తెలున్నారు వారిలో పెద్దామె సావిత్రి; చిన్నది సీత.

వేంకటేశ్వరుల కిప్పు డిరువదియేడు సంవత్సరముల వయస్సున్నది. అతఁడు దేశాచారమునుబట్టి చిన్నతనములో కాళిదాసత్రయమును చదువుకొనెనుగాని కావ్యపాఠమునం దతనికి శ్రద్ధలేకపోవుట చేతను చదువుకొనుటకంటె గురువున కుపచారము చేయుటయందే విశేష కాలము పోవుటచేతను సంస్కృత మతనికి పట్టువడలేదు గాని కొంచెము లెక్కలు వేయుటకును చక్కఁగా వ్రాయుటకును మాత్ర మతఁడు నేర్చుకొనెను. అతఁ డిప్పుడు కరణమువద్ద గుమాస్తాగానుండి నెలకు పదిరూపాయలసొమ్ము తెచ్చుకొనుచున్నాఁడు. అతఁడు మతము చేత స్మార్తుఁ డయినను వైష్ణవులసహవాసముచేత విష్ణుభక్తి ముదిరి మెడనిండ తులసిపూసలు తావళములు వేసికొని పెద్దనామములు ధరించి హరిభక్తుఁ డనిపించుకొను చుండెను. అతనిభార్య సుందరమ్మ. ఆమెయు చదువెఱుఁగనిది. కాఁబట్టి కొన్నిసమయములలో పోట్లాడు చున్నను భార్యాభర్త లిరువురును మనసు కలిసి యొక్కమాటగా నుందురు. ఆదంపతులకు రామానుజమ్మయని రెండేండ్లు దాటిన చిన్న కొమార్తె గలదు.

నారాయణమూర్తికిప్పు డిరువదవయేడు వచ్చినది. అతఁడు మిక్కిలి బుద్ధిసూక్ష్మతగలవాఁడు. అతనికి చదువునందు మిక్కిలి యాసక్తి. అతఁడు బహుగుణవంతు డని అతని నెఱిఁగినవా రందఱు వాడుకొందురు. ఆగ్రామకరణముతమ్ముఁడు రాజమహేంద్రవరమున

నింగ్లీషు చదువుకొని యుద్యోగము చేయుట చూచి యింగ్లీషువిద్య నేర్చుకొనుటయందు మిక్కిలి యభిలాష కలవాఁడై తలిదండ్రులతో చెప్పక అమలాపురమునకు వెళ్ళి యింగిలీషు పాఠశాలలో ప్రవేశించి వారములు చేసికొని కష్టపడి చదువుకొనుచు ధనికుల బాలుర కింటి వద్ద రాత్రులు పాఠములుచెప్పి సంపాదించిన సొమ్ముతో పుస్తకములు బట్టలు మొదలైనవి కొనుచు కొన్నిసంవత్సరములలో ప్రవేశపరీక్ష మొదటి తరగతిలో మెప్పువడసి నెలకు పదిరూపాయలు విద్యార్థివేతన మును పొంది రాజమహేంద్రవరమున ప్రథమశాస్త్రపరీక్ష తరగతిలో నందరిలోను చురుకయినవాఁడుగా నున్నందునను, ఆతరగతిలోనే సహపాఠిగా నుండి చదువుకొనుచున్న మాధవయ్య ప్రోత్సాహము చేతను, మండలన్యాయసభలో ప్రధానవిలేఖకుఁడుగా నున్నరాఘు వయ్యగారు పండ్రెండుసంవత్సరముల ప్రాయము గల తనకుమార్తె నాతనికిచ్చి వివాహముచేసెను. మాధవయ్య రాఘువయ్యగారి కొమా రుఁడే. వివాహ మయిన రెండుమూడు మాసములకే రాఘువయ్యగారు డిస్ట్రిక్టు మునసపుగా నియమింపఁబడి పెద్దాపురమునకు వెళ్ళిపోయిరి. అప్పుడు పెద్దతమ్ముఁ డయిన రామస్వామిగూడా వచ్చి పాఠశాలయందు ప్రవేశించినందున పదిరూపాయలును చాలక కొంతఋణము చేసినను తల్లిదండ్రు లేమియు పంపలేకపోయిరి. వారు వేంకటేశ్వరుల వివాహము నందు బ్రాహ్మణసంతర్పణ చేయుటకును సంభావన యిచ్చుటకును తాకట్టు పెట్టినమాన్యముమీఁది యప్పు నేటికిని తీరక వడ్డి పెరుగు చున్నందున వారికి జీవనము జరుగుటయే దుర్ఘటముగా నుండెను. ఈసంగతిని మామగారు విని చేసినయప్పును తీర్చివేసి నెలకు నాలుగు రూపాయలచొప్పున అల్లునకు పంపుచుండెను. ఇప్పుడునారాయణమూర్తి ప్రథమశాస్త్రపరీక్షయందు కృతార్థుఁడయి బీ-యే తరగతిలో చదువు

కొనుచున్నాఁడు. ఎఫ్-ఏ పరీక్ష యిచ్చినప్పటినుండియు అతనికి విద్యార్థి వేతనము నెల కిరువదిరూపాయల చొప్పున ముట్టుచున్నది. సత్యవతి సంవత్సరము క్రిందట వ్యక్తురాలయినందున భార్యాభర్తల నొకటిచేసి రాఘవయ్యగారు కొమార్తెను సారెపెట్టి అత్తవారియింటికి పంపివేసిరి. ఇప్పుడు శీతాకాలపుసెలవులు సమీపించుచున్నందున సెలవుదినములలో ఇంటికి వచ్చెద నని నారాయణమూర్తి తండ్రిపేర నుత్తరము వ్రాసెను. అందుచేతనే సత్యవతి యతనిరాకకయి ప్రతిదినమును ఎదురుచూచుచున్నది. కాంతామణులారా! మీ రీచరిత్రమును చదివినకొలఁదిని మీకు సత్యవతియొక్క సుగుణసంపద బోధపడి యామె యం దనురాగము హెచ్చుటయే కాక కుటుంబములోని యెల్లవారియొక్కయు స్వభావలక్షణాదులుకూడ తేటపడి యెవరి నేప్రకారముగా చూడవలెనో మీరే యాలోచించుకొనఁగలరు.

రెండవ ప్రకరణము

పగలు రెండుగంటలవేళ రాజమహేంద్రవరమునుండి బయలు దేఱినపడవలో శిరస్తాదారుగా రెక్కినందున బొబ్బరులంకకు రెండు కోసుల దూరములోనుండు చిన్నగ్రామమునకు సమీపమున దీపాలవేళ పడవ కట్టిపెట్టించి భోజనములనిమిత్తము వా రాగ్రామమునకు వెళ్ళిరి. వారు సుఖముగా కరణములోపల్పపిండివంటలతో విం దారగించి తాంబూలమువేసికొని సంగీతమువిని మెల్లగాపడవ చేరునప్పటికి రాత్రి పదిగడియలప్రొద్దుపోయినది. ఈలోపల పడవలోనివారందఱును పసిపిల్లలతోకూడ ఆకలిచేత మలమలమాడుచు రేపు రెండుజాములకయినను మెతుకులు దొరకునో దొరకపోయని తొందరపడుచు హరినామస్మరణ

చేసికొనుచుండిరి. వారనుకొన్నప్రకారమే పడవ మఱునాడమలా
పురము చేరునప్పటికి మధ్యాహ్నము రెండుజాములు దాటిపోయినది.
అప్పుడు పడవదిగి నారాయణమూర్తి పూటకూటియింట భోజనముచేసి
చల్లపాటువేళ బయలుదేఱి సాయంకాలము స్వగ్రామముచేరెను. ఇల్లు
చేరునప్పటికి గృహకృత్యములసంగతి మాటాడుకొనుచు వాకిటనే
కూర్చుండియున్న తల్లిదండ్రులు కొమారునిజూచి సంతోషించి, అతఁడు
తమకు సాష్టాంగనమస్కారముచేయఁగా దీవించి లేవఁదీసి కౌఁగిలించు
కొని కుశలప్రశ్నచేసిరి. ఇంతలోలోపలనుండి తమ్ములుకూడవచ్చి అన్న
గారిని కౌఁగిలించుకొనిరి. అన్నగారుమాత్రము రాలేదు. అతడు నెల
సరి లెక్కలలో తప్పులున్నవని తహశ్శీలుదారుగారు హుకుము వ్రాసి
నందున అమలాపురమువెళ్ళి రెండుదినములనుండి అక్కడనే యుండెను.
తాలూకా గుమాస్తాలచేతులలో వెండినాణెములరూపమయిన దివ్యౌ
షధము పడినపక్షమున దానిప్రభావముచేత లెక్కలయందలి తప్పులన్ని
యు ఒప్పులగుననియు, అదివ్యౌషధము చేతికి తగులనిపక్షమున తిన్న
గానున్న లెక్కలుసహితము తప్పులతుప్ప లగుననియు, అనుభవశాలులు
చెప్పుదురుగాని దానినిజము నాకు తెలియదు. నారాయణమూర్తి
కొంతసేపు సుఖసంభాషణచేసి వీధిలోనికి వెళ్ళి గ్రామములోని తన
మిత్రుల నందఱిని చూచివచ్చి రాత్రి భోజనముచేసి పడకగది చేరి
భార్యరాకకయి యెదురుచూచుచుండెను. సత్యవతి తన సంతోషమును
పయికి కనఁబడకపోయినను ముఖవికాసమువలనను, ఉత్సాహ
సూచకము లయినమఱికొన్ని యితరచేష్టలవలనను, ఆమెభావమును కని
పెట్టి అత్తగారు కొఱకొఱలాడుచు తాను మేలుకొనియుండఁగా
కోడలు గదిలోని కేప్రకారముగా వెళ్ళునో చూతమని యేకులబుట్ట
ముందువేసికొని వత్తులు చేయుటకై దీపముముందర కూరుచుండెను.

లోపల నారాయణమూర్తి భార్యనిమిత్తమయి ఆత్రముపడుచు కొంచె మడుగులచప్పుడయినప్పుడెల్లను తలయెత్తిగుమ్మమువంక చూచు చు, ఎవ్వరును లోపలికిరాకున్న నిరాశ చెంది మరల శిరస్సు దిండుమీద వాల్చి పుస్తకమువిప్పిచదువఁబోవుచు, చదువుటకుతోచకున్న మంచము దిగి భార్యను పిలుచుకొనివత్తమని తలుపుదాఁకవచ్చి సిగ్గుపడి మరలవెను కకుఁబోవుచు, చిత్తముబ్బూతలూఁగ మంచముమీఁద పొరలుచుండెను. మనసు కలిసినభార్య చిరకాల మెడఁబాసి యున్నతరువాత నూతన సమాగమదినమున ప్రియునిమన స్సిట్లుండుట యాశ్చర్యకరము కాదు.

ఈవల సత్యవతియు మగనినిచూచి యొక్కమాఱు కుశలప్రశ్న చేసి రావలెనని యెంతయభిలాషపడుచున్నను చావడిలో అత్తగారు కూరుచున్నందున వెళ్ళవల్లకాక ఆమె యెప్పుడు వెళ్ళిపరుండునా యని కోటివేల్పులకుమ్రొక్కుచు, ఒక్కొక్కపనిచేసివచ్చి యామె వెళ్ళినదేమో యని తొంగితొంగిచూచుచు, యింటిపనియంతయుఁజేసి తోడికోడలిగది లో నెంతసేపున్నను అత్తగారాదినము లేచిపోయి పరుండుజాడగానక, తుట్టతుదకు ప్రియవల్లభుని చూడవలెననెడి యభిలాష సిగ్గును మనసు నుండి పాఱఁదోలఁగా సాహసముచేసి మంచినీళ్ళచెంబు చేతఁబట్టుకొని కాళ్ళుచప్పుడు కానీక భయపడుచు మెల్లగా గోడయోరనుండి నడిచి పడకగది ప్రవేశించెను. అది యోరకంటచూచి తలపంకించి చివాలున లేచిపోయి అత్తగారు తనగదిచేరి తలుపువేసికొనెను. సత్యవతి గదిప్రవే శించి యెడమచేతితో ఫుడకపుచ్చుకొని దీపమెగసనఁద్రోయుచు ప్రేమ యుట్టిపడ భర్తవంకచూడఁగానే నారాయణమూర్తియును దయారసము వెదచల్లుచూపులతో భార్యమొగమువంక చూచి చిఱునవ్వునవ్వెను. ఆసమయమున వధూవరులకు మనస్సులందుఁగలిగిన పరమాహ్లాదమును వారిమనస్సులను చొచ్చి చూడవలసినదేకాని చెప్పుటకు శక్యముగాదు.

నారాయణమూర్తి చేయిపట్టుకొని భార్యను తనపక్కను కూరు చుండఁబెట్టుకొని—"యెంతసేపు కనిపెట్టుకొనివున్నా లోపలికిరాలేదు. నేను వచ్చినా నన్నమాట మరిచిపోయినావా?"

సత్య—అత్తగారు వాకిట్లో వుండగా యెట్లారాను?

నారా—యేమివస్తే? ఆవిడ నమలి మింగుతుందా?

సత్య—మీరు బొత్తిగా చిక్కిపోయినారు ఈవేళ మార్గంలో బహు ఆయాసపడ్డారు కాఁబోలును.

నారా—రాత్రిళ్ళు పొద్దుబోయినదాకా చదువుకుంటూ వుండ డంచేత కొంచెం చిక్కినాను. అంతేకాకుండా పూటకూటియింట్లో నాకు భోజనం సుష్టుగా లేదు. నీవుకూడా చిక్కినావేమి?

సత్య—నేను మునుపుమాత్రం బలిసివున్నానాయేమి? యెప్పు డూ వకలాగేవున్నాను, నేనుయెదిగి కాపురానికి వచ్చినతరువాతకూడా మీరు పరదేశంలో కష్టపడుతూవుంటే యెందుకూ పనికిరాకుండా వుండిపోన్ని లేనిదానితో సమానమే అయిపోయినాను.

నారా—ఇదిగో ఇక్కడకు వచ్చినానుగదా! ఈనెలరోజుల లోనూ యెలాబలిసిస్తావో చూతాము.

సత్య—మీరు వచ్చేటప్పుడు మాఅన్నయ్యను చూచినారా? యింటివద్ద మావాళ్ళంతా బాగా వున్నారేమో!

నారా—నేను రేపు బయలుదేరుతా ననగా మీఅన్నయ్య నాకు కనపడ్డాడు. అతను చదువు మానివేసి పనిలో ప్రవేశించినాడు. మీ వాళ్ళంతా బాగావున్నట్టు మొన్ననే వుత్తరం వచ్చినదట.

సత్య—మానాన్నయ్య పదిహేనురోజులయింది నాకు పది రూపాయలు పంపించినాడు. అప్పటినుంచీ నాకు వాళ్ళవర్తమానమే తెలియదు.

నారా—వదిన యెక్కడా జాడ లేదు. నేనువస్తే కనపడకుండా వుండేదికాదు. ఆవీధికి పుట్టింటికి వెళ్ళిందా యేమిటి?

సత్య—లేదు. యిల్లోనే వున్నది. పొద్దున్న అత్తగారు యెందుకో కోపపడి, కొంచెం తిట్టినారు. అందుమీద కోపం వచ్చి పొద్దున్నించీ అన్నం తినకుండా గదిలో ముసుగుపెట్టుకొని కింద పడుకుంది. నేను యెన్నివిధాల బతిమాలుకొన్నా అన్నానికి లేచిందికాదు. నేను యిదివరదాకా ఆగదిలోనే కూర్చున్నాను. మీరు వచ్చి పిలిస్తే వస్తుందేమో వక్కపర్యాయం లేచి రండి.

నారా—అసలు ఈవాళ ఖజ్జా యెందుకువచ్చింది? అమ్మాయి రామానుజమ్మకూడా జాడ లేదేమిటి?

సత్య—అది యేడిచియేడిచి మీరువచ్చేముందర నేనిద్రపోయింది. దానిమూలంగానే—ఈవాళ యెవరో మనయింటికి చంటిపిల్లవాణ్ని యెత్తుకువచ్చినారట. యేదో మాటామాటావచ్చి "మీకందరికీ పనస పండువలె కొడుకులు పుడుతారు మా నిర్భాగ్యాలు యెందుకూపనికి రాని ఆడముండను కన్నది. ఆడచెత్తయెందుకు? నాకొడుకు చేసుకొన్న పాలుద్ధంకొద్దీ యిటువంటి పెళ్ళాము దొరికింది" అని అత్తగారేమో అన్నారట. అందుమీద అక్కయ్యకు వుడుకుమోత్తనం వచ్చి "ఆడది పుడితే నేను యేంచేస్తాను? కావలిస్తే మీకొడుకు లోపంగాని నాలోపం యేమీ లేదు" అనేటప్పటికి యిద్దరూ అంటుకుని ఖజ్జా ఆడినారు. పెద్దది అంటే యేమిటి వూరుకోమంటే నా మాట విన్నదికాదు అత్తగారు నన్ను యెన్నిమాటలంటూరుకారు? అన్నమాటకల్లా నేను యెదురుచెప్పి లేగవులాడుతానా?

నారా—వారుయిద్దరూ యిద్దరే. ఒకరికగ్గిరా శాంతము లేదు. మనలో ఆడవాళ్ళువట్టిమూర్ఖులు; యేమీ లేనిపోనిదానికి నిష్కారణంగా

పోట్లాడి వుపోషాలు చేస్తారు. మగవాడయితేనేకాని ఆడది వుడితే వుచ్చిపోయిందా యేమిటి ? ఉపయోగానికి మగవాడెంతో ఆడదీఅంతే. ఇద్దరూకూడావుంటేనేకాని యెప్పుడూ సౌఖ్యం గలుగదు. పాపం నిందుపొద్దులమనిషి; భోజనం చెయ్యకుండావుంటే బహుజబ్బు; మనము వెళ్ళి భోజనానికి లేవదీతాము రా.

అని యిద్దఱును సుందరమ్మ గదిలోనికి వెళ్ళనమీఁదట సత్యవతి మెల్లగా తోడికోడలి మొగముమీఁది ముసుగుతీసి—అక్కా ! నీకోసం యెవరో వచ్చారు చూడు.

సుందరమ్మ మఱఁది మొగమువంక చూచి కన్నులు వాల్చి మరల ముసుఁగు వేసికొనెను.

నారాయణమూర్తి మరల ముసుఁగుతీసి—వదినా ! నన్ను మరచిపోయినావా యేమిటి ? చాలాదినాలకు వూరినుంచి వచ్చిన మఱదిని యీలాగేనా ఆదరించడం ? నీవు యేమీ నా క్షేమసమాచారం అడిగి తెలుసుకోనక్కరలేదా ?

లోపల మాటలాడవలెనని యున్నను మాటాడక సుందరమ్మ కన్నులువిప్పి చూచుచుండెను. అప్పుడిద్దఱును చెరియొక జెబ్బయు పట్టుకొని భోజనమునకు లెమ్మని లేవఁదీసి ఆమెను బలవంతముగా తీసికొనివచ్చి పీటమీఁద కూర్చుండఁబెట్టిరి. పయికి కొంతబింకము కనఁబరచినను, లోపల ఆకలిదేవత పొద్దుటనుండియు లేచి భోజనము చేయుమని బాధించుచుండుటచే అభిమానమును మఱచిపోయి యామె యిదివరకే యెవ్వరైన బలవంతపెట్టిన లేవవలెనని యాలోచించుచుండెను. కాఁబట్టి వీ రూరకచేతులు పట్టుకొనుటయే కాని త్వరిత్తే యామెను లేవఁదీసి పీటవద్దకు తీసికొనివచ్చినది. అప్పుడు విస్తరివేసి సత్యవతి వడ్డించినతరువాత ఆమె కుడిచేయి మెల్లమెల్లగా అన్నము

మీఁదికి వెళ్ళి పనిచేయ నారంభింపఁగానే విస్తరిలోని కూరలును పప్పును అన్నమును ఒకదానితరువాత నొకటి మాయము కానారంభించెను. కొంచెము సేపటికెల్లను విస్తరి వట్టిది కాఁగానే అంతసేపును బిగిసి నిమిషములో విస్తరిలోని యన్నమంతను మాయముచేసి యింద్రజాలము చేసితివని నవ్వి వదినగారు గనుక కొంత పరియాచకము చేసి నారాయణమూర్తి తినపడకగదికిఁ బోయెను. సత్యవతియు తోడికోడలిని పరుండఁబెట్టి తనరాక కయి నిరీక్షించుచున్న భర్తనుచేరి గదితలుపు లోపల వేసికొనెను.

మూడవ ప్రకరణము

ఆమఱునాటినుండియు గుంపులుగూడి అమ్మలక్క, లెక్కడఁ జూచినను సత్యవతి తప్పులనే చెప్పుకొని ముక్కుమీఁద వ్రేళ్ళు వేసికొని వింతపడసాగిరి. వారు సత్యవతియందు మొట్టమొదట కనిపెట్టిన గొప్పతప్పిదము పట్టపగలు మగనితో మాటాడుట. ఇదేమిచోద్యమో యశోదమ్మ రెండవకోడలు మామగారు చూచుచుండఁగానే సిన్ని మగనితో గుసగుసలాడ మొదలు పెట్టిన దట యని యొక్కతెయు, ఎన్నఁడును లేని యిటువంటి విరుద్ధములు పుట్టుచున్నవి గనుక కాలమున కేమో వచ్చినదని యొకతెయు, ఈకాలపువాండ్రకు బొత్తిగా అత్తమామలలక్ష్యమే లేదని యొకతెయు, మాకాలములో మగనితో మాటాడుసంగతి యటుండఁగా భార్యలు పగలు పెనిమిటి కంటఁబడి మెలఁగుదురా యని యొకతెయు, నావంటిదానిని అత్తగారైనతే ఇటువంటి ఆటలు సాగనిత్తునా యని యొకతెయు, ఇది వెనుకటికాల

మయినపక్షమున ఇటువంటి అకార్యము చేసినందుకు నిలువున తాటి కమ్మ చీరినట్లు చీలుదు రని యొకతెయు, నూతులవద్దను స్నానముల రేవులలోను జేరి ముసలిముండలు నానావిధములఁ జేతులు సాచి దీర్ఘ ములుతీయుచు దోషము లెన్నసాగిరి. అంతటి యపచారము చేసినం దుకయి ఇంటివద్ద అత్తగారుపెట్టు చివాట్లకును తిట్లకును పరిమితియే లేదు. ఆహా! ఏమి యీకాలమహిమ! ఇప్పుడు భార్య మగనితో మాటాడుట అంకయినది! అటువంటి పల్లెలయందు పడుచుభార్యలు అంకుచేసియయినను పలువురిలో నిర్భయముగా తలయెత్తుకొని తిరుగ వచ్చునుగాని పట్టపగలు మగనితో మాటాడి తోడివారిలో తల వంపులు లేకుండ తిరుగుట శక్యముకాదు.

సత్యవతియందు దాయూరువారు పట్టుకొన్న రెండవతప్పు చదువు. ఆమె తల్లిదండ్రులు తాము విద్యాలాభ మెఱిఁగినవారుగనుక బాలికా పాఠశాలకు పంపియు తీఱికయైనప్పు డెల్లను తా మింటివద్ద పాఠములు చెప్పియు సత్యవతికి తెలుఁగునం దభిరుచి కలుగఁజేసి చక్కఁగా చదు వుటకును వ్రాయుటకును, చదివినదానిని అర్థము చేసికొనుటకును నేర్పుటయే కాక సమయముచూచి కథలమూలమునను లోకవార్తల మూలమునను మంచినీతులను మనస్సునకు నాటునట్లుగా బోధించి సత్యము, శాంతత, మొదలయిన సమస్తసద్గుణములను గలిగి యుక్త ప్రవర్తనను గలదానినిగా దిద్దిరి. ఇప్పు డల్పవిద్యావంతులును విద్యా విహీనులును సాధారణముగా వివాహ మయినతోడనే తమభార్యలను పాఠశాల మాన్పవలయునని పోరి మామగారితో జగడమాడునట్లు నారాయణమూర్తి జగడ మాడక తనభార్యను చదివించుట కయి మామగారిని బావగారిని మఱింత ప్రోత్సాహపఱిచి యెవ్వరును చూడకుండ తానుకూడ పుస్తకములు తెచ్చియిచ్చి వివాహ మయి

నప్పటినుండియు రహస్యముగా చదువు చెప్పుచు వచ్చెను; అందుచే సత్యవతి విద్యయందును బుద్ధియందును తన యీడువారిలో అసమానురాలయి కొంచెము చదువఁగలిగిన యీకాలపు పడుచులవలె 'తారాశశాంకము' మొదలయిన దుష్ప్రబంధములను చదువక, అట్టి శృంగారకావ్యముల పేరయినను వినరొల్లక, తనకు తీఱికయైనప్పుడెల్ల పతివ్రతల చరిత్రములను నీతులను సద్వర్తనమును బోధించు పుస్తకములను చదువుచుండును. అందుచేత పొరుగువారి కందఱికిని పరులమీఁదిదోషము లెంచు వ్యర్థప్రసంగములలో తమతో చేరదని యొక కోపము. గవ్వలు గచ్చకాయలును మాని చదువుకొనుచుండు నని యొకకోపము. సత్యవతిమీఁద రెండుకోపము లుండెను. అత్తగా రేలాగునన్నైనను కోడలిచదువు మాన్పింప వలెనని నిశ్చయించుకొని "ఆడది చదివి చెడె మగవాఁడు చదవక చెడె" నన్న సామెత నుదాహరించి చెప్పియు, స్త్రీలు చదివి సభలకెక్కి యుద్యోగములను జేయఁ బోవుదురా? చదువుమానుమని బోధించియు, మనయింట నెన్నఁడును లేనిది లక్ష్మీనారాయణగారి కోడలు పుస్తకములు చదువుచున్న దని బంధువులలో అప్రతిష్ఠవచ్చి తనకు తలవంపులుగా నున్నదని దూషించియు, "చదువునేర్చిన ఆడదానితోను వంటనేర్చిన మగవానితోను ఎవ్వరును వేగలే" రని తిట్టియు, పుస్తకములు దొరికినప్పుడు చింపి వేసియు, నయమున భయమున తిట్టియు కొట్టియు తనశక్తినంతను వినియోగించెను గాని, సత్యవతి యెన్నిపాట్లుపెట్టినను పడి మాఱుమాట చెప్పక మధ్యాహ్న మత్తగారు పరున్నప్పుడు తనగదిలో తలుపు వేసికొని కూర్చుండియు రాత్రి భోజనము లయి నిద్రింపఁబోవునప్పుడును తెల్లవారుజామునను తన పడకగదిలో దీపము పెట్టుకొని కూర్చుండియు రహస్యముగా తన చదువును వృద్ధిపరచుకొనుచునే

యుండెను. చదువునం దాసక్తి కలిగియున్నయెడల, ఎన్నికష్టములు పడియైనను నేర్చుకోవచ్చును. ఆసక్తి యొక్కటి లేకపోయెనేని, ఎన్ని పుస్తకము లున్నను చదు వొక్కముక్కయు రాదు.

సత్యవతియొక్క మూడవతప్పిదము శుచిగా నుండుట. ఆమె చిన్నతనములో పాఠశాలయందే 'సుఖాధారపత్రికాశిక' ను చదివి గాలి మొదలయినవాని యుపయోగములను గ్రహించియున్నది. గనుక, తనపడకగదిని సదా శుచిగా నుంచుచు గోడలకు తెలుచుగా సున్నపు పూతను పెట్టుచు గాలి చెడిపోక నిర్మలముగా నుండుటకయి దొడ్డి యందు పేడకుప్పలు మొదలైన దుర్గంధపదార్థములు నిలువయుండ నీయక తీసివేయుచు పక్కదుప్పటులను కట్టుకొను చీరలను మాయ నీయక తెలుచుగా నుతికించి శుభ్రముగా నుంచును. నిర్మలమయిన జలమునే త్రాగుచు దేహారోగ్యమును కాపాడుకొనుచుండును. అంతే కాక యామె మంచినీళ్ళుత్రాగు చెంబులను వంటచేయు గిన్నెలను వాడుకొను పాత్రములను ప్రతిదినమును తోమి బహుశుచిగా నుంచును. అందుచేత సత్యవతిగది దోమలును చీమలును ఆముదపుపురక లును బూజును లేక చూచుట కెంతో ముచ్చటగా నుండును. అది చూచి యోర్వలేక యెడ్డెతనమున జీవనముచేయు గ్రామ్యకాంత లందఱును సత్యవతిని దొరసాని యనియు సీమరాణి యనియు పరిహా సము చేయుచుందురు.

సత్యవతియందుగల నాలవతప్పిదము నోములు వ్రతములు లేకపోవుట. ఆమె పరమేశ్వరుని మనసునందు ధ్యానముచేసి ప్రార్థిం చునే కాని యెన్నఁడును నోములును వ్రతములను పట్టి తక్కినవారి వలె కాలయాపనము చేయదు. ఏకదాసు లని, శుక్రవారము లని, శివరాత్రు లని చెప్పి ఉపవాసములును, ఒకపొద్దులును, జాగరము

లను చేసి దేహము చెడఁగొట్టుకొనదు. దేహమునకు జబ్బుచేయు నని యెఱిఁగి తడిబట్టలు కట్టుకోక చాకింటిబట్టతో నైనను భోజనము చేయును. తేటనీటితో స్నానము చేయునేకాని పుణ్య మని చెప్పి కొత్తనీటికాలమున నదులయందు మునుఁగదు. ఇవి యన్నియుఁజూచి అత్తగారు తనకోడలియొద్ద ఆచారము లేదనియు, ఈ రెండవకోడలి మూలమున అనాచారము వచ్చి చుట్టుకొని మయిలకూడు సంప్రాప్త మవుచున్నదనియు, లేచినది మొదలుకొని సాధించుచుండును.

ఈకోడలియందత్తగా రారోపించిన అయిదవతప్పిదము తండ్రి భాగ్యవంతుఁడగుట. అతఁడు ప్రతిమాసమును కొమార్తెకు పది రూపాయలచొప్పున పంపుచుండును. ఆసొమ్ము పెట్టి యామె తోడి కోడండ్రకును బావగారిబిడ్డలకును బట్టలు రవికెలు మొదలగునవి కొనియిచ్చుచు, ఇబ్బందిగా నున్నప్పు డింటివ్యయమున కేమయిన యిచ్చుచు కోరినప్పుడు భర్తకు పుస్తకములు మొదలయినవాని నిమిత్తము కొంతపంపుచు, కుంటివాండ్రు గుడ్డివాండ్రు రోగులు మొదలయిన బీదలకు సాయముచేయుచు, ఉండునేకాని తనచిఱు తిండినిమిత్తముగాని నగలనిమిత్తముగాని యొంతమాత్రమును వ్యయ పెట్టదు ఇట్లున్నను యశోదమ్మ కెప్పుడు కోపము వచ్చినప్పుడెల్లను కోడలిని మహారాజ్ఞిగా రనియు, దొడ్డదొరసానిగా రనియు, నవాబు కూఁతు రనియు, ధనగర్వమనియు, కొట్టి ధనికు లయినందుకయి యామె తండ్రిని తల్లినికూడా శపించుచుండును. ఈతప్పులు తప్ప సత్యవతి యందు మఱియేదోషములును కనఁబడవు. ఇటువంటి దోషములే స్త్రీలయందందఱియందును కూడ ఉన్నపక్షమున దేశము శీఘ్రకా లములోనే బాగుపడవచ్చును.

నాలవ ప్రకరణము

కొన్నిదినము లైనతరువాత ఒకనాటిరాత్రి రెండుమూడు గడియలపొద్దు పోయి సుందరమ్మకు నొప్పు లారంభ మైనవి. అప్పుడు వేంకటేశ్వరులును నారాయణమూర్తియు తప్ప ఇంట పురుషు లెవ్వరును లేరు. తక్కినవా రందఱును పొలమునకును రచ్చసావడికిని వెళ్ళి అప్పటి కిల్లు చేర లేదు. ఊరిబయుల గ్రామదేవతగుడి సమీపమున నొకరావిచెట్టును వేపచెట్టును మొద ళ్ళొకటిగా చేరి పయికి బ్రహ్మాండముగా వ్యాపించి యున్నవి. చిన్నమొక్కలుగా నున్నప్పుడు తెచ్చి నాటి కరణముతాత ఆరెండుచెట్లకును పెండ్లి చేసె నఁట. ఆచెట్లచుట్టును గుండ్రని విశాలమైన మట్టియరుగు కలదు. దానినే జనులు "రచ్చసావిడి" అని పిలుతురు ప్రతిదినమును సాయంకాలమునందు గ్రామకరణమును మునసబును ఆయరుగుమీఁద చేరి జనులతో ఇష్టాగోష్ఠి చెప్పి పొద్దుపుచ్చు చుందురు. ప్రాతఃకాలమునందు గ్రామకరణము మొదలైనవారు దానిమీఁదనే దంతధావనము చేసికొనుచు ఫిర్యాదులు మొదలయినవానిని విను చుందురు. దానికి సమీపమున బొందకొయ్య యొకటి యున్నది. దానికి కొంచెము దూరములో పసువుల బందె దొడ్డి యెదురుగా కనఁబడు చుండును. పొలములలో పని లేని వారు సాధారణముగా సాయంకాలమునం దాయరుగుమీఁదకూర్చుండి లోకవార్తలను కాలస్థితిని పంటలవిధమును చెప్పుకొనుచు పొద్దు పోయినతరువాత ఇంటికి పోవుచుందురు.

నారాయణమూర్తి తన ప్రయాణముసంగతి అన్నగారితో మాటాడుచుండఁగా లోపలినుండి యశోదమ్మ "మంత్రసాని" "మంత్రసాని" అని కేకలువేయుచు వచ్చి కొడుకులను చూచి పరుగెత్తుకొని

వెళ్ళి నాగమ్మను తీసికొనిరం డని చెప్పి మరల లోపలికి పోయెను. ఆచుట్టుపట్ల నాలుగైదు గ్రామముల కెల్లను నాగమ్మ యొక్కతెయె మంత్రసాని. అది శూద్రజాతి స్త్రీ; దాని కిప్పుడు రమారమి యేఁబది సంవత్సరము లుండవచ్చును. అది చిన్నతనములో నెవ్వనినో తీసికొని లేచివచ్చిన దని చెప్పుదురు. దానికి బిడ్డపాప లెవ్వరును లేరు. అది ముంగొండాగ్రహారమునకు క్రోసెడుదూరములో నున్న చిన్నపల్లె యందు గుడిసె వేసికొని కాపుర మున్నది. దానికి ప్రసవ వైద్యము గాని సుఖప్రసవమునకు చేయవలసిన సదుపాయములుగాని యేమియు తెలియకపోయినను కొన్నివేళ్ళను మంత్రతీర్థమును నొప్పులుపడువారి కిచ్చి మంత్రసానితనమున గట్టి దని ప్రసిద్ధి కెక్కినది. దానియింటికి కారాత్రి అన్నదమ్ములిద్దఱును బయలుదేఱి వెళ్ళి సంగతిని చెప్పి వేగిరము రమ్మని పిలిచిరి. వా రెంత తొందరపడుచున్నను అప్పుడే ముట్టించినచుట్ట యాఁగుటకును నడవలో కుంపటివద్దనుండి లేచినదే కాదు. తరువాత మెల్లగా లేచి [illegible] గోడకు లేవనెత్తి కుంపటి గదిలో పెట్టి కొన్నివేళ్ళను బట్టచెంగున మూటకట్టుకొని, ముతకబట్ట నొకదానిని పైఁ గప్పుకొని, లోపలితలుపు వేసి వీధితలుపు బయట గొళ్ళెము పెట్టుచుండఁగా గుడ్లగూబ యొకటి కూసెను. ఆకూత విని యపశకున మైనదని నాగమ్మ మరల తలుపుతీసి లోపలికి పోయెను. వేంకటేశ్వరుల కప్పుడు గుడ్లగూబమీఁద పట్టరానికోపము వచ్చి దానిని కొట్టసాగెను. నాగమ్మవంటి స్త్రీజనులమూఢత్వమును శకునములయందలి పిచ్చినమ్మకమును తలఁచుకొని వారిస్థితి యెన్నఁడు బాగుపడునా యని యాలోచించుచుండెను. అన్నదమ్ముల శరీరము లిక్కడ నున్నను ధ్యాన మంతయు ఇంటిమీఁదనే యున్నందున వా రెన్నిసారులు తొందరపెట్టినను మంత్రసాని గడియసేపటివఱకును

లోపలినుండి కదలి రాలేదు. తరువాత పొద్దుపోయిన దని మూలు
గుచు వీధితలుపు తాళము వేసి నాగమ్మ బయలుదేఱంగా అన్నదమ్ములు
మాటలాడుకొనుచు దానివెంబడిని నడవసాగిరి.

వేంక — రేపు దశమినాడే వెళ్ళకపోతె అమావాస్య వెళ్ళిన
పంచమినాడో సప్తమినాడో వెళ్ళరాదా? అప్పటికి పురుడూ బార
సాలాకూడా అయిపోతవి.

నారా — నేను రేపే వెళ్ళవలసింగి. వేగిరం వెళ్ళకపోతే పాఠాలు
పోతవి. వదిన నొప్పులు పడుతూయున్న దనే పిల్లను తల్లినీ సురక్షి
తముగా చూచి మరిపోవచ్చు నని రేపు ప్రయాణం మానుకొని నీతో
దశమినాడు వెళ్ళుతా నని చెప్పినానుకాని యింటివద్ద అందరితోనూ
రేపే ప్రయాణ మని చెప్పినాను.

వేంక — పోనీ దానికి పత్యం పెట్టి తల్లీ బిడ్డా సుఖంగా వున్న
తరువాతనైనా వెళ్ళు.

నారా — అసలు ప్రసవ మయిన స్త్రీలను లంకణాలుకట్టడమే
జబ్బు. వాళ్ళు ప్రసవమయ్యేటప్పటికే బొత్తిగా అలసిపోతారు; అందు
మీఁద లోపలికి ధారకంకూడా లేకపోతే నిస్సత్తువపడి లేవలేకుండా
వుంటారు. యీలంఖణాలమూలంగా కొన్నిసమయాలలో ఖాయిలాలు
కూడా వస్తవి. దొరలలో చూచినారుకారా లంఖణాలు కట్టకపోవడం
చేత బాలింతరాళ్ళు యెంత దృఢంగా వుండి మరునాటినుంచీ లేచి
తిరుగుతూవుంటారో. ఆడవాళ్ళను కూకలువేసి వదినెకు నీళ్ళాడిననాడే
పత్యం పెట్టేట్టుచెయ్యి

వేంక — బాలింతరాళ్లకు మూఁడురోజులు దాటిందాకా అన్నం
మాట తలపెట్టరాదు. సరిగదా తాగడానికి పచ్చిమంచినీళ్ళయినా లోప

లకు యివ్వరాదు. జాతివైద్యం మనతత్వాలకు యెంతమాత్రమూ పనికిరాదు. వాళ్ళకు పక్కాశస్త్రవైద్యం తప్ప మరియేమీ తెలియదు.

నారా—పోనీ నాలుగోరోజుదాకా పత్యం పెట్టకపోయినా నేను వదినె అన్నం తిన్నతరువాతనే వెళ్ళుతాను. అన్నంవిషయమయి నేను చెప్పితే వినరుగాని పురిటిగదిలోనికి గాలివచ్చేటట్టు తలుపుతీసి వుంచేటట్టయినా చెయ్యి.

వేంక—బాలింతరాళ్ళకు గాలి బొత్తిగానే పనికిరాదు; పురిటిల్లు యెప్పుడూ చీకటికోణంగా వుండవలెను. తలుపుతీసి కొంచెం వెలుతురు రానిస్తే యెన్నెమ్మ వచ్చి శిశువుగొంతుక నొక్కివేస్తుంది. పెద్దపురుడు పదిరోజులలోను బహుజాగ్రతగా కనిపెట్టుకొని వుండవలెను. ఇన్నిపురుళ్ళు పోసుకుంది అమ్మకంటె మనకు యెక్కువ తెలుసునా ?

ఈప్రకారముగా మాటలు చెప్పుకొనుచు వారు కొంతసేపటికి ఇల్లు చేరిరి. మంత్రసాని కాళ్ళును చేతులును కడుగుకొని తా నావఱకు కట్టుకొన్నబట్టను విడిచి యింటివా రిచ్చినబట్టను కట్టుకొని గదిలో ప్రవేశించి, ముందుగా తాను తెచ్చినవేళ్ళలో నొకటి సుందరమ్మ మొలకు కట్టి చెంబుతో నీళ్ళు తెప్పించి మంత్రించి లోపలికిచ్చెను. మంత్రజలమును త్రాగనిచ్చుటకు ముందే శీర్షోదయ మగుచుండెను. అటు తరువాత కొంచెము సేపటికి పురుషశిశువు జనన మొందెను. ఆసంగతిని లోపలివారు కేక వేసినతోడనే వేంకటేశ్వరులు సంతోషముతో పొరుగున నున్న జ్యోతిష్కుని నిమిత్తమై పరుగెత్తెను. ఆసిద్ధాంతి నిద్రలో కన్నులు నలుపుకొనుచు లేచివచ్చి నక్షత్రములవంక చూచి కాలము కట్టి మఱునాడు జన్మపత్రికను వ్రాసియిచ్చెద నని చెప్పి రెండుమూడు దినములలో పూర్ణాయుర్దాయము గల దివ్యజాతకమును వ్రాసి తెచ్చి

తన బహుమానమును పట్టుకొనిపోయెను. ఇక్కడ మంత్రసానియు బొడ్డుకోసినప్పుడు రూపాయియు, పిల్లవానిని చేటలో పరుండఁబెట్టి నప్పుడు రెండుకుంచములు బియ్యమును, పురుసనీళ్ళకు డబ్బులును బియ్యమును, గ్రహించుచు మామూళ్ళపేరు చెప్పి యీడేఁ మిదిరూపా యలను లాగెను. మూఁడుదినములవఱకును తల్లియు పిల్లయు సుఖము గానే యున్నట్టు కనఁబడిరి. పురిటిగది సత్యవతి పరుండుగదికి చేరి యున్న మిద్దెయిల్లు; దానికి చావడిలోని కొకద్వారమును దొడ్డిలోని కొకద్వారమును గలవుగాని దొడ్డితలు పెప్పుడును మూసి యుండును. ఇప్పుడు వాకిటిలోనికున్న తలుపులనుసహిత మత్తగారు పరాకు లేక సదా మూసి యుంచును. ఆగది అందుచేత పట్టపగలుసహితము చీఁకటి కోణముగా నుండెను. అందుమీఁద వెల్లుల్లిపాయలకంపును కుంపటి పొగయు చేరి గాలినంతను పాడుచేసినందున కొంచెముసేపు లోపలికి వెళ్ళువారికిసహిత మక్కడ నిలుచుట యెంతో యాయాసముగా నుండెను. చావడిగుమ్మముపద్ద పాతచెప్పొకటియు కలబందమట్ట యొకటియు భూతులసిచెట్టొకటియు మీఁద దూలమునకు వ్రేలాడ కట్టఁబడెను. ఆపురిటింటికంపు త్రోవపట్టుకొని పోవువారికే సహింప రాకుండఁగా సదా యింట నుండువారి సౌఖ్య మింక చెప్పనక్కఱలేదు. బాలింతరాలు దాహముచేత నాలుక యెండిపోవుచున్న దని కేకలు వేసినను, ఆకలిచేత ప్రాణము పోవుచున్న దని యేడ్చినను, నాలవ దినమువఱకును దాని పేరు తలపెట్టఁగూడ దని అత్తగారు కోపపడెను. మూఁడవదినమున సుందరమ్మకు కొంచెము కన్నులుతిరుగుట కడుపులో వికారముగా నుండుట మొదలయిన కొన్ని దుర్లక్షణములు కనఁబడి నవిగాని ఆసంగతిని చెప్పినచో లంకణము లెక్కువ కట్టుదురని భయ పడి యెవ్వరితోను చెప్పక దాచి రహస్యముగా నొక్కసత్యవతితో

మాత్రము చెప్పెను. సత్యవతి కారణమును తెలిసికొని, అత్తగారు భోజనమునకు వెళ్ళినప్పు డెవ్వరికిని తెలియకుండ తనగదిలోనుండి వచ్చి దొడ్డితలుపు తీసి కుంపటి నావలకు తీసికొనిపోయి గదిలోపలికి మంచిగాలి వచ్చునట్లు చేసి రహస్యముగా త్రాగుటకు మంచితీర్థమును తెచ్చియిచ్చెను. అందువలన బాలింతరాలి దేహము కొంత స్వస్థపడెను. అన్నపానములు లేకపోయినను లోపలికి కావలసినంత యింగువయు, కాయమునుమాత్రము పెట్టుచుండిరి. నాలవదినము పథ్యము పెట్టిన తరువాత నారాయణమూర్తి బయలుదేరి రాజమహేంద్రవరమునకు చదువునిమిత్తము వెళ్ళిపోయెను. పథ్యము పెట్టినతరువాత తనదేహస్థితిని బాలింతరా లత్తగారితో చెప్పఁగా ఆమె తొందరపడి గ్రామములో వైద్యము చేసెడు పూజారి శంభయ్యను తీసికొనరాఁగా, ఆతఁడు పురిటింటిలోనికి వెళ్ళి బాలింతరాలిచేయి చూచుట కంగీకరింపక మంత్రసానిచేతనే చేయి చూపించి తన కౌషధయోగము లేవియు తెలియకపోయినను సూతికాభరణము, వాతవిధ్వంసి, వాతరాక్షసము మొదలయినపేరులు చెప్పి యేవో లోపల కిచ్చెను. ఆవైద్యుఁ డిచ్చినమందులకంటె సత్యవతి చేయుచువచ్చినయుపచారమే బాలింతరాలిదేహమును స్వస్థపరిచెను. అత్తగారు మధ్యాహ్నము భోజనమునకు వెళ్ళి పరుండ చల్లవాటువేళ పురటిగదిలో ప్రవేశించు వేళవఱకును సత్యవతి రహస్యముగా దొడ్డితలుపు తీసియుంచి శుద్ధవాయువు లోపల ప్రవేశించునట్లు చేసి యెవ్వరును నెఱుఁగనట్లు అత్తగారు వచ్చునప్పటికి మరల తలుపువేసి యెప్పటియట్ల యుంచుచుండును.

తలుపులు బొత్తిగా వేసియున్న మూఁడుదినములలోనే దుర్గంధముచేత గదిలో పేడపురుగులవంటి రెక్కలపురుగులు పుట్టఁగా

చూచినవారు ఎన్నెమ్మలని వానిని వెదకి చంపుచు వచ్చిరి. అయిదవ దినమున శిశువు పాలుత్రాగుట మానివేసినందున మఱునాడు ప్రాతః కాలమున యశోదమ్మ పోలేరమ్మగుడివద్ద నున్నమాలదాని వద్దకు సోదెకు వెళ్ళఁగా వేంకటేశ్వరులు బయలుదేఱి యదియంతయు తన మహాత్మ్యమే యని చెప్పెను. అందుమీఁద వేంకటేశ్వరులకు రూపాయ ముడుపుకట్టి తిరుపతికొండమీఁద పుట్టువెండ్రుకలుతీయింతుమని మ్రొక్కు కొనిరి. ఆఱవనాటిరాత్రి శిశువు కాలముచేసెను. అందఱును శిశువు సందుగొట్టిపోయెనని నిశ్చయించిరి. తల్లిమాత్రము పురుటిదినములలో తలుపుదీయుటచేత ఎన్నెమ్మ లోపలప్రవేశించి పిల్లవానిని నెత్తిఅడఁచె నని లోపల దుఃఖించెను. గాని తెలిసినచో సత్యవతిని తిట్టి కొట్టుదు రని చిరకాలమువఱకును పయికిచెప్పలేదు. తల్లి పదునొకండవదినమున శుద్ధస్నానము చేసి సుఖముగా నుండెను.

అయిదవప్రకరణము.

చైత్రశుద్ధసప్తమినాఁడు యశోదమ్మ సవతిఅన్నగారి మనుమ నికి పుట్టువెండ్రుకలు తీయించుటకు నిశ్చయించినందున వెనుకటిదినము రాత్రి వచ్చి వారు స్త్రీలను పురుషులను భోజనమునకు పిలిచిపోయిరి. ఆ సవతియన్న తన ద్వితీయభార్య కొకకొమారుఁడు పుట్టినతరువాత కాలముచేసెను. ఆయన్నకుమారునిపేరు శ్రీరాములు. అతనికొడుకు నకే యీదినమున కేశఖండనముచేయ నిర్ణయింపఁబడినది. తెల్లవాఱిన తరువాత కోడండ్రను వెంటబెట్టుకొని అన్నగారియింటికి వెళ్ళుటకై యశోదమ్మ ప్రయాణమయి తల దువ్వుకొనుచున్నపెద్దకోడలిని వేగిరము రమ్మని తొందరపెట్టి పిలుపుమీఁద పిలుపుగా నాలుగుసారులు పిలిచెను.

సుంద——నేనేమి లోపల ఆడుకుంటూ వున్నా నను కొన్నారా యేమిటి ఆలాపిలుస్తారు ? యెఱ్ఱచీరె పెట్టెలో పెట్టి తాళంవేసుకొని వీధులో నిలుచుని పిలిస్తే యీముతకచీరెతో నేను యేలాగువస్తాను ?

యశో——నేను యిప్పుడు మళ్ళీ లోపలికి రాలేను. నీ అందానికి యెఱ్ఱచీరె లేకపోతే లోపంరాదు. ఆముతకచీరెతో రావచ్చును.

సుంద——నేను మంచిబట్ట కట్టుకుంటే వోర్వలేరేమి? బంధువుల యింటికి భోజనానికి వెళుతూ తగుదునని నేను యీమేలికమ్మచీరెతో రానా ?

యశో——వోసి నీనోట్లో పుండుపుట్ట ! నీవు బట్ట కట్టుకుంటే నేను వోర్వలేనటే ? యీకట్టుకున్న బట్టమాత్రం మేము యివ్వకపోతే నీఅబ్బ ముల్లెపెట్టి కొనుక్కున్నావటే ? తక్కువ తీసుకువచ్చి అంగలంలోపెడితే తలుపులన్నీ తెగకొట్టికిందని, కులంతక్కువవాళ్ళను తెచ్చి యింట్లో పెట్టుకుంటే మీబుద్ధులు మీరు పోనిచ్చుకుంటారా యేమిటి?

సుంద——కావలిస్తే నన్ను అన్యాయంగా ఆడిపోసుకున్నవాళ్ళ నోట్లో పుండుపుడుతుంది. నేను కులంతక్కువదాన్ని అయిందీ నీవు కులం తక్కువదాన వయిందీ నీమాటలవల్లనే తెలుస్తూవున్నది.

సత్య——అక్కా ! పెద్దది అత్తగారు యేమైనా అంటే మనకు పడడం విధాయకం. పెద్దవాళ్ళు యెప్పుడూ చెడ్డవాళ్ళు కారు. నామాట విని నీవు వూరుకో. నీకు కావలిస్తే నాబనారసుచీరె యిస్తాను కట్టుకుందువుగానిరా.

సుంద——కావలిస్తే నీవుమాటలుపడు; నేను వక్కనాటికిమాటలు పడను.

సత్య——ఆమాటలు నామీద పడి కొట్టవు. ఆమాటలన్నీ నన్నే అన్నదనుకుని లేచిరా.

యశో—వోసి నీ కేమి అంతెకాలం వచ్చిందంటే ఆలా పొంగి బోర్లపడుతూవున్నావు! వోసి నీనాలుకపుచ్చిపోనూ! నన్ను కులం తక్కువదాన్నంటావూ! నీ మొగుడు యింటికిరానీ యీరోజుననిన్ను యేమిచేయిస్తానో!

సుంద—వస్తే యేమిచేస్తారు? నేను తెచ్చిన అప్రతిష్ఠకు నన్ను చంపుతారా యేమిటి? పోనీ చంపితే చూతాము, వక్కసారి చంపి వేస్తే యీకోడంట్రికమయినా విరగడయి పోతుంది.

సత్య—అక్కా! నిన్ను గడ్డంపట్టి బతిమాలుకుంటాను నామనవి విని లోపలికి నడువు.

అని సత్యవతి బలవంతముగా సుందరమ్మను రెండుచేతులతోను గెంటుకొనిపోయి లోపల కూరుచుండఁబెట్టి, ఏమో అనఁబోవు చుండఁగా శాంతించుమని తోటికోడలిని బతిమాలుకొనుచుండెను.

యశో—యీచిన్నదానికికూడా అంతకంతకు చేటుకాలం మహావస్తూవున్నది. తన అక్క గారిని నేనేమో కానిమాటలాడినట్టున్న, తాను మంచిమాటలాడి వోదార్చినట్టున్న, మధ్య అడ్డంవచ్చి దాన్ని లోపలికి లాక్కుపోయింది. అదుపూ ఆజ్ఞాలేక బొత్తుగా హద్దుమీరి పోతూవున్నది. అస్తమానమూ చదువంటూపెట్టి తాను చెడడమే కాకుండా కుట్టదాన్ని సీతనుకూడా చదువుచెప్పి పాడుచేస్తూవున్నది. అదికూడా వదినగారిలోచేరి నామాటవినకుండా చదువు మానమంటే మానకుండావున్నది. నారెండోకొడుకయినా మంచిసంబంధం వస్తుందేమో అంటే, వాడిచదువు చట్టుబండలుగాను వాడి యింగ్లీషు చదువుమూలంగా యీలాగంటి దిక్కుమాలిన సమ్మంధం వచ్చింది. తండ్రిభాగ్యంచూచుకుని తనపాటివారు భూలోకంలో లేరని కిందా మీందాకూడా వుండకుండావున్నది. వట్టినాలిముచ్చు; యెన్నన్నా

కిందిచూపులుచూస్తూ ముద్దులొలుకు మాట్లాడను; అది చేసేచేష్టలు యెవరికీకనపడవు. యేమయినాఅంటే నలుగురికీ నానోరుమాత్రం బయలుపడుతుంది. వాళ్లనోళ్లలో పురుగులుపడ! అది ముద్దరాలనీ నేను పూరికే దాన్ని కోసిపెడతాననీ అమ్మలక్కలునన్ను ఆడిపోసుకుంటారు

అని యశోదమ్మ రెండవకోడలిని, పెద్దకోడలినికూడా వీధిగుమ్మములో కూరుచుండి నోరునొప్పిపెట్టి అలసటవచ్చువరకును తిట్టెను. ఈలోపల సావిత్రమ్మకూడా నీళ్ళబిందె యెత్తుకొని వీధిలోనుండివచ్చి, కోడండ్రు తన్ను కులహీనురాలన్నారని తల్లిచెప్పగా విని నోరికివచ్చిన ట్లెల్లను సుందరమ్మను సత్యవతిని వారి తలిదండ్రులను విసుగువచ్చినదాక తిట్టెను. మధ్యమధ్య సుందరమ్మకూడ అందుకొని తిట్టఁబోయెను గాని సత్యవతి బతిమాలుకొని నివారించెను. ఇటువంటి అత్తలును ఆడుబిడ్డలును లోకములో పలువుర కుండియుండవచ్చును. అటువంటివారితో ఈగ్రంథము చదువతటస్థించినవా రెవ్వరును కలహము పెట్టుకొని తిట్టుకు మాఱుతిట్టు తిట్టక సత్యవతియొక్క శాంతత నవలంబించి కలహము చంపివేయుటకు ప్రయత్నింతురని కోరుచున్నాను. ఈప్రకారము వర్షముకురిసి చల్లారినట్లు నిశ్శబ్దముగానుండి అత్తగారును కోడలును మూతి ముడుచుకొని చెఱియొకచోటను కూరుచుండియుండఁగా వీధిలో జీడిమామిడిపండ్ల కేక విని రామానుజమ్మ పండ్లుకొనిపెట్టుమని ముత్తసల్లిబట్ట పట్టుకొని లాగెను.

యశో—అడ్డమయినవాళ్ళూ నన్నుపట్టుకుని పీక్కుతింటారు. యేమయినా కావలిస్తే మీ అమ్మనూ బాబునూ పట్టుకుని యేడవరాదా ?

అని కసరుకొని యశోదమ్మ మనుమరాలిని తోసివేసినది. రామానుజమ్మ "పళ్ళుకొనిపెట్టు" అని యేడ్చుచు తల్లిదగ్గరకు పోఁగా

తల్లి నాలుగుతిట్టి వీపుమీఁద రెండు దెబ్బలు అడఁచినది. దానిమీఁద ఆపిల్ల మరింతయేడ్చుచు; ఆయేడుపులోకూడ "అమ్మా పళ్ళే" అని కేకలు వేయుచునే యుండెను. సాధారణముగా మనదేశపు స్త్రీలు తమ కితరులమీఁద కోపము వచ్చినప్పుడు నిష్కారణముగా తమనోరెఱుఁగని బిడ్డలను కొట్టి తిట్టుచుందురు. ఇదిచదువువారట్టి యవివేక కార్యము నెన్నఁడును జేయకుందురుగాక! అప్పుడు సత్యవతి తన పెట్టెతీసి రెండు డబ్బులు చేతఁబెట్టుకొని పిల్లను చంకవేసికొనివచ్చి పండ్లుకొనిపెట్టి యోదార్చెను. అత్తగా రదిచూచి కొఱకొఱలాడుచు కోడలిమీఁద నెటికలువిఱిచి "భాగ్యవంతుల కూతుళ్ళు కోడళ్ళవడంకంటె పరువుగల వాళ్ళకు అనర్థంలేదు. యేదికావలిస్తే అదెల్లాకొనిపెట్టి పిల్లలకు మంకుతనం నేర్పుతారు" అని తనలో తాను సణుగుకొనుచుండెను. ఇంతలో శ్రీరాములు గారియింట పనిచేయు దాసివచ్చి "అమ్మగారు మిమ్మలినీ కోడళ్ళనీ వేగిరం రమ్మన్నారు" అని పిలిచెను. అప్పుడు 'నేనురా' నని సుందరమ్మయు, 'నీవు రాకపోతే నేనూ పో' నని యశోదమ్మయు, పట్టుపట్టి కదలక కూరుచుండిరి. సత్యవతి వారినిద్దఱిని బతిమాలుకొని వారెన్నిమాఱులు త్రోసివేసినను ఎన్నిసారులు కసరుకొన్నను సహించి బలవంతముగా లేవఁదీసి ప్రయాణముచేసి, తనకు పుట్టినింటి వారిచ్చిన విలువబట్ట లెన్నియున్నను వానిని కట్టుకొనక సాధారణమైన తెల్లచీరెను కట్టుకొని రామానుజమ్మను చంకనెత్తుకొని తనమంచి చీరెను సీతకుకట్టఁబెట్టి తననగలు పెట్టి ముందునడిపించుకొని, అత్తగారివెంట బయలుదేరెను. యశోదమ్మ వెళ్లునప్పుడు 'సావిత్రీ! యిల్లు భద్రము' అని పెద్దకోమార్తెతో చెప్పి యొప్పగించి ముందునడవసాగెను.

సావిత్రి కప్పు డిరువదినాలుగు సంవత్సరముల వయసున్నది. వేంకటేశ్వరుల పెండ్లినిమిత్తము సొమ్ము కావలసినప్పు డయిదు

వందలరూపాయలను పుచ్చుకొని తల్లిదండ్రులామెను డెబ్బదిసంవత్సర ముల ప్రాయముగల మూడవపెండ్లివరున కిచ్చి వివాహము చేసిరి. అతఁడు వివాహమైన రెండవయేటనే కాలధర్మము నొందెను. అప్పుల వారు పెండ్లికి చేసిన ఋణములకిందవ వ్యాజ్యములువేసి మాన్యముల నమ్మించివేసిరి. రెండు సంవత్సరములకిందట కోటిపల్లియాత్రవెళ్ళి నప్పుడు నాపతిశిరోజములు తీసివేయించిరి. ఆమె జీవనము నిమిత్త మయి యేమైన నియ్యవలసినదని యత్తవారి నెన్నిసారు లడిగినను వారు లక్ష్యము చేయనందున బీదతనముచేత కొమార్తెను భరించుట కష్టముగాతోచి లక్ష్మీనారాయణగారు తనకొమార్తె సవతికొమారుని మీద భరణమునిమిత్తమయి అమలాపురము డిస్ట్రిక్టు మునసబుకోర్టులో వ్యాజ్యము తెచ్చెను. అందు మీద నతఁడు తన తండ్రిసొత్తు తనకు చెందలేదనియు, తనసవతితల్లి వ్యభిచారిణియనియు, వాదించి భరణము నెగఁబెట్టవలెనని సకలవిధముల పాట్లు పడెనుగాని పితార్జితమయిన పెంకుటిల్లున్న దని ఋజువుపడినందున మునసబుగారు సంవత్సరము నకు పండ్రెండు రూపాయలచొప్పున భరణము నిచ్చుటకు తీర్పుచెప్పిరి. మనోవృత్తిని మాన్పించుకొనుటకయి పన్నినకుతంత్రమే కాని నిజ ముగా సావిత్రి యొంతమాత్రమును వ్యభిచారిణి కాదుసుండీ. ఆమె కొంతగయ్యాళి యయినను, మహాభక్తికలదై రెండవపూట భోజన మైనను చేయక తఱుచుగా వ్రతములు పట్టి యుపవాసములు చేయుచు బహునిష్ఠ కలదయి యింటిపని యంతయు చేయుచుండును.

అత్తయు కోడండ్రును శ్రీరాములుగారియింటికి వెళ్ళునప్పటికి శ్రీరాములుగారిభార్య వాకిట నుండెను. అందుచేత పిండివంటచేయువా రెవ్వరును లేక అత్తగారు మడికట్టుకొని వంటచేయుచు యశోదమ్మను రహస్యముగా లోపలికిపిలిచి యేమిబుద్ధి అని యాలోచన యడిగెను.

యశో—వదినా! నాపెద్దకోడలు ఓపలేనిది; మూడునెలల కిందనే నీళ్ళాడి బిడ్డచచ్చి యేడుస్తూవున్నది; అదియేమీ చెయ్యలేదు గదా! రెండవకోడలు మహారాణీగారు; ఆమె భాగ్యవంతుల ఆడబడుచు; ఆవిడకు దణ్ణంపెట్టి వూరుకుండవలెనుగాని పనిచెయ్యమని మనం నోరెత్తరాదు. నేను పెద్దదాన్ని పొయ్యివద్ద నాకు కళ్ళు కనపడవు.

అని యశోదమ్మ కొన్ని మిషలుచెప్పి తప్పించుకొనెను. వంట యెంతవఱకయినదో చూడవలెనని లోపలికివెళ్ళిన సత్యవతి లోపలియిబ్బంది చూచి తాను మడికట్టుకొనివచ్చి యెవ్వరును తన్నడుగకయే తోడుపడి పిండివంటచేసి వడ్డనలోకూడ సాయముచేసెను. అప్పుడామె గర్వరాహిత్యమున కొక్కయత్తగారుతప్ప తక్కినవారందఱును సంతోషించిరి. సత్యవతివలెనే స్త్రీలందఱును తాము గొప్పవారమని గర్వపడక పనిపాటులు చేసి యితరులకు చేతనైన విధమున సాయముచేయవలెను. ఒడలు వంచి పనిచేసినయెడల గౌరవ లోపము వచ్చుటకుమాఱుగా అందఱును గర్వములేనిదనియును యోగ్యురాలనియును చెప్పుకొనుటవలన మఱింతగౌరవమును ప్రతిష్ఠయు వచ్చుటయే కాక దేహారోగ్యమును సౌఖ్యమును కూడ కలుగును. సత్యవతి చేసిన యీస్వల్పసాహాయ్యమువలన ఇంటివారొక్కరు సంతోషించుటయే కాక యీమె సౌజన్యమును వారు చుట్టుపట్ల వారితో ప్రశంసించుటచేత గ్రామములో ఆమె కపరిమితమైన కీర్తి వచ్చినది. ఆదినము భోజనము లయినతరువాత యశోదమ్మ తనకోడండ్రతోఁగూడ సాయంకాలమింటికి వచ్చినది.

ఆఱవప్రకరణము

నాటిరాత్రి యింటికివచ్చిన తరువాత సుందరమ్మ పడకగదిలో పెనిమిటితో తనకును అత్తగారికిని అయిన జగడమును చెప్పి, తా నెందులోనయినపడి చచ్చెదనని యేడువ మొదలుపెట్టెను. వేంకటేశ్వరు లును భార్యమాటలునమ్మి మనము వేఱుందమని చెప్పి భార్యనోదార్చి మఱునాటినుండియు తల్లితో తిన్నగా మాటాడక కొఱకొఱలాడుచు; ఒకనాఁడు భార్యయు తల్లియు మరల పోట్లాడినప్పుడు భార్యను వెనుక వేసికొనివచ్చి తల్లిని కానిమాట లాడెను. అందుమీఁద యశోదమ్మ కోపగించుకొని యెందఱెన్నివిధముల బతిమాలుకొన్నను అన్నము తినక లేచిపోయి పొరుగింట కూరుచుండెను. అప్పుడు సావిత్రియు సత్యవతియు వెళ్ళి యశోదమ్మను బహువిధముల బతిమాలుకొని, కొంతవఱకు కోపము శాంతిపఱచి యెంతో కష్టముమీఁద దీపాలవేళ బలవంతముగా ఇంటికి తీసికొనివచ్చి విస్తరిముందు కూరుచుండఁబెట్టిరి. కాని యాదిన మామె యన్నము తిన్నగా తినక రెండుముద్దలు నోట పెట్టుకొని విస్తరి విడిచిపెట్టి లేచిపోయెను. ఆదినము మొదలుకొని యశోదమ్మకును పెద్దకోడలికిని మాటలే లేవు. అయినను వా రప్పటి దప్పుడు పిల్లిమీఁద పెట్టియు ఎలుకమీఁద పెట్టియు ఒండొరులను తిట్టు కొనుచు, ఒకానొకప్పుడు నిష్కారణముగా నేదోవంక కల్పించుకొని దొమ్ములాడి నోటపట్టరాని దుర్భాషలాడి కాను తప్పెయుఁగక నీమగఁ డును బిడ్డలును చావవలెనని యశోదమ్మయు నీమగఁడును బిడ్డలును చావవలెనని సుందరమ్మయు శపించుకొని పురుషు లింటికి వచ్చునప్ప టికి పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు గృహ మొక మహారణ్యముగా నుండునట్లు

చేయుచుండిరి. పూర్వము మగఁడు కొంచెము తల్లిపక్షమున నున్నప్పుడు సుందరమ్మ తిట్టుకు మాఱుతిట్టుతిట్టి ప్రత్యక్షముగా అత్తగారి నెదిరించుటకు కొంచెము సంశయించుచు వచ్చినను, ఇప్పుడు మగఁడు తనపక్షమయినందున పూర్వపు సంశయము విడిచి యశోదమ్మ యొక్క తిట్టుతిట్టిం తాను పదితిట్లు తిట్టుచు మగనిని కొట్టి మొగసాల కెక్కిన దన్నట్లు మగఁడింటికి వచ్చునప్పటికి లేనిపోనివిపది కల్పించుకొని నూాల ముసుఁగు పెట్టుకొని పరుండి యేడ్చుచుండును. అతఁడును భార్యనే వెనుకవేసికొని వచ్చి తల్లితోడనే జగడ మాడుచుండును. అప్పుడప్పుడీజగడములలో తల్లిపక్షమున నాఁతికూడ చేరుచుండును. అందుచేత కొన్ని రాత్రులయిం దిరుగుపొరుగులవారికి నిద్రయే యుండదు. లక్ష్మీనారాయణగా రెవ్వరిని శాంతిపఱుచుటకును శక్తులు కాక యెవ్వరిజోలియు నిలపెట్టక మెతుకు నోట వేసుకొన్నతరువాత సాధ్యమయినంతవఱకింటివద్ద నుండక యీ కలహములు చెవిని బడకుండునట్లుగా నెవ్వరియింటనైనను గూరుచుండురు. రామస్వామి యిప్పుడమలాపురములో ఉపాధ్యాయునితో పోట్లాడి రాజమహేంద్రవరమునకు లేచిపోయి అక్కడనున్న చిన్నపాఠశాలలలో నొకదానిలో తగకపోయినను నాలవ తరగతిలో చేరి, అన్నగారియొద్దనే యుండెను. ఆకాలములో రాజమహేంద్రవరమున చిన్నపాఠశాలలలో పోటీలుగా నున్నందున, పిల్లలు తాము చేర్చుకొను తరగతికి తగుదురా తగరా యన్న విచారము చేయక యెవ్వరేతరగతిలో చేరుదుమని వచ్చిన వారి నాతరగతిలో చేర్చుకొనుచుండిరి. ఈవిధముగా నింట ప్రతిదినము కలహముగా నున్నందున లేచిపోయి సుబ్రహ్మణ్యము అమలాపురములో క్రైస్తవపాఠశాలలో ప్రవేశించి వారము లేర్పఱుచుకొని చదువుకొనుచుండెను. సత్యవతి తనశక్తి యంతయు వినియోగించి

అత్తగారిని కాళ్ళుపట్టుకొని ప్రార్థించియు, అక్కగారిని గడ్డముపట్టుకొని బతిమాలియు, వారన్నకానిమాటల కన్నిటికి తలయొగ్గియోర్చుకొని యేవిధమునన్నైన కలహములు చంపివేసి యుగ్గతిని సమాధానపడుపవలె నని పాటుపడెను. గాని మూర్ఖురాం డ్రయిన, వారియెడల ఆమె మంచిమాట లెంతమాత్రమును పనికివచ్చినవి కావు. మూర్ఖులను బ్రహ్మ దిగివచ్చి బోధించినను సంతోషపెట్టలేడన్నమాట అందఱును ఎఱిఁగియున్నదేకదా? అట్లు సత్యవతి వేఁడుకొన్న కొలఁదిని సుందరమ్మకు మత్సర మెక్కుడయి తుద కామెతో మాటాడుటయే మానివేసెను. ఆమె యత్తగారి కోపమును చల్లార్చుటకయి మంచిమాటలు చెప్పినప్పు డెల్లను మండెను పెనముమీఁద నీళ్ళుపోసినట్లు మఱింత మండిపడి యశోదమ్మ పెద్దకోడలిమీఁది కోపమునుగూడ సత్యవతిమీఁదనే కనఁబఱుచుచు అయినదానికిని కానిదానికినిగూడ విశేషముగా తిట్టుచు సకలబాధలను పెట్టుచుండెను. సత్యవతి యెన్ని కష్టములు పెట్టినను సహించి, తానెన్నటికిని మంచిది కాక పోయినను తన ప్రయత్నమును మానక వారి నేలాగు నయిన పొందుపఱుపవలయు నని మనసులో భగవంతుని ధ్యానించుచుండును. ఈవిధముగా నున్నప్పుడు కలిసి యుండుటకు సరిపడక వేంకటేశ్వరులును భార్యయు వేఱుండి ప్రత్యేకముగా వంటచేసికొనుట కారంభించిరి. ఇట్లు గృహచ్ఛిద్రములు దినదినక్రమమున వృద్ధియగుచు వచ్చినను మగని మనస్సునకు విచారము కలుగు నని యెంచి ప్రతివారమును తాను నారాయణమూర్తిపేర వ్రాయుజాబులలో సత్యవతి యీసంగతి యెంతమాత్రమును ఉదాహరించినదికాదు.

అక్కడ నారాయణమూర్తియొక్క తెలివియు, బుద్ధియు, విద్యయందలి సక్తియూయు, చూచి నాలవతరగతిలో చదువుకొనుచున్న

యాతని తమ్ముఁడును అట్టివాఁడే యగు నని నమ్మి రాఘవయ్యగారి దూరబంధుఁ డైన గోపాలయ్యగారు తనకొమార్తె యయినమహాలక్ష్మిని రామస్వామి కియ్యవలెనని యుద్దేశించి నారాయణమూర్తితో చెప్పఁగా అతఁడు తండ్రిపేర వ్రాసెను. గోపాలయ్యగారికి మండల న్యాయసభలో నెలకు పదిరేనురూపాయలజీతము గల పని యున్నది. మహాలక్ష్మి కిప్పుడు పండ్రెండవసంవత్సరము వచ్చినది. ఆచిన్నది శ్రీమహారాజుగారి బాలికాపాఠశాలయందు పయితరగతిలో చదువుకొనుచు విద్యాబుద్ధులయందు తోడిబాలికలను మించి ప్రతిసంవత్సరమును మంచిబహుమానములను పొందుచు వచ్చెను. రాజకీయపాఠశాలలో అయిదవతరగతియందు చదువుకొనుచున్న కృష్ణమూర్తి యను పదునాలుసంవత్సరములు యీడుగల చిన్నవాఁడు నిత్యమును నారాయణమూర్తివద్ద పాఠములు చెప్పించుకొను చుండెను. అతఁడు తనతరగతిలోని వారిలో మిక్కిలి తెలివిగలవాఁడు. అతనికి తల్లిమాత్ర మున్నది. అతనికి మాన్యము లేవియు లేకపోయినను తల్లి తనకుగల నమ్మి వడ్డికి వేసిన రెండుమూఁడువందల రూపాయలతోను కొమారునికి విద్య చెప్పించు చుండెను. ఆచిన్నవానికి సీత నియ్యవలెనని నారాయణమూర్తికి తాత్పర్యముండి తండ్రిపేర వ్రాయఁగా, అతఁ డందున కంగీకరించి ప్రత్యుత్తరము వ్రాసెను. ఈ సంగతి యాచిన్నవానితల్లికి తెలుపఁగా, ఆమె యపరిమిత సంతోషభరితురా లయ్యెను. ఈవిధముగా రెండుసంబంధములు నింత యనుకూల మయినవి దొరికినందున వైశాఖమాసములో వివాహములు చేయుటకు నిశ్చయింపఁబడెను. వ్యయములో వ్యయము 'కూడివచ్చు నని' అక్కడ లక్ష్మీనారాయణగారు తనభార్య తమ్మునికొమార్తెను సూరమ్మను సుబ్రహ్మణ్యమునకు చేసికొనుట కొప్పుకొని యీమూడు పెండ్లిండ్లును ఏక కాలమునందే

చేయుటకు నిశ్చయము చేసికొని పొలముమీఁద నాలుగువందలరూపా యలు బదులు చేసి పొలమును ముప్పదిసంవత్సరముల కొక కాపు వానికి వ్రాసియిచ్చెను. ఈసూరమ్మతండ్రి యెనిమిదిసంవత్సరముల క్రిం దనే కాలము చేసినందున తల్లి సవతిబావగారితో పోట్లాడి పుట్టినింటికి లేచిపోయి వ్యాజ్యమువేసి భరణము పుచ్చుకొనుచున్నది. సూరమ్మ కిప్పుడు పదవసంవత్సరము వచ్చినది. పల్లెలలో పెరిగినది గనుక చదు వన్నమాట యెఱుఁగదు. ఈపిల్లను తనకొడుకునకు చేసికొనుటకు లక్ష్మీనారాయణగారి కంతమాత్రమును ఇష్టము లేకపోయినను ఆపిల్లను తప్ప మఱియొకపిల్లను చేయవల్లపడ దని పట్టుపట్టిన భార్య పోరు పడలేక వివాహములో వివాహము చేసినచో సొమ్ము కలిసి వచ్చు ననుకోరిక చేత తుద కెట్టెట్టో యంగీకరించెను.

నారాయణమూర్తి వేసవికాలపు సెలవులలో ఇంటికి వచ్చినప్ప టికి పెండ్లిపనులుచేయఁబడు చున్నవి. వైశాఖశుద్ధ దశమినాఁడు సుము హూర్తము నిశ్చయింపఁబడి యావలకే బంధువులకు శుభలేఖలు వ్రాయఁబడినవి. అయినను గృహమున నొకరికొకరికి పడకపోవుటచేత ఎవ్వరు తిన్నగా శ్రద్ధవహించి పనిచేయక తమకంటనట్టు తటస్థముగా నూరకుండుచు వచ్చిరి. ఒక్కసత్యవతియు కొంతవఱకు సావిత్రియు పనిపాటులలో మిక్కిలిశ్రద్ధగా తిరుగు చుండిరి. నారాయణమూర్తి తల్లివలన ఇంటిస్థితియంతయు విని ఖేదపడి, అన్నతో మాటాడి యంద ఱిని కలుపవలె నని చూచెనుగాని యందువలనను కార్యము లేక పోయెను. వేంకటేశ్వరులు తానొక్కఁడే గడించి తెచ్చుకొనుప్రయో జకుండ ననియు, పెండ్లికార్యమునిమిత్తము మున్నమాన్యములనుకూడ తాకట్టు పెట్టుటవలన పయిగా వచ్చుమార్గము లేక ముందు కుటుంబ భార మంతయు తనమీఁదనే పడు ననియు తలఁచి తానెలాగున

నయిన పీడిపోయి వేఱుండవలె నని మనస్సులో నిశ్చయించుకొన్నం
దున పయికి అతఁ డాహేతువును చెప్పకపోయినను స్త్రీల కలహములు
మొదలయిన కారణములు చెప్పి యిఁక కూడియుండుట పొసఁగనేర దని
స్పష్టముగా చెప్పెను. అంతట వివాహములు వచ్చినందున లోపల
నున్న ద్వేషమును మ్రింగి నలుగురును ఏమనుకొందురో యని యంద
ఱును పయికి కలిసి యుండిరి. వివాహములు యథావిధిగానే జరగినవి
కాని యందులో నిక్కడ చెప్పఁదగినంతవిశేషము లేవియు కనఁబడ
లేదు. పెండ్లివా రంతగా అలుగకపోయినను, పెండ్లివారివెంట క్రొత్త
బట్టలనిమిత్తము వచ్చిన దూరపుచుట్ట మొకఁడు ముందుగా తనకు
పీట వేసినారు కారనియు తనకు విశేషగౌరవము చేసినారు కారనియు
అలిగి యొకదినము భోజనమునకు లేవక పెండ్లివారినందఱిని మూఁడు
జాములవరకును మాడ్చుటమాత్రము కొంతవిశేషము. ఆదినమున
నారాయణమూర్తి సాహసము చేసి పెండ్లివారందఱికిని బోధచేసి
యాతనిని విడిచిపెట్టియే భోజనము చేయునట్లు చేయకపోయినయెడల
మఱికొన్నివిశేషములు పుట్టునుగాని అట్లు చేయుటవలన మఱునాఁటి
నుండి యాచుట్టమే ముందుగా భోజనమునకు వచ్చికూర్చుండుటచే
వేవిశేషములకును అవకాశము లేకపోయినది. పురుషులలో నారా
యణమూర్తియు స్త్రీలలో సత్యవతియు చేసినయాదరణము వలన అన్ని
లోపములును నివారణమై యెల్లవారును సంతోషించిరి. సుందరమ్మ
భోజనముల వేళకుమాత్రము వచ్చి యివిలే వని యవిలే వని లోపము
లెంచుచు వచ్చినపేరంటాండ్ర నాదరించువారు లేరని వారిమీఁదను
వీరిమీఁదను కోపపడుటేకాని యొక్కపని నైనను చేసినపాపమున
పోయినదికాదు. సత్యవతి యొక్కతెయు వంటలో సావిత్రికి సాయము
చేయుటయేగాక పేరంటాండ్రకు పసుపు రాచి తాంబూలము లిచ్చి

యాదరించుటలో యశోదమ్మకు తోడుపడి యేలోపమును లేకుండ వేయికన్నులున్నదానివలె ప్రవర్తించెను. అందుచేత సాధారణముగా పెండ్లిండ్లలో పోనుడిరీతిగా మూడువివాహము లొక్కసారిగా జరిగి నను, ఇంటఁగలవస్తు వొక్కటియైనను పోలేదు. భాగ్యవంతుల యాడుఁబడుచైనను సత్యవతి యాప్రకారముగా పనిచేయుట చూచి యాగ్రామములో పడుచులు పలువురు పనివచ్చినప్పుడు దాసివలె పని చేయవలయు ననియు, అనుభవించునప్పుడు రాణివలె ననుభవింప వలయు ననియు, నేర్చుకొని యాప్రకారముగా నడవనారంభించిరి. నోటితో నూఱునీతులను చెప్పుటకన్న చేతితో నొక్కకార్యము చేసి చూపినయెడల, అది యెంతో ప్రయోజనకరముగా నుండి పలువురను మంచిమార్గమున నడిపించును.

ఏ డ వ ప్ర క ర ణ ము

ఈప్రకారముగా వివాహములయి బంధువులను సాగనంపక మునుపే యొకదినమున యశోదమ్మకును పెద్దకోడలికిని పెద్దపోట్లాటజరిగి నది. ఒకనాఁడు సుందరమ్మకూఁతురు రామానుజమ్మ చేతిలో జేమపండును పెట్టుకొని యాడుకొను చుండఁగా, చిన్నపెండ్లికూఁతురు సూరమ్మవచ్చి మంచిమాటలు చెప్పి పిల్లదానిచేతిలోనిపండు పుచ్చుకొని సగము తాను తిని తక్కిన సగమును మరల చేతిలో పెట్టెను. అది యేలాగు సనో సుందరమ్మకంటఁబడి చిన్నతోడికోడలిమీఁద కోపపడి తిట్టెను. ఆకేకలు విని యశోదమ్మ లోపలినుండి వచ్చి చిన్నకోడలిమీఁది పక్షముచేత తానందుకొని యిల్లెగిరిపోయినట్లుగా జగడ మాడెను. వా రిరువురును మాటలలో నొకరి కొకరు తీసిపోవువారు కారుగనుక

చిత్రవిచిత్రముగా వన్నెలును చిన్నెలును కల్పించి తిట్టినతిట్టు తిట్ట కుండ భాషలోనున్న కానిమాటల నన్నిటిని ఉపయోగింప సాగిరి. లక్ష్మీనారాయణగా రది విని సహించి యూరకుండలేక భార్యను కూకలువేసి జగడము మానుమని తిట్టిరి. కోపావేశముచేత దేహము తెలియక యశోదమ్మ "లోకువయినదాన్ని నన్నుతిట్టకపోతే మీ కోడలిని తిట్టడానికి నోరు పడిపోయిందా ?" అని మగని నెదిరించెను. ఎంత శాంతాత్ముల కయినను ప్రాణము విసిగినప్పుడు కోపము రాక మానదు గనుక, లక్ష్మీనారాయణగా రప్పుడు కోప మాపుకోలేక భార్యను మూలనున్న కఱ్ఱతో నొకదెబ్బ వేసిరి. అందుమీఁద నాబిడ గోలుగోలున నేడ్చుచు పెద్దపెట్టున శోకమున కారంభించెను. ఇంతవఱ కును గదిలో మంచముమీఁద పరుండి వేడుకచూచుచున్న వేంకటే శ్వరులు లోపలినుండి లేచివచ్చి తల్లిమీఁది కోపమున భార్యను చితుకఁగొట్టెను. అప్పుడు సుందరమ్మ యింట పీనుఁగు వెడలినట్లు తల విరియఁబోసికొని క్రిందపడి దొర్లుచు ఊరును వాడయు వినఁబడునట్లు గా పెద్దపెట్టున రోదనము చేయ మొదలు పెట్టెను. సాధారణముగా మూర్ఖురాండ్రకు తమ కార్యమును సాధించుకొనుటకు యేడుపే ముఖ్య సాధనమయి యేనిమిషమున కావలసిన ఆనిమిషమున సిద్ధముగా నుండును. స్త్రీలను విద్యావతులఁగా జేసి వైమత్యమువలనిలాభము తెలిసికొనునట్లు చేసినంగాని వారు వివేకము గలవారై పోరులేక కూడియుండి 'యొకయింట నూఱుజు ట్లిముడునుగాని రెండుకొప్పు లిముడ' వన్న సామెత అసత్యము చేయఁజాలరు.

తరువాత పెండ్లికి వచ్చినచుట్టము లందఱును తమతమ గ్రామ ములకు వెళ్ళిపోయిరి. యశోదమ్మకు మిక్కిలి ప్రేమ యగుటచేత మఱఁదలిని మేనకోడ లైన సూరమ్మను తనయొద్దనే మఱికొన్ని

దినము లుంచుకొనెను. సూరమ్మ చిన్నప్పటి నుండియు నల్లరిగా తిరిగినది గనుక, ఏదో దుడుకుచేష్టలు చేయుచు నెల్లవారితోను జగడ మాడి యత్తగారితో నందఱిమీఁదను చాడీలు చెప్పుచుండును. ఆమాటలు నమ్మి యశోదమ్మ జగడమునకు వచ్చి యెల్లవారిని తిట్టు చుండును. ఒక్క సత్యవతి తప్ప తక్కినవా రందఱును మరల జగడ మాడు చుండుటచేత, ఇంట నిత్యమును ఏదో యొకవిధమున వివాదము సంభవించుచునే యుండును. అందులో ముఖ్యముగా యశోదమ్మకును సుందరమ్మకును జరిగెడు పోట్లాట చూచినవారి కీయిల్లు విడిచిపెట్టి యెప్పుడు లేచిపోయి సుఖింతుమా యనుబుద్ధి పుట్టకపోదు. సత్యవతి కోపపడకపోయినను సూరమ్మను దగ్గఱకుపిలిచి మంచిమాటలతో బుద్ధిచెప్పుచు వచ్చుటచేత కుక్కకు నేయి పడన ట్లాహితవచనము లాచిన్నదానికి పడక మనసులో కోపము పెట్టుకొని సూరమ్మ ప్రతి దినమును అత్తగారితో సత్యవతిమీఁద నేరములు చెప్పుచుండును. ఆమాటలు పట్టుకొని యశోదమ్మ నిష్కారణముగా నిత్యమును తిట్టి కొట్టి సత్యవతిని కోసిపెట్టుచు వచ్చినను మాట కెదురుమాట లేకపో వుటవలన పయి కేమియు కానరా కుండెను. మాధురాం డ్రగుటచేత మన స్త్రీలు సాధారణముగా నెదురుతిరిగి వారిజోలికి పోక తమకు లోఁబడి లోకువగా కనఁబడు వారిమీఁదనే యందఱిమీఁది కోపమును గనఁబఱుతురుగనుక అత్తగారివలన సత్యవతికి కలుగుబాధ యింతిం తని చెప్ప నలవికాదు. అట్లున్నను సత్యవతి చాటున నైనను అత్త గారు మంచిదికాదని చెప్పుటకాని మనసులో నయినను కోపము పెట్టు కొనుట కాని యెంతమాత్రమును లేదు. తల్లికి సుందరమ్మతోడిపోరు చూచి కొంతకాల మిద్దఱిని దూరముగా నుంచుట యుక్తమని తలఁచి భార్యనుతల్లిని తనతోఁగూడ రాజమహేంద్రవరము తీసికొనిపోవలె నని

నారాయణమూర్తి యాలోచించు చుండఁగా, ఇంతలో లక్ష్మీనారాయణగారు రాజమహేంద్రవరము వెళ్ళివచ్చెద నని చెప్పి యెవ్వరికిని తెలియకుండ కొంతసొమ్ముతో కాశీయాత్రకు ప్రయాణ మయి విశాఖపట్టణము చేరి యుత్తరము వ్రాసిరి. ఆయుత్తరము వచ్చినతోడనే యింట సందడియును కొంత విచారించి యేలాగునన్నైన నాతని మరల నింటికి రప్పింపవలె నని చూచిరికాని యింక దారిలో నాతనిని పట్టుకొనుట దుర్ఘట మనియెంచి యాప్రయత్నమును మానుకొనిరి.

తరువాత నారాయణమూర్తితల్లి మొదలయినవారితో రాజమహేంద్రవరమునకు వెళ్ళుటకు ప్రయాణములగుచువచ్చెనుగానియున్న యూది నొకపట్టున వదలలేక మంగళవార మని యొకనాఁడును, శుక్రవారమని యొకనాఁడును, అష్టమి నవము లని కొన్నిదినములును వర్జ్య మని యొకసారియు తిధివారనక్షత్రములు మంచివి కావని కొన్నిదినములును యశోదమ్మ జరపినమీఁదట తుదకు త్రయోదశినాఁడు ప్రయాణము నిశ్చయించుకొని యుండఁగా, ఇంతలో నేకాదశినాఁ డామెకు జిగటివిరేచనము లారంభమయి విశేషజ్వరముకూడ నగపడెను. మొదట రెండుమూడుదినములు కూరగాయవైద్యము చేసిరి. కాని దానితో రోగము మళ్ళక మఱింత ప్రబల మయినందున మందిచ్చుటకయి పూజారి శరభయ్యను తీసికొనివచ్చిరి. అతఁడు చేయి చూచి యారోగము మహాకారకముమీఁద పుట్టిన దని చెప్పి మూఁడు దినములలో విరేచనములు టక్కున కట్టించెద నని పదిరూపాయ లొప్పించుకొని యేవేవోమందులు వేయ మొదలుపెట్టెను. వ్యాధి యంతకంతకు ప్రబలుచునే యున్నను వైద్యుఁడు వచ్చి ప్రతిదినమును చేయి చూచుచు విరేచనములు తగ్గకపోయినను ఒకదినముకంటె నొకదినము చేతిలోగుణ మగపడుచున్నదనియు, క్రమక్రమముగా

కుదురవలెనుగాని విరేచనము లొక్కసారి కట్టుట మంచిది కాదనియు అందుచేతనే తాను నిమిషములో విరేచనములు కట్టింపగలిగియు దానినిమిత్తమయి యంతగా పనిచేయక మూలమును కనుగొని మహాకారకపువిషయములో విస్తారముగా పనిచేయుచున్నాననియు, చెప్పి ఆపుమజ్జిగతో అన్నము పెట్టించుచుండెను అందుచేత నామె యంతకంతకు బలహీనురాలయి లేవలేక మంచము పట్టెను. కొన్ని దినములకు మెల్లగా మీఁగాళ్ళమీఁద ఉబ్బారంభమయి క్రమక్రమముగా పయికి ప్రాకసాగెను. అది చూచి నారాయణమూర్తి మొదలయినవా రామె జీవించుటయే దుష్కరమని తలఁచికొనిరి. తనచేతిమీఁదుగా నెందఱినో కడతేర్చి యున్నవాఁడు గనుక వైద్యుఁ డాసంగతి నావలకే కనిపెట్టి ప్రాణము పోయినమీఁదట తనసొమ్ము రాదనీ యెఱిఁగి యేదో మిష పెట్టి ముందుగానే సొమ్ము లాగవలెనని నిశ్చయించుకొని యీపూట చింతామణి వేయక పోయినయెడల కార్యము లేదనియు తాను చెప్పినట్లు పథ్యము నడపక పాడుచేసినారనియు, ఆయౌషధము తనయొద్ద లేదు గనుక వేరే యొకనమ్మకమయినస్థలములో కొని తీసికొని వచ్చుటకు పదిరూపాయలు నిమిషములమీఁద కావలయు ననియు చెప్పెను వేంకటేశ్వరులు తనపెట్టెలో ముప్పదిరూపాయలున్నను ఏమియు లేనివానివలె నటించెను నారాయణమూర్తి నిజముగానే తనయొద్ద నేమియు లేక యేమి చేయుటకును తోఁచక విచారించు చుండెను. సత్యవతి ఆసంగతి యెఱిఁగి భర్తను చేసైఁగచేసి గదిలోనికి పిలిచి తనమెడలోని కాసులు నాలుగు తీసి చేతిలో పెట్టి యవి అమ్మి వైద్యున కిచ్చి మంచిమందు వేయింపవలసిన దని యాత్రముతో చెప్పెను. పుట్టినింటివారు పెట్టిన భార్యసొత్తు నమ్ముటకు మనసు కొల్పక యతఁడు సంశయింపసాగెను.

సత్యా—మీ రెంతమాత్రమున్ను సందేహపడవద్దు. నాప్రార్థన విని యీకాసులను యెవరికైనా అమ్మివేసి వేగిరము మందు వేయించండి. బ్రతికివుంటే నగలు యెప్పటికయినా వస్తవిగాని పోయిన ప్రాణము మళ్ళీ రాదు.

నారా—నిష్కారణంగా నీనగ పోవడమేకాని నాతల్లి దక్క- జాడ కనపడడంలేదు. నేను నీకేసొమ్ము పెట్టకపోవడం సరిగదా నీకు పుట్టింటివారు పెట్టినసొమ్ముకూడా తీసుకోవడానికి నాకు చేతులు రావడంలేదు.

సత్యా—నేనే మీసొమ్మునై యుండగా దీనిని తీసుకోవడానికి మీరెందుకుసంశయిస్తారు? మీరు బాగావుంటే నాకు నగలులేకపోయినా విచారంలేదు. ప్రాణంవున్నంతమట్టుకు మనము చెయ్యదగిన ప్రయత్నము మనము చెయ్యవలెను. మీరు వృథాగా కాలం పోగొడుతూ వున్నారు. ఇక నామాట కడ్డం చెప్పక వేగిరం తీసుకుని వెళ్ళండి.

అని బలవంత పెట్టఁగా, అతఁడు మఱియొకమార్గము కనఁబడనందున విధిలేక విచారముతో నాలుగుకాసులు తీసికొనిపోయి విక్రయించి పదిరూపాయలును వైద్యునిచేతిలో పోసెను. అత్తగారికి రోగము వచ్చినది మొదలుకొని సత్యవతియే యామెను కనిపెట్టుకొని యుండి సమస్తోపచారములను చేయుచుండెను. అందులోను ముఖ్యముగా నామె మంచ మెక్కినది మొదలుకొని రాత్రియు పగలును మంచము విడువక, మంచినీళ్ళిచ్చుచు, కాళ్ళును చేతులును పట్టుచు, తాపముపోవునట్లు విసరుచు, వైద్యుఁడు చెప్పినప్రకారము కడుపు మొదలయినవి కాచి కావలసినపట్లు వేయుచు, మందులు నూఱుచు, మలమూత్రములు మంచములోనే యైనను రోఁతపడక విసుఁగుకొనక తీసి బట్టలుమార్చి బట్టలువేయుచు కావలసినప్పుడు లేవఁదీసి పరుండఁ

బెట్టుచు, కడుపునపుట్టిన బిడ్డకంటె నెక్కువగా పనులు చేయు చుండెను. సావిత్రి పథ్యపానములు చూచుచు ఇంటనున్నవారి కందఱి కిని వంట పెట్టు లయినతరువాత కొంతసేపు తల్లివద్ద కూరుచుండి వ్యసనపడుచుండెను. సీతయొక్కతయే సత్యవతియందు మిక్కిలి ప్రేమకలది గనుక చిన్నతన మగుటచేత తల్లి దేహస్థితి తిన్నగా తెలి యకపోయినను మందులు నూఱుట మొదలయిన పనులలో వదినె గారికి తోడుపడుచుండెను. సుందరమ్మ యెవ్వరైనను వచ్చినప్పుడు బుడిబుడియేడ్పు లేడ్చుచు వచ్చినను అత్తగారి కొక్కపనియైనను చేసి నదికాదు. యశోదమ్మ కంతకంతకు దినములు దగ్గఱపడుచుండెను. చివర కందఱును ఆమె బ్రతుకునన్న యాశ వదలుకొనిరి. అందఱును తొందరపడి వైద్యుని నిమిత్తమై పరుగులెత్తుచున్నప్పుడు శరభయ్య మొగము చాటువేసెను. అప్పు డొక వైద్యుఁడు వచ్చి తనకు రెండు రూపాయ లిచ్చినయెడల రెండుగడియలలో రోగము మళ్లించెద నని చెప్పఁగా, కన్నులవెంబడిని నీరుకార విసనకఱ్ఱ చేతఁబట్టుకొని విసరుచున్న సత్యవతి తన చెంగుననున్న రూపాయలు విప్పి చేతిలో పెట్టి మందు వేయించెను. అటుతరువాత ఏమందువేసిన బ్రతుకునో యను నాసచేత నతఁడు వైద్యుఁ డౌనా కాఁడాయని విచారింపక యెవ్వరేది యిచ్చినను దానినెల్ల మింగఁ గలిగినంతవఱకు నోటిలో పోసిరి. ఆమె యించుమించుగా నెలదినములు మంచముమీఁద నున్నను ప్రాణము పోవు వఱకును తెలివికలిగియే యున్నది. ఆమె వెనుక సత్యవతి నెంతబాధపెట్టినను, ఆపత్కాలమందు తనకుచేసిన యుపకారము చూచి మిక్కిలి సంతోషించి కోడలిని దగ్గఱగా పిలిచి కౌఁగలించుకొని కన్నుల నీరు పెట్టుకొని "నీవు మాయింటికి కేవలమూ మహాలక్ష్మివి. నేను నీవిషయములో చేసిన తప్పులు క్షమించి మఱచిపో

వలెను. నేను యింకొకజన్మమందు నీకడుపునపుట్టి నీరుణము తీర్చుకోవలె నని దేవుణ్ణి ప్రార్థిస్తాను" అని చెప్పి మొగమునకు చేతులడ్డము పెట్టుకొనెను. సత్యవతియు నేదో చెప్పవచ్చి దుఃఖముచేత నోరుతడఁబడక కన్నులనీరుకార్చుచు నూరకుండెను. ఇంతలో యశోదమ్మ కవసానదశ వచ్చినందున మంచముమీదనుండి క్రిందికి దింపుటకయి వేంకటేశ్వరులను పిలువఁగా నతఁడావఱకే నక్షత్రము మంచిదానో కాదో, తల్లిని వీధిలో పెట్టవలెనో లేదో తెలిసికొనివచ్చుటకై సిద్ధాంతియింటికి పోయియున్నందున కనఁబడనేలేదు. అప్పుడు నారాయణమూర్తి మొదలయినవారు కిందచాపమీఁద ఆమెను పరుండఁబెట్టిరి. ప్రాణము పోయినతరువాత చుట్టుపట్లవారు చూడవచ్చినప్పుడు సుందరమ్మ యేడిచినంత బిగ్గరగా కేకలు వేసి యేడ్చినవారు మఱి యెవ్వరును కనఁబడలేదు. ప్రాణము పోయినతరువాత వేంకటేశ్వరులువచ్చి యేల వీధిలోపెట్టలేదని తమ్ములమీఁద కోపపడ మొదలుపెట్టెను. గృహయజమానురాలు పోయినప్పు డిల్లేప్రకారముగా నుంచునో యందఱకును తెలిసియుండునుగనుక వారియేడుపులును పెడబొబ్బలును వర్ణింపవలసినపని లేదు. అది పట్టణము కాకపోవుటచేత మోచుటకు డబ్బియ్యవలసిన యక్కఱలేకయే బంధువులు నలుగురువచ్చి సహాయపడి శవమును తీసికొనిపోయి దహనాదికృత్యములు జరిగించిరి. తరువాత పది దినములు జరగవలసినకర్మలు యథావిధిగా జరిగినవి. ఉత్తరక్రియల నిమిత్తమయి వ్యయపడిన సొమ్ములో విస్తారభాగము సత్యవతి కాసుల నమ్మిన సొమ్మేయైనను వేంకటేశ్వరులుకూడ కొన్నిరూపాయలు కర్చుపెట్టవలసివచ్చెను. అందుచేత తాను ఋణముల పాలగుచున్నాననియు అందఱిని కూరుచుండఁబెట్టి మేపలేననియు, వేంకటేశ్వరులు విసుగుకొనుచు పదిదినములలోనే తక్కినవారు వేరుండవలయునని యభి

ప్రాయము కనఁబడిచెను. అందుచేత నారాయణమూర్తి సావిత్రిని చెల్లెలిని తమ్ముల నిద్దఱిని భార్యను తీసికొని రాజమహేంద్రవరము వెళ్ళుటకు నిశ్చయించుకొనుచుండెను. తల్లినగలు న్యాయముచేత కొమార్తెకు రావలసినను తగవులుపడక వదినెగారియొక్కయు అన్న గారియొక్కయు ఇష్టప్రకారముగా వారికే యిచ్చివేసి, పాత్రసామగ్రి వారు కోరినంత వారికివదలివేసి తక్కినవారి నందఱిని తనవెంటఁ దీసికొని నారాయణమూర్తి రాజమహేంద్రవరము ప్రవేశించెను.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

నారాయణమూర్తి కుటుంబసహితముగా రాజమహేంద్రవరము ప్రవేశించిన తరువాత కొన్నిమాసములు సుఖముగానుండెను. ముంగొండాగ్రహారమున నారాయణమూర్తితో నున్న కాలముననే సత్యవతికి గర్భము నిలిచినందున నీళ్ళాడుటకై పుట్టినింటివారామెను పెద్దాపురమునకుఁ దీసికొనిపోయిరి. పెద్దాపురములో రాఘవయ్యగారి యిల్లు మాథ్యూ లునిచిన "పీర్లపంజా" కు సమీపముగా నుండెను. సత్యవతి తానా (పంజా) కథను విన్నప్పుడు ముప్పది మూడుకోట్ల దేవతలును స్థలదేవతలును గ్రామదేవతలు గృహదేవతలును చాలక హిందువులకు తురక దేవతలుకూడ కావలసివచ్చినారాయని యాశ్చర్య పడసాగెను. సత్యవతితల్లి యైన శ్యామలాంబయు చిన్నప్పటినుండియు పట్టణవాసమున మెలఁగినదగుటచేతను చదువుకొన్నదగుటచేతను సాధారణముగా తనయీడు స్త్రీల కుండు వెఱ్ఱియాచారమును మూర్ఖత్వము మును లేనిదై లేనిపోని యుపవాసములుచేసి దేహము చెడఁగొట్టుకోక యిల్లు శుచిగానుండుటయందును వేళపట్టున భోజనము లమర్చుట

యందును మిక్కిలి శ్రద్ధవహించుచుండును. అందుచేత రాత్రియుపగలును నిత్యము నొక్కవేళకు భోజనములగుచుండుటయు ధనవంతులకు సాధారణముగానుండు రోగములును రొచ్చులును లేక యింట నెల్ల వారును మంచి యారోగ్యదశ గలిగియుండుటయు చూచి, ఆయూరివా రందఱును మిక్కిలి వింతపడుచుందురు. ఆమెయోగ్యతకు తగినట్టు గానే కోడలుకూడా మిక్కిలి గుణవంతురాలును విద్యావంతురాలు నయియుండెను. ఆచిన్నదాని పేరు జానకమ్మ. ఆమె యంతగా రూపవతి కాకపోయినను గుణవతి యగుటచేత భర్తకా చిన్నదానియందుఁగల ప్రేమమింతింతయని చెప్పనలవికాదు. ఆదంపతుల పరస్పరానురాగము చూచినవారెల్లను భార్యాభర్త లేక దేహ మన్నమాట వీరియెడ సార్థక మయ్యెనని మెచ్చుకొనుచుందురు. లోకములో మూఢులనేకులు తమ భార్య లెంత సుగుణసంపదగలవారయినను పయితోలు తమకన్నుల కింపుగా లేదని యామద్దరాండ్రను విడిచి నరకకూపమునకు ప్రథమ సోపానములుగానుండి యౌవనమదాంధుల కన్నులను భ్రమింపఁజేసి తేనెమాట లనుపాశములచే వారి నాకర్షించి గోతిలో పడద్రోయు నవత రించి వ్యభిచారమే కులవృత్తిగాఁ గలయుపమృత్యుదేవతల వలలలో తగులుకొని యిల్లును శరీరమును గుల్లచేసికొని నిందలపాలగుదురు. అట్టి బుద్ధిహీను లీదంపతులచరిత్రమును వినియు కనియు బుద్ధితెచ్చుకో వచ్చును. అత్తగారికి జానకమ్మయన్న రెండవప్రాణము; ప్రతివిష యమునందును వారిద్దఱిదియు నొక్కమాట. లోకములోని మూఢ వనితలయందువలె అత్తగారును కోడలును కాపురముచేయునప్పుడు పిల్లియు ఎలుకయు కాపురముచేసినట్లుండక లక్ష్మియు సరస్వతియు కలసి నట్లింటిలో హృదయరంజకముగా నుండెను. ఆయింట కోడలికమన్నమాట కర్ణ కఠోరముగా నుండక చెవుల కమృతతుల్యముగా పోయెను. సత్యవతియు

జానకమ్మయు దేహములు వేఱైనను ప్రాణమొక్కటియే యనునట్లు కలసిమెలసి యుందురు. వారిరువురకును గల చెలికారమువలసిసుఖ మనుభవించి తీరవలసినదేగాని చెప్పతీరదు. "పిండిబొమ్మనుజేసి పీట మీఁదపెట్టిన, ఆఁడుబిడ్డతనమున కల్లలనాడిన" దన్నసామెత యేయు గములోనిదోయని వీరియింటనుండువారికెల్లను తోఁచును. ఏ యీడు వారి కాయీడువారును, ఏగుణముువారి కాగుణమువారును సరిపడుదు రన్నమాట వీరిని చూచినచో సిద్ధాంత మగును. ఇద్దఱును సమాన గుణవతులేయని చెప్పవచ్చినను విద్యాబుద్ధులయందు జానకమ్మ సత్య వతినిజూచి నేర్చుకోవలసినయంశము లనేకము లున్నవి. సత్యవతి పుట్టినింట నున్నంతకాలములో నడతవిషయమునను జానకమ్మ యెన్నో సంగతులను నేర్చుకొని యెంతో వృద్ధిపొందెను. చదువెఱుఁగనిస్త్రీలు చేసినట్టుగా వారెప్పుడును పరులదోషములను చెప్పుకొనుచు కాలము గడపరు. పనిపాటులయినతరువాత తీఱికకలిగినప్పు డేదో పుణ్యాంగనా చరిత్రమును చదువుచునో లోకోపకారవిషయమున ప్రసంగించు చునో ప్రొద్దుపుచ్చుచుందురు. అత్తలును కోడండ్రును, భార్యలును, భర్తలును, ఈప్రకారముగా కుటుంబములో అన్యోన్యమైత్రి కలిగి యున్నచో, ఆగృహామే భూలోకస్వర్గమని చెప్పవచ్చును; వారియింట రాఘవయ్యగారి ముత్తవతల్లి మాత్ర మీసమాజములో కలియని దొక్కతెయున్నది. ఆమె కిప్పుడు దాదాపుగా డెబ్బదిసంవత్సరములు ఉన్నవి. రాఘవయ్యగారి తాతగారామెను ముసలితనములో వివా హము చేసికొని యామెవలన సంతానము కలుగకమునుపే లోకాంత రము చేరెను. ఆమెపేరు పార్వతమ్మ. ప్రొద్దు జరగనప్పుడు జాన కమ్మయు సత్యవతియు "అవ్వా!" అనిపిలిచి పూర్వకాలకథల నడుగుచు

వేడుకగా పొద్దు పుచ్చుచుండురు. ఆమె కీకాలపువారినడతలును
వస్తువులును క్రొత్తగా నుండును.

ఈప్రకారముగా నుండఁగా నొకనాఁడు చంద్రగ్రహణము
పట్టెను. పార్వతమ్మ పట్టుస్నానము చేసివచ్చి తడిబట్ట విడిచి పొడిబట్ట
కట్టుకొని విడిచినబట్టను దణ్ణెముమీఁద నారవేయుటకయి దొడ్డిలోనికి
వచ్చునప్పటికి సత్యవతియు జానకియు చంద్రుని వ్రేలితో చూపుచు
గ్రహణము విషయమై యేదో మాటాడుకొనుచుండిరి. అదిచూచి
పార్వతమ్మ ముక్కుమీఁద వ్రేలువేసికొని దిగులుపడి మాటలేక నిలు
చుండెను.

సత్య—అవ్వా! యేమి యీలాగు తెల్లపోయి నిలుచున్నావు?

పార్వ—ఏమి అవ్వ? కొంపముంచివేసినావు. మాకాలంలో
యెన్నఁడూ గ్రహణంవచ్చినదంటే కడుపుతోవున్నవాళ్ళు గదిలోపరుండి
కడు పుబ్బుకువచ్చినా శుద్ధమోక్షం అయ్యేదాకా గడపదాఁటి యివ
తలకు వచ్చి యెరుగరు. యిదియేమివిరుద్ధమే? యిదియేమివిరుద్ధమే?

సత్య—(నవ్వుచు) అవ్వా! వస్తేయేమి?

పార్వ—ముసలిదాన్ని; నామాటలు నీకు చీమ కుట్టినట్టయినా
వుండ లేదు యెదురుకెదురు నామాట వేళాకోళంగా వుండి నవ్వుతూ
వున్నావు. రేపు పుట్టే పిల్లవాడికి ముక్కో కాలో వంకరవచ్చినప్పుడు
పెద్దదానిమాట విన్నానుకానుగదా అని అప్పుడు విచారిస్తావు.

సత్య—అవ్వా! యెవళ్ళకయినా గ్రహణం మొరికిరావడం నీవు
చూశావా?

పార్వ—నా అన్నగారికుమారుడు నామేనల్లుడికి ముక్కుకాడ
వేలెడు మొట్టివచ్చింది. మావదినెగారు గ్రహణంపట్టినప్పుడు యివతలకు
రాకపోయినా మంచముమీఁద పడుకొని కదిలిందట! అందుమూలంగా

ఆ మొరికి వచ్చింది. గ్రహాణం పట్టినంత సేపూ కడుపుతో వున్న వాళ్ళు కాలూ చెయ్యీ అయినా కదపకూడదు. యేదికదిపితే దానికల్లా మొరికివస్తుంది. ఏమే సత్యా! యీ కాకదలవు? నామాట వట్టిబూటకం కింద కట్టివేసినావా యేమిటి?

సత్య—అవ్వా! అలాఅనుకోకు ఈవఱకే చంద్రుణ్ణి చూచి నాను గనుక ఇఖమళ్ళీచూడడంచేత వచ్చేది యేమిలేదని అట్టే నిలుచున్నాను. నీఆజ్ఞ అయితే చూడడం మానివేస్తాను.

పార్వ—నీవు నదురూ బెదురూ లేకుండా మాట్లాడుతూవున్నావు. పిల్లవాడు యేమైపోతాడో అన్నభయం నీకు యిప్పటికీ పుట్టలేదు నీకు తెలిసిన మెట్టవేదాంతాలు నాకు తెలియవు. ఈకాలంలో యింతలేసి వాళ్ళకూ పెద్దవాళ్ళమాట అంటే లక్ష్యంలేదు.

సత్య—అవ్వా! కోపపడకు యిదుగో వస్తూవున్నాను. నిద్దర పట్టకుండావున్నది. మీ కాలపుకబుర్లు యింకా యేమన్నా చెపుతూ నీవు మొగుడితో కాశీయాత్ర వెళ్ళినావుగదా దోవలో యేమేమి చూచినావు?

పార్వ—ఆకాలపు కబుర్లు చెపితే మీకు యిప్పుడు నవ్వులాటగా వుంటుంది. పూర్వం కాశీ వెళ్ళినవాడూ కాటికి వెళ్ళినవాడూ వక్కటే అని చెప్పేవారు. అప్పుడు మళ్ళీవచ్చిందాకా యింట్లో యెవ్వరికీ బ్రతికివున్నారన్న ఆశలేదు. ఇప్పుడు రెణ్ణెల్లలోనే దుడుగూడుడుగూ కాశీ వెళ్ళినామని యిట్టేవస్తారు నిజంగా వెళుతారో లేదో తెలియదు.

సత్య—అవ్వా! నీవు కాశి యెందుకు వెళ్ళినావూ?

పార్వ—నాచిన్నతనంలో నన్ను సవితిపట్టుకుని యెన్ని వైద్యాలు చేయించినా యెన్ని దివ్యస్థలాలకు వెళ్ళినా యెన్నితీర్థాలలో స్నానాలు

చేసినా వదిలిందికాదు. సోదికి వెళ్ళినప్పుడు కాశీకివెళితే వదులుతానని చెపితే మావారు నన్ను తీసుకొని వెళ్ళినారు.

సత్య — అవ్వా! దోవలో జగన్నాథం చూచినావా?

పార్వ — అయ్యో! జగన్నాథమే చూడకపోతే యింకాయేమి వున్నది? స్వామివారిప్రసాదం యింకా నావద్ద కొంచెమువున్నది. రేపు మడికట్టుకొన్నప్పుడు జగన్నాథంబుట్టలోనుంచి తీసి నీకుకొంచెం పెడతాను. అక్కడ ప్రసాదం యిచ్చేవాళ్ళు జగన్నాథపు మంగలవాళ్ళు. మనం దాన్ని కళ్ళ నద్దుకొని తినక మంగలవాడిప్రసాదం వద్దంటే తక్షణం కళ్ళుపోతవి.

సత్య — అవ్వా! జగన్నాథస్వామికి కాళ్ళుచేతులూ లేవంటారు నిజమేనా?

పార్వ — దానికి కారణం చెపుతాను విను. అతనిపేరుజ్ఞాపకం లేదు యెవరోకాని గొప్పరాజు వుండేవాడు. ఆరాజు కోట్లకొద్దిసొమ్ము ఖర్చుచేసి గొప్ప దేవుడుగుడి కట్టించి దానిలో వుంచడానికి తగిన దేవుణ్ణి చేయించవలెనని శాలీపనివాళ్ళను పిలిపించి దివ్యసుందర విగ్రహం గలదేవుణ్ణి చేసుకురమ్మని చెప్పినాడు.

సత్య — ఆలాగు యెవరైనాచేసి తీసుకువచ్చినారా?

పార్వ — లేదు. విగ్రహం బాగానుండకపోతే బుర్ర తీసివేయిస్తానని రాజు భయపెట్టడంచేత పనివాళ్ళు యెవళ్ళూ వచ్చినారుకారు. యిలా కొంతకాలం జరిగినతరువాత వకనాడు వకముసలివాడు వ్రులీసుత్తీ పుచ్చుకొనివచ్చి నీవు కోరినవిగ్రహాన్ని చేస్తానని రాజుతో చెప్పినాడు. విగ్రహం బాగావుండకపోతే తలతీసివేయిస్తానని రాజు చెప్పినా జడియక అందుకే వప్పుకొని వక్కటి షరత్తుం కోరినాడు.

సత్య — యేమికోరినాడు?

పార్వ—నేను విగ్రహంచేస్తూవున్నంతకాలము యెవరూలోప లికి రాకూడదు. అలావస్తే చెడిపోతుందని రాజుతో చెప్పి వప్పించిగుళ్లో ప్రవేశించి లోపల తలుపు గడియ వేసుకొన్నాడు. రాత్రీపగులూకూడ వక్క మోస్తరుగా గుళ్లో టక్కు టక్కు సుత్తి దెబ్బలు వినబడుతూ వుండేవి. ఈప్రకారముగా మూడు నెల లయినతరువాత రాజు యిఖ చపలత్వం పట్టలేక గుడిగోడలు పగలుకొడుతూ వున్నాడేమో అను కుని తలుపుదగ్గిరకు వెళ్లి కేకలు వేసినాడు. ఎంత కేకలు వేసిన పలుకక పోవడమే కాకుండా గుడిఅంతా సుత్తి దెబ్బలు మరింత బిగ్గరగా వినపడడం మొదలు పెట్టేటప్పటికి రాజు జడిసి గునపాలు తెప్పించి తలుపులు బద్దలు కొట్టించి లోపల ప్రవేశించిచూడగా మొండికాళ్లూ మొండిచేతులూ వున్న వక అందవికార మయిన బొమ్మ లోపల వున్నది.

సత్య—రాజు చూచి యేమి చేసినాడు?

పార్వ—యిటువంటి విగ్రహం చేసినా వేమని రాజు అడిగే టప్పటికి ఆముసలివాడు మీరు కడతేరా చెయ్యనిచ్చినారు కారు. మీరు తొందర పడకపోతే యిదే దివ్యసుందరవిగ్రహం అవు నని చెప్పినాడు. అందుమీద రాజునకు కోపంవచ్చి శిరచ్ఛేదం చేయిస్తా నని బయలుదేరేటప్పటికి "ఇదే జగన్నాథస్వామి అయి అందరూ కొలుస్తారు" అని పయికి యెగసి రాళ్ళలోనుంచి దూరి మాయమయి పోయినాడు.

సత్య—మనిషి. రాళ్ళసందునుంచి యేలాదూరినాడు?

పార్వ—అతడు సామాన్యం మనిషి అనుకున్నావా యేమి? పరమేశ్వరుడే ముసలివాడయివచ్చి ఆప్రకారం చేసినాడు. అందు చేతనే జగన్నాథంలో దేవుడికి అంతమహాత్యం వచ్చింది. అస్వామివారి

రథంకింద పడి చస్తే యెంతోపుణ్యాం వస్తుందట. దిక్కుమాలిన కుంపినీవాళ్ళు యిప్పుడు యెవళ్ళనూ చావనియ్యరు. కిరస్తానీరాచరికం చేత యిప్పుడంతా మాలకూడు వచ్చింది. వాళ్ళు యెప్పుడో వర్ణసంకరం చేస్తారు.

సత్య—అవ్వా! నిష్కారణంగా సర్కారువారిని యెందుకు తిడతావు? వారు మనకు యేమిఅపకారం చేసినారు? యిప్పుడుచూడు రోడ్లు వేయించి కాలువలు త్రవ్వించి దేశం యెలాబాగుచేసినారో?

పార్వ—యేడిసినారులే. కులం పాడుచేసినతరువాత యివన్నీ యెందుకు? సాగుమానాలు బొత్తిగా మాన్పించినారు గదా!

సత్య—నీ వెప్పుడైనా సాగుమానం చేస్తూవుండగా చూచి నావా?

పార్వ—వక్కటిమాత్రం చూచినాను. నాకప్పుడు ఇరవ య్యేళ్ళకంటె యెక్కువ లేకపోయినా మావారు పోయేటప్పటికే యీ దిక్కుమాలిన కుంపినీవాళ్ళు సాగుమానం మానిపించివేసినారు. ఆయేడే మానిపించివేసినారని అంతటా వింతగా చెప్పుకునేవారు.

సత్య—నీవు చూచింది మాకు చెపుతావా?

పార్వ—మాబంధువుడే వకడు డబ్బయియేళ్ళఆయన చచ్చి పోయినాడు. ఆయన మూడోపెళ్ళి పెళ్ళాము యింకా పెద్దమనిషి కాలేదు. యేడేళ్ళు వున్నవికాబోలును! మొగుడుచస్తే తిన్నగా యేడుపే యెరగకపోయింది. ఆచిన్నదానితండ్రి మహా తెలిసినవాడు. నిత్యకర్మలూ అన్నీ అయి అపరాహ్ణాం తిరిగితేనేకాని భోజనము చేసే వాడుకాడు. మొగుడు పోయినప్పుడు పిల్లది వీధులో ఆడుకుంటూ వుండగా తండ్రి యెత్తుకొని లోపలికి తీసుకువచ్చి సాగుమానంచేస్తే యెల్లకాలము స్వర్గములో మొగుడితో సుఖపడడమే కాకుండా

మొగుడివంకవారినీ తండ్రివంకవారినీకూడా తరింపచేస్తావని చెప్పే టప్పటికి సాగుమానం మంటే యేమిటో తెలియక మంచిదని వప్పు కున్నది. వెంటనే ఆచిన్నదానివంటినిండా నగలు పెట్టించి అలంక రించి మంచిచీర కట్టించి కొత్త పెళ్ళికూతురులాగు చేసి బాజాభజం త్రీలతో వూరేగిస్తూ శవంతోకూడా దూరంగా గోదావరివడ్డుకు తీసుకు వెళ్ళినారు. అది చూడడానికి వూళ్ళోప్రజ వేలకొద్ది వెళ్ళినారు. పసుపూ కుంకమూ తెచ్చుకోవడానికి వూళ్ళోవుండేపునిస్త్రీ లంతా వెళ్ళినారు. మొట్టమొదట మొగుడితల చిన్నదాని తలమీంద పెట్టి బ్రాహ్మణులు మంత్రాలు చెపుతూ యేమేమో కర్మలు చేయించి తరువాత చిన్నదాని నగలన్నీ తీయించి తండ్రి బ్రాహ్మలకు పంచి పెట్టినాడు.

సత్య—ముత్తైదలకు పసుపూ కుంకమూ యెప్పుడుపంచిపెట్టినారు?

పార్వ—చాలాకాలం అయింది, మరిచిపోయినాను అదివరకే కాబోలును పిల్లదానిచేత అందరికీ పసుపూ కుంకమూ యిప్పించినారు. యెల్లకాలమూ అయిదోతనం వస్తుందని అప్పుడు పసుపూ కుంకమూ నేనూ పుచ్చుకున్నాను. పిల్లదాన్ని కాష్టంమీంద మొగుడిప్రక్కను పరుండబెట్టి బ్రాహ్మలు వూరికే మంత్రాలు చెపుతూ వుండగా వాయి ద్యాలు చెవులు తడికలుకట్టేటట్టు వాయిస్తూవుండఁగా నాలుగు ప్రక్కలనూ తండ్రే కాబోలును నిప్పు ముట్టించేటప్పటికి—నేను చెప్ప లేను. కళ్ళకు కట్టినట్టు వుండి నాకు వళ్ళు వణుకెత్తుతూ వున్నది.

సత్య—వినేవాళ్ళకు మాకే యిప్పుడు కళ్ళవెంబణ్ని నీళ్లువస్తూ వుండగా దగ్గిర వుండి చూచినదానికి నీకష్ట మెంతవిచారం వేసిందో! యిలాగంటి క్రూరకృత్యం మానిపించినందుకు దొరలను నీవు తిడుతూ వున్నావే.

పార్వ—మనం ఆలాగుదూషించరాదు. శాస్త్రంలో చెప్పిన దాన్ని దూషిస్తే కళ్ళు పోతవి. మనకు యెంత క్రూరంగా కనపడ్డా శాస్త్రం చెప్పినదాన్ని చేస్తే బహుపుణ్యాం వస్తుంది. ఆకాలంలో సమేతు యెక్కడనో లక్షకు వక్కత్తె వీరపతివ్రత సాగుమానంచేసేది కాని అందరూ చేసేవారు కారు. కాష్టానికి నిప్పు ముట్టించేటప్పటికి నాకు వళ్ళంతా చెమటపోసి రణకంపరమెత్తి నిలువలేక వెనుకకు వచ్చి స్పృహ లేకుండా పడిపోయినాను. వంటికి మంట సోకడంతోటే చిన్నది కెవ్వన కేకవేసి వులిక్కిపడి లేచి యేడుస్తూ కిందకు దిగవురికింది. అప్పుడు తండ్రి యెన్నోతిట్టి ఝామునేపటిదాకా శాస్త్రంలో చెప్పిన ప్రాయచిత్తాలన్నీ చేయించి మళ్ళీ పరుండబెట్టినాడట. నేను అది చూడలేక యింటికి పరుగెత్తివచ్చినాను. నాకు ఆరాత్రి జ్వరం వచ్చి పదిరోజులదాకా నిద్దరలోసమేతు వులికిపులికిపడుతూ వుండేదాన్ని. అది బాగా జ్ఞాపకం. ఇప్పటికీ ఆసంగతి తలపుకువస్తే భయంవేసి వళ్ళు జలదరిస్తుంది. ఆటుతరువాత తిరిగీ పరుండబెట్టిన తరువాత మళ్ళీ లేదిరాకుండా బాహ్మలు వెదురుగడలతో గట్టిగా నొక్కిపెట్టి యేడుపు వినపడకుండా బాజాలు వాయించుమని వేదమంత్రాలు ఘోషిస్తూ నిమిషంలో దహనం చేసివేసినారట! ఆచిన్నది తరువాత పేరంటాలయి మావూరివద్దనే వకవూళ్ళో వెలిసిందట. మాకాలంలో అటువంటిపతివ్రతలు వుండేవారు. ఈకాలపు వాళ్ళు మగడువస్తే లేవనేలేవరు. మానాడు పట్టపగలు మొగుడితో మాట్లాడితే అత్తగార్లు చంపివేసేవారు. ఈకాలపువాళ్ళు అత్తా మామా వుండగానే మొగుడితో గుసగుసలాడుతారు. కాలమంతా చెడిపోయింది.

సత్య—అవ్వా! చాలా పొద్దుపోయింది. యీపాటివెళ్ళిపడుకో.

అని యారాత్రి యందరు వెళ్ళి పరుండి సుఖముగా నిద్ర పోయిరి. సత్యవతి గ్రహణము చూచినసంగతి మఱునాటి కూరంత టను వ్యాపించి ముక్కులమీఁద వ్రేళ్ళు వేసికొని యెల్లవారునుఆశ్చర్య పడుచు సత్యవతికి పుట్టు బిడ్డ కేమివంక యుండునో చూడవలెనని యందఱును కొండంతయాశ పెట్టుకొని యుండిరి.

తొ మ్మి ద వ ప్ర క ర ణ ము .

సత్యవతి ప్రసవ మగువఱకును చెప్పవలసినవిశేషము లేవియు లేవు. మాఘబహుళత్రయోదశినాడు సూర్యోదయ మయినరెండుగడి యలకు సత్యవతి సుఖముగా పురుషశిశువును ప్రసవ మయినది. ఆమె తల్లిదండ్రులు పూర్వాచారమునే నమ్ముకొని యుండుసత్యకాలపువారు కారు గనుక కోమట్లైను లంకణములు కట్టక యలసటపడి యున్న ప్రాణ మగుటచేత బొత్తిగా నిస్సత్వము కలుగకుండుట కయి బిడ్డను కన్నదినము మొదలుకొని చులకనగా నఱిగెడు జావ మొదలయిన పదార్థములను పెట్టుచు వచ్చిరి. పూర్వము సుందరమ్మ గదిముందర నున్నట్లుగా ఇప్పు డీపురిటియింటిముందు పాతచెప్పులు మొదలయిన వేమియు కట్టఁబడి యుండలేదు. గదిలో వాయువును పాడుచేసెడు కుంపటిపొగలుగాని, ఉల్లిపాయలు మొదలయినవాని కంపుగాని, ఏదియు లేదు. మంచిగాలి వచ్చుటకయి తలుపు కొంచె మోరవా కిలిగా తెఱవఁబడి యుండెను. అందుచేత తల్లియు బిడ్డయు గూడ మిక్కిలి యారోగ్యము కలిగియుండిరి. ఊరివారు గుంపులుగావచ్చి బిడ్డకెక్కడ మొఱికియున్నదో విచారించి యేవంకరయులేదని మంత్ర సాని చెప్పినను మరి యెవ్వరు చెప్పినను నమ్మక తప్పక యేదో వంక

యుండునని పోవుచు వచ్చిరి. ఆహా! జనులమూఢత్వ మిప్పటికి నిట్లున్నదిగదా?

ఇక్కడ రాజమహేంద్రవరములో నారాయణమూర్తియు భార్య పుట్టినింటికి వెళ్ళినతరువాత రాత్రియు పగలును కష్టపడి చదివి పరీక్షనిమిత్తమయి పుష్యమాసమున చెన్నపురికి వెళ్ళఁబోవునప్పుడు ముందుగా పెద్దాపురమునకు వెళ్ళి భార్యనుచూచి అక్కడ రెండు దినము లుండి తరువాత కాకినాడకు పోయి అక్కడనె సముద్రపు పొగయోడ నెక్కెను. అతఁడు చెన్నపట్టణములో నున్నపదియేను దినములును దేహ మక్కడనే యున్నను ప్రాణము లన్నియు భార్య మీఁదనే యున్నందున, అక్కడి వినోదములను చూచుటకయి నిలిచిన తనతోడివారిని విడిచి పరీక్షయయిన తరువాత వచ్చిన మొదటి పొగయోడమీఁదనే మరల బయలుదేఱి వచ్చి పెద్దాపురములో నుండఁగానే రాజమహేంద్రవరములోనిపాఠశాలానిర్వాహకు లొక రాతనికి నలువదిరూపాయలు జీతముగల ప్రధానోపాధ్యాయత్వము నిచ్చెదము రమ్మని జాబు వ్రాసిరి. ఆవఱకే ప్రయాణ వ్యయముల నిమిత్తము కొంతఋణము చేసియుండుటచేతను ముందు సొమ్ము కావలసినకార్యములు చేయవలసిన వనేకము లుండుటచేతను పని మించిపోయినతరువాత మరల దొరకుట కష్టము గనుకను భార్య యాలోచనప్రకారముగా నారాయణమూర్తి రాజమహేంద్రవరము నకు వచ్చి పని కొప్పుకొనెను. ఇట్లుండఁగా చెన్నపట్టణమునుండి బియే పరీక్షలో తేఱినట్టు తంతీవార్త వచ్చినసంతోషదినముననే పుత్ర జనన మయినశుభవార్తకూడ వచ్చి సంతోషము నినుమడించెను. ఇరువదియొకటవదినమున నామకరణమహోత్సవము నిశ్చయ మయి నందున నాలుగుదినములు సెలవు పుచ్చుకొని తమ్ములతోను మఱి

దంద్రుడతోను తోడఁబుట్టిన పడుచులతోను పెద్దాపురమునకు పోయి మరల వచ్చెను. చిన్నవానికి లక్ష్మీనారాయణరా వని తాతగారిపేరు పెట్టిరి. కొన్నిమాసములక్రిందట నాగులచవితికి పుట్టలో పాలుపోసి కొనుటకై తల్లితోకూడ వెళ్ళినప్పుడు రామానుజమ్మ పాము కఱచి పోయినవర్తమానము తెలిసియు నారాయణమూర్తియు భార్యయు వచ్చి చూచిపోయినారుకా రన్నకోపముచేతను కొమార్తె పోయిన దుఃఖముచేతను నారాయణమూర్తి స్వయముగావచ్చి పిలిచినాఁడు కాఁడన్న పట్టుదలచేతను శుభలేఖవ్రాసి పెద్దతమ్ముని రామస్వామిని పంపినను నామకరణమహోత్సవమునకు వేంకటేశ్వరులును సుందర మ్మయు మాత్రము వచ్చినారుకారు. అన్నగారును వదినెగారును రాకపోయినా రని నారాయణమూర్తియు భార్యయు మనసులో చాల ఖేదపడిరి.

ఈలోకములో నెవ్వరును ఎల్లకాలమును సుఖముగానుండరు. మధ్యమధ్య నేదోవిధ మయినవిచారము కలుగుచుండును. ఇట్లుండ బును సుఖముగానుండి సంతోష మనుభవించుచుండఁగా నొకనాఁడు కృష్ణమూర్తి నరసాపురములో తనమేనమామకు జబ్బుగా నున్నదని విని చూచివచ్చుటకై మధ్యాహ్నము మూఁడుగంటలవేళ పడవనెక్కి గోదావరిలో సగముదూరము పోయినతరువాత కొంచెము గాలివచ్చి తెఱచాపకుకట్టిన ప్రాతతాళ్లు తెగుటచేతను పడవవాండ్ర తెలివి తక్కువచేతను పడవ యొకమూల కొరుగగా లోపలిమనుష్యులందఱు నొక్కసారిగా నొక్కప్రక్కకు వచ్చినందున పడవ మునిగిపోయినది. అప్పుడీఁతరాకయు గదిలోనుండి పయికివచ్చుటకు వీలుపడకయు మృతి నొందినవారిలో కృష్ణమూర్తి యొకఁడు. పడవమునిఁగిపోయిన పిడుగు వంటి దుర్వార్త రాత్రి యేడుగంటలకు రాజమహేంద్రవరమునకు

తెలియఁగా, అప్పుడు నారాయణమూర్తి మొదలగువారు చిన్న పడవలు వేసికొని యాస్థలమునకు పోయి చూచి జరగిన వైపరీత్యమున కపరిమితదుఃఖమును పొందిరి. సీతకు వివాహ మయి సంవత్సర మయినను కాకపోయినను, ఇంతలోనే వైధవ్యయోగము సంభవించినది? ఆహా! విధికృతము నేమనవచ్చును! ఆవఱకు సత్యవతి పిల్లవాని కొఱవ నెల వచ్చువఱకును పుట్టినింటనే యుండ నెంచినను తనముద్దుల మఱఁదలి కిటువంటియాపద వచ్చిన దన్నదుఃఖవార్త విన్నతరువాత నిమిషమయిన నచ్చట నుండ కాలునిలువక బిడ్డను తీసికొని మూఁడవ నెలనే పడవనెక్కి యన్నగారివెంట మఱునాటికి రాజమహేంద్రవరము వచ్చిచేరెను. అప్పు డింట నెక్కడ చూచినను రోదన ధ్వనులతో నిండిపోయి చూచువారికి సహితము గుండెలు పగిలిపోవునట్లుండెను. సత్యవతికి మఱఁదలిమీఁది ప్రేమ యపార మయినది గనుక, ఆమెదుఃఖము మొదలే పట్టరానిదిగా నుండెను, ఆమెయే సీతకు మొదటినుండియు చదువుచెప్పి కన్నకూఁతురువలె చూచుకొనుచుండెడిది, సీతకును వదినెగారియం దటువంటిప్రేమయే. తనతల్లికడుపున పుట్టినవా రందఱిలోను సీతయే మిక్కిలి చిన్నదగుటనుబట్టి గారాబముతో పెరిగిన దగుటచేతను సీతవివాహమునకు తానే కారకుఁడగుటచేతను నారాయణమూర్తియు సీతకు లటస్థించినదుర్గతి కెంతెంతనరాని ఖేదము నొందెను. లోపల నెంతదుఃఖపడినను, ఆదంపతులిరువురును పైకిమాత్రము తక్కినవారివలె పెద్దపెట్టున నేడువలేదు. తోఁడబుట్టిన దాని కిటువంటి గొప్పయాపద సంభవించిన దన్నమాట విన్నను వేంకటేశ్వరులు లోకనాసారి యైనను వచ్చి చూడక తనకుండక పోయినప్పుడు వచ్చి చూచినాఁడుకా రన్నకోపముచేత రాతిగుండె చేసికొని యూరకుండి ఆపత్సమయములో నోదార్చవలసినదానికి మాఱుగా అటువంటి

సంబంధము చేసినందున కయి నారాయణమూర్తిని దూషించుచు చేసినదాని ననుభవించవలసినదని జాబు వ్రాసెను. ఆజాబులోనిమాటలాతనికి శూలములవలె నాటుకొనెను. అయినన్ను మెత్తినను సుందరమ్మ మగనికంటె నెక్కువజాలిగుండె కలదికాని దయి కార్పణ్యమును సాధించుట కిది సమయమని చేసికొని తాను పుట్టినదుఃఖములో నున్నప్పుడు తన్నువచ్చి చూడకపోయినతరువాత తానుమాత్ర మేల చూడవలె నని వారిముందట పీటముందఱ ననసాగెను. విద్యామహిమ యెఱుంగక పూర్వకాలపురీతిని మూర్ఖత్వమున పెరిగినవారు కోపమే ప్రధానము చేసికొని పగసాధించుటకే యెప్పుడును జూచుచుందురు.

పదవ ప్రకరణము

ఎంతటిదుఃఖ మయినను చిరకాల మొక్కరీతిగా నుండదు. దినములు గడచినకొలఁదిని దుఃఖ మంతకంతకు తగ్గిపోయి కడపట కనఁబడనే కనఁబడకపోవచ్చును. వచ్చినయాపదకు తాళలేక నేఁటి దినము ప్రాణపరిత్యాగము చేసికొందు మన్నవారుసహితము నెల దినములలో దుఃఖము నంతను మఱచిపోయి దైవకటాక్షముచేత ఏమియు నాపదరానివారివలెనే నలుగురిలోను సుఖముగా తిరుగ మొదలుపెట్టుదురు. సర్వదయాపరుఁడయినయీశ్వరుఁడు తనవిచిత్ర సృష్టియందలి జీవులకు దుఃఖము శీఘ్రకాలములోనే కృశించి రూపుమాయుటకును సుఖము కాలక్రమమున పెరిగి దృఢపడుటకును తగిన సాధనకలాపమును జేసియున్నాఁడు. సీతకు సంభవించిన విపత్తును తలఁచుకొని నారాయణమూర్తియు సత్యవతియు పొందినఖేదమును ఆరంభదశయందు గాంచినవా రెవ్వరును వారు వీథిమొగమునుజూచి

నలుగురిలోను తలయెత్తుకొని తిరుగుమ రనుకొలేదు. అయినను వారు సహితము నది దినక్రమమున కొంతధైర్యము నవలంబించి, ఆకాల మున రాజమహేంద్రవరమున జరుగుచున్న కొన్ని ప్రయత్నములను తలఁచుకొని సంప్రాప్తమయినయాపదను పోఁగొట్టవచ్చునుగదా యని విచారించి కొంచెముగుండె కుదిరి యుండిరి.

ఈలోపల రామస్వామిమూలమున వారికి కొంత మనోవ్యాకు లత కలుగుచుండెను. అతఁడు తగనితరగతిలో చేరినందున పాఠము లను చదువశక్తుఁడుకాకయు చిన్నప్పటినుండియు భయభక్తులు గలిగి యొకచోట కాలు కుదరి కష్టపడి చదువ నలవాటుపడినవాఁడు కాక యు విద్యయందు శ్రద్ధలేకయు తిన్నఁగా పాఠశాలకు పోక మనసు వచ్చిననాఁడు వెళ్ళినట్టును మనసు రానినాఁడు వెళ్ళనట్టును కాలము వ్యర్థముగా గడపుచుండెను. అన్నగారదిచూచి తిన్నఁగా బడికిపో వనియు పాఠములు చదువవనియు మందలించినప్పుడెల్లను రామస్వామి కోపగించుకొని యొకటి రెండుపూటలు భోజనము చేయక ముసుఁగు పెట్టుకొని మూల పరుండుచుండును. అటువంటి సమయములందు సావిత్రి కలిపించుకొని వచ్చి భార్యాభర్తలిద్దఱును జేరి తిండి పెట్టవలసి వచ్చినదని తమ్ముని బాధించు చున్నా రనియు వాఁ డేలాగునైన లేచిపోవలెనని బెదరఁగొట్టుచున్నా రనియు జగడమాడి యింట నెవ్వరో చావ సిద్ధముగా నున్నట్టుగా నేడ్చుచుండును. నిజముచేత నారాయణమూర్తియే యప్పుడప్పుడు చదువుకొమ్మని తమ్ముని కూఁకలు వేయుచుండును గాని సత్యవతి యెప్పుడును మఱదిని పల్లెత్తు మాట నోట రానియ్యలేదు, 'నాయనా' 'అమ్మా' అని పిలుచుచు నెమ్మదిగా నున్నప్పుడు మంచిమాటలతో బుద్ధులుచెప్పి చదువుకొ మ్మని బతిమాలుకొనుచు వచ్చుటయేకాక, అన్నగారు శిక్షించినప్పు

డలిగి భోజనమునకు లేవక పరుండినప్పు డెల్లను తాననేకవిధముల రామస్వామిని బుజ్జగించి వేడుకొని భోజనమునకు లేవతీసికొని వచ్చుచుండును. ఇట్లున్నను సత్యవతి మఱఁదులను మఱఁదలిని తిన్నఁగా చూడదనియు తన మగఁడు గడించి పెట్టుచున్నాఁ డని గర్వపడుచున్నదనియు ఏవో వంకలుపెట్టి సావిత్రి సత్యవతిని కానిమాటలాడుచు, ఆఁడుబిడ్డతనము నంతకంత కెక్కువ చేయుచుండెను. ఇంట విద్యాగంధ మెఱుఁగని మూర్ఖురాలొకతె యున్నపక్షమున, తా నెప్పుడును నెమ్మది కలిగియుండక లేనిపోని విచారములను తెచ్చిపెట్టుకొని తన యధికారము నందఱిమీఁదను జూపఁబోయి మంచివారికి నిష్కారణముగా మనస్తాపమును కలిగించుచు బాలురు మొదలయిన వారి విద్యాబుద్ధులకు భంగము చేయుచు కుటుంబమున కంతకును మితిమీఱిన యాయాసమును నష్టమును కలుగఁజేయుచుండును. సావిత్రి తన మూఢత్వముచేత మఱఁదలిమీఁద నధికారము చూపి తిట్టికొట్టుటకు తనకు పరమస్వాతంత్ర్యము కల దనియు, ఆఁడుబిడ్డతనమెంతయధికముగాఁ జూపిన తన కంతప్రతిష్ఠ యనియు భావించుకొని యైనదానికి కానిదానికి కోపపడుచు సత్యవతి నెంతసాధించుచు వచ్చినను, ఆమెమాత్ర మెన్నఁడును వదినెగారిమాట కెదురాడక యామె మనసు నొవ్వకుండునట్లు ప్రవర్తించుచు, ఆవల పసిబిడ్డను సవరించుకొన వలసినదయినను తీఱిక చేసికొని వదినెగారికికూడ నుపచారములు చేయుచుండెను. సాధారణముగా మనలో మూర్ఖురాండ్ర కెదుటివారు తమకెంత లోఁబడియుందురో వారిమీఁద నంతయెక్కువ అధికారమును జూపి కేకలువేసి తిరుగఁబడువారిజోలికిపోక లోకువయినవారినే బాధించుచుండుట స్వభావము గనుక సావిత్రి మఱఁదలి నడతవిషయమయి తప్పుపట్టుట కవకాశము దొరకకపోయినను తిన్నగా ఆచార

వ్యవహారములు లేవనియు భాగ్యవంతులబిడ్డనని గర్వమనియు సిగ్గులేక పదిమందినిపోగుచేసి చదువు చెప్పుచుండుననియు గొణుగుచుండును. సత్యవతి వదినెగారు తన్నెన్నిమాటలన్నను మాఱుమాటచెప్పక మనసులోనైనను కోపముపెట్టుకోక తలలోనాలుకవలె మెలఁగుచు సీతదుఃఖము పోఁగొట్టుటయే తనపనిగా నెంచుకొని చిన్నమఱదలి సుఖమునకయి తనయావచ్ఛక్తిని వినియోగించుచు తనకు కొంచెమవకాశమయినప్పుడెల్లను సీతకు చదువుచెప్పుచు తాను పనిచేయుచున్నప్పుడు సహితము మఱఁదలిని దగ్గఱనుంచుకొని నీతికథలు మొదలయినవి చెప్పి కొంతకాలములోనే దుఃఖము మఱచిపోవునట్లు చేసెను.

ఇది యిట్లుండఁగా రామస్వామి యింట సన్నగాఁడు చదువుకొమ్మని బడికిపొమ్మని పోరుచుండుటవలన వేళకు భోజనముమాత్రము చేసితలగుడ్డచుట్టుకొని పుస్తకములు చేతఁబట్టుకొని యిష్టమువచ్చినదినమున పాఠశాలకుపోవుచు రానిదినమున నెక్కడికోపోయి చీట్లాడిసాయంకాలమింటికిచేరుచు దినములుగడపుచుండెను. పూర్వకాలమున పాఠశాలలలో పిల్లలాడిన దాటగాను పాడినది పాటగాను ఉండెనేగాని యదుపాజ్ఞలు లేవు, ఏపిల్లవానిని కూఁకలువేసిన వాఁడు లేచిపోయి మఱియొకపాఠశాల చేరునోయని భయపడుచు పిల్లలు బడికివచ్చినను రాకపోయినను పాఠములు చదివినను చదువకపోయినను చూచియు చూడనట్లూరకుండుచు బాలురచిత్తవృత్తిప్రకారమే యుపాధ్యాయులు మెలఁగుచుందురు. అత్తకాలము కొన్నాళ్లును కోడలికాలము కొన్నాళ్లును నన్నట్లు పాఠశాలలలో నిప్పు డుపాధ్యాయుల కాలము పోయి బాలుర కాలమువచ్చి యుపాధ్యాయులకు బాలురు భయపడవలసినదానికి మాఱుగా బాలురకే యుపాధ్యాయులు జడియుచు

వచ్చిరి. అందుచేత చదువునందు శ్రద్ధగలబుద్ధిమంతులు కొందఱుతప్ప తక్కినవారు యథేచ్ఛముగా నొకపాఠశాలను విడిచి యొకపాఠశాలకు పోయి సంవత్సరములో పట్టణములో నున్నపాఠశాల లన్నియు తిరిగి యెక్కడను నాలుగుమాసములు కాలుకుదిరి చదువక యెందుకును పనికిరాక పలుగాకు లయి చెడుచుండిరి. తల్లిదండ్రులు సహిత మెక్కడ తగినయుపాధ్యాయు లున్నారో యెక్కడ విద్య చక్కగా వచ్చునో యన్నవిచారణము చేయుటకు సమర్థులుగాక పిల్లల కెక్కడకు పోవ నిష్ట ముండునో యెక్కడ జీతములు తక్కువగా నుండునో యాపాఠశాలకు వారిమనసు వచ్చినట్లు పోవవిడుచుచుండిరి. ఈప్రకారముగా తిరిగి చదువక చెడినవారిలో మనరామస్వామి యొకఁడు. తమ తెలివికి తగినతరగతిలో చేరి తిన్నగా చదివి వృద్ధి కాఁదగినవారు పెద్దతరగతిలో చేరి కడపట నెందుకుఁ బనికిరాక చెడిపోయిన మన రామస్వామివంటివా రీనడుమ లెక్కకెక్కువగుచు వచ్చిరి. అన్నగారి చేత మూఁడురూపాయలు దండుగ పెట్టించి మధ్యతరగతిపరీక్షకు వెళ్ళి ప్రశ్నలకాగితములకెల్లను సరియైనయుత్తరములు వ్రాసినట్లు దంభములు పలికినను పరీక్షలో తేరినవారిపేరులు వచ్చినప్పుడు రామస్వామిపే రందు లేదు. తనకాగితములను దిద్దినపరీక్షకులు తిన్నగా చూడక యన్యాయము చేసిరని యతఁ డెందఱిముందఱ చెప్పినను రాజకీయపాఠశాలలో నయిదవతరగతియందు చేరఁగలుగుట కావాద మెంతమాత్రమును సాయము చేసినది కాదు. అతఁడు వెనుక చదివిన తరగతిలోనే మరల చదువుదునా యనుదురభిమానము గలవాఁ డయి యేపాఠశాలలోను చేరక కొన్ని దినములు గడపి తరువాత తానేదో పాఠశాలలో చేరుటకుఁ గొంచెము ప్రయత్నించెదనుగాని, అన్నగారు తా నుపాధ్యాయుడుగానున్న పాఠశాలలోనే చేరుమని నిర్బంధపెట్టుట

వలన మొదటప్రయత్నములుమాని యుద్యోగముచేసి సంపాదించి కుప్పలు వేసెదనని జైలుదేరి శిరస్తాదారుగారి ననుసరింప మొదలు పెట్టెను. ఆయన లంచము లుద్యోగధర్మమనియు వ్యభిచారముపురుష ధర్మమనియు, తలంచు సిద్ధాంతములోచేరిన పూర్వకాలపువాఁడుగనుక ఇప్పటిచదువును ఇప్పటివారి నడతలను ఆక్షేపించుచు తనవద్దకు వచ్చు వారి నడత యెట్లున్నను వారు విభూతిపెట్టుకొన్నారో లేదో చూచు టయందును మీసములు పెంచుకొన్నారో లేదో కనిపెట్టుటయందును బిళ్ళగోచులు పెట్టుకొన్నారోలేదో విచారించుటయందును శ్రద్ధ వహించుచుండును. మనరామస్వామి యిప్పు డాయన యనుగ్రహ సంపాదనమునకు తిరుగుచున్నవాఁడు గనుక, భక్తి లేకపోయినను పయికి కావలసినన్ని బాహ్యవేషములు వేసి వానితోనే పుణ్యమును పురుషార్థము నున్నదని యెంచి స్త్రీలు విద్యచదువఁగూడ దనియు పురుషు లింగ్లీషు చదువఁగూడదనియు వాదింప నారంభించెను. అటు తరువాత స్నానముచేసి జుట్టు చివర ముడివైచి దేవతార్చనలు చేసి రామాయణ పారాయణచేసి పగలెల్లను భక్తాగ్రేసరులుగా నుండి రాత్రివేళ భోగకాంతలయిండ్లు చేరుపెద్దమనుష్యులను జూచి, ఆ పెద్ద మనుష్యులవలె తానును ప్రవర్తింపవలెనని యెంచి రామస్వామియు రాత్రులు సంచారమున కారంభించెను. ఇది యంతయు చూడ నారా యణమూర్తియు సత్యవతియు రహస్యముగా నాలోచించి యాతనిని దుర్మార్గమునుండి మరలించుటకయి యుపాయము లనేకములు విచా రించి, మహాలక్ష్మి మూఁడుమాసముల క్రిందటనే వ్యక్తురాలయినందున గర్భాదానము చేయుటకు నిశ్చయించి పురోహితుఁడు పెట్టిన మంచి మూహూర్తమునం దతనికి పునస్సంధానము జరిగించిరి. ఆమఱునాఁడు మొదలుకొని యతఁడు భార్యను చదువవలదని యాజ్ఞాపించి పుస్త

కము చేతముట్టినదన్న యనుమానము కలిగినను శిక్షించుచు లేని పోని వంకలు కల్పించి చీటికిమాటికి నిష్కారణముగాకొట్టుచు ఆచిన్న దానికి మాత్రమేకాక యన్నగారికిని వదినెగారికిని కూడ మనోవ్యధ కలిగించు చుండెను. ఇంక సమయము దొరకినదని సంతోషించిసావిత్రి పయికి బైలుదేఱి తనయాఁడుబిడ్డతనమంతయు నిర్దోషురా లైన యా యబలమీఁదనే కనఁబఱుచుచు తాను స్వతంత్రించి కొట్టితిట్టి బాధించుటయేకాక మగఁ డింటికి వచ్చునప్పటికి లేనిపోనివి కల్పించి కొండెములుచెప్పి యతనిచేత గొడ్డును బాదించినట్లు బాదించుచుండెను. అది చూచి నారాయణమూర్తి సహింపలేక కొన్నిదినము లప్పగారి నేమియు ననలేక యూరకుండియు పెట్టెడుబాధ చూచి యొకదినము కోపముపట్టలేక యామెను మెల్లగా చాటునకు పిలిచిచీవాట్లుపెట్టెను. అప్పుడామె పెద్దనోరు చేసికొని జగడమాడి బోరుబోరున నేడ్చుచు, ఎందఱెన్నివిధముల బతిమాలుకొన్నను భోజనముచేయక తన్ను తమ్ముఁడు వెడలఁగొట్టినాఁ డని యల్లరిచేయుచు, అమలాపురపుపడవ యెక్కి సావిత్రి రెండుజాములవేళ అన్నగారివద్దకు లేచిపోయెను. ఇంట పనిచేయువా రెవ్వరును లేక వేంకటేశ్వరుడు రెండుమూడుసారు లీవఱకే చెల్లెలిని తనయొద్దకు రమ్మని వర్తమానములు పంపెను. ఇక్కడ నెంతసౌఖ్యము కలిగియున్నను సావిత్రి ప్రేమయంతయు అన్నగారిమీఁదను వదినెగారిమీఁదనే యుండి వారియొద్దనే యుండవలె నని యాలోచించుచుండెను. మూర్ఖులకు మూర్ఖులతోఁ గలిసినట్లు మంచివారితో నెప్పుడును కలియదు. కప్పకు బురదనీ ళ్ళింపయినట్లు పన్నీ రింపగునా?

పదునొకండవ ప్రకరణము

ఉపాధ్యాయుఁడుగా నున్నకాలములో సహితము నారాయణమూర్తి యేమియు చదువక యూరక కాలము పుచ్చలేదు. ఉదయకాలమునందును రాత్రులును చదివి యాసంవత్సరమే యతఁడు మండల న్యాయసభయందలి ప్లీడరుపరీక్షకు వెళ్ళెను. అప్పుడప్పుడు సారమ్మ మూలమునను రామస్వామిమూలమునను వచ్చు గృహచ్ఛిద్రముల చేతను కృష్ణమూర్తి పోయిన విచారముచేతను చదువు లెస్సగా జరుగనందున పరీక్షలో తప్పిపోదునని యతఁడు భయపడుచు వచ్చెనుగాని తుదకేలాగుననో దానికిరావలసిన సంఖ్యవచ్చి పరీక్షయందుఁగృతార్థుఁడయ్యెను. ఇప్పుడున్నజీతము పోఁగొట్టుకొని న్యాయవాదియుద్యోగములో ప్రవేశించినచో వచ్చుబడియుండునో యుండదోయని సంశయించి నెలదినములాలోచించి తుద కొకనిశ్చయము చేసికొని యెట్లో కష్టపడి యొకనెలజీతముమాత్రము చేతిలో నిలువయుంచుకొని స్కూలుమేష్టరుపనిలో ప్రవేశించిన పదునాలుగుమాసములకు డిస్ట్రిక్టుకోర్టులో పట్టానుపుచ్చుకొనెను. పట్టాపుచ్చుకొన్న మొదటినెలలోనే యతనికి ముప్పదిరూపాయలు దొరకెను. రెండవనెలలో రాఁబడి దానికిరెట్టింపయ్యెను. మూఁడవమాసమున నూఱురూపాయలవఱకును దొరకినవి. ఈప్రకారముగా మాసక్రమమున ఆదాయము హెచ్చి సంవత్సరము లోపలనె నెలకు రెండువందల రూపాయలవఱకును దొరకనారంభించెను. తమ సామర్థ్యమును విచారింపక కొందఱు పనిలో ప్రవేశింపకముందు తాము సంపాదింపఁగలమో లేమోయని యధైర్యపడుదురుగాని నిజముగా పనిలో ప్రవేశించినతరువాత విశేషశక్తిమంతులు కాకపోయినను న్యాయముగాను ప్రామాణికతతోను పనిచేసిన

రెండల తాముకొన్నదానికంటె నధికముగానే సంపాదించుటకు శక్తులగుదురు. ఇప్పుడు మననారాయణమూర్తి గట్టిప్లీడరని ప్రసిద్ధి పొందెను, అతఁడు తనవద్దకు వచ్చినకక్షిదారులతో నెమ్మదిగా మాటాడి పల్లెలనుండి వచ్చినవారు కొంద తెంతవిసుగు పుట్టించినను కోపపడక శాంతత యవలంబించి యడిగినదానికెల్లను సమాధానము చెప్పి తెలిసికోవలసిన సంగతులనన్నిటిని తెలిసికొని వారిని పంపివేయు చుండును, మొట్టమొదటనే ఫీజు ఖండితముగా నిర్ణయించుకొని ముందుగా కొంతపుచ్చుకొనునే కాని పూర్వకాలపుప్లీడరులవలెతక్కువ ఫీజు మాటాడుకొని యక్రమముగా స్టాంపులపేరు చెప్పియు, ఇతరుల కియ్యవలసిన మామూళ్ళపేరు చెప్పియు చిల్లిగవ్వయైన నధికముగా పుచ్చుకొనఁడు, ఎన్నఁడును సాక్షులకు తప్పుసంగతులను బోధించుట గాని దొంగపత్రములనుప్రోత్సాహపఱచుటగాని దురాలోచన చెప్పుట గాని వచ్చెడివి లక్షరూపాయలు పోయినను చేయఁడు, అందుచేత జమీన్దారులును కలహములను పెంచుచు నూహూరఁ దిరిగి వ్యాజ్యములు తెచ్చెడి యేజెంట్లును ఈయనయొద్దకురారు, అయినను వ్యవహారముతో సంబంధించిన కాగితములను దానికనుకూలమయినచట్టములను దిట్టముగా నింటివద్ద చదువుకొనివెళ్ళి న్యాయసభకు వెళ్ళినతరువాత న్యాయాధిపతి యిష్టమునుబట్టి మోమోటపడి యూరకుండక తనపక్షమునకున్న సాధనములను కనఁబఱచి చక్కఁగా వాదించుట వలన మంచివా రనేకు లీతనివద్దకే వచ్చుచుండిరి. ఈప్రకారముగా మంచిపేరు సంపాదించి స్థిరపడిన తరువాత నతఁడొకమంచియిల్లు పదిరూపాయల కద్దెకు పుచ్చుకొని దానికి తగినట్టుగా బల్లలు కుర్చీలు మొదలగువానిని సంపాదించెను, ఇంట వంటచేయుటకొకబ్రాహ్మణుని పనిచేయుటకొక గోపనక్కను కుదిరిచెను, వ్యవహారపుపని

చూచుట కొఱక గుమాస్తాను రాత్రులు దీపములు వెలిఁగించుట మొద లయిన పనులు చేయుట కొఱక చాకలివానిని ఏర్పఱిచెను, తాను సాయంకాలమునందు ప్రతిదినమును సంగీతము నేర్చుకొనుటకు జీత మిచ్చి యొకపాటకుని నేర్పఱచుకొనుటయే కాక సీతకును సత్యవతి కిని విద్యనేర్పుటకును ప్రవీణురా లయిన యొక జాతిస్త్రీని నియమిం చెను. ఈప్రకారముగా సకలసుఖములను కలిగియున్నకాలములో సహితము సత్యవతి పనిపాటులు చేయక కాలము వ్యర్థముగాఁ గడుపు నది కాదు; ఇంటివెచ్చములను పశువులసంరక్షణమును తానే స్వయ ముగా విచారించుచు, కాసయినను వ్యర్థముగా వ్యయ మగుట కోర్వక, సేవకులజీతబత్తెములు తనచేతిమీఁదగానే యిచ్చుచుం డును; చల్లపాటువేళ పూలచెట్లలో త్రవ్వియు నీళ్లుపోసియు చెమ్మట పట్టునట్లు పనిచేయుచుండును, తీఱికయున్నకాలములో నిరుగు పొరుగుల స్త్రీలకు విద్యచెప్పియు, బుద్ధిచెప్పియు, కావలసిన యితర సాహాయ్యముచేసియు సాధ్యమయినంత మేలుచేయుచుండును. అందు చేత చుట్టుపట్ల కుటుంబములలో నెల్లను వింతయయినమార్పు గలిగి యెన్నో కలహము లడఁగి సుఖము హెచ్చసాగెను. చూచితిరా యొక్క యుత్తమాంగనవలన నెందఱి కెన్నివిధముల లాభము కలుగు చున్నదో! దీనిని జదువ తటస్థించిన మీరందఱును సత్యవతి వలె ప్రవర్తించుటకు ప్రయత్నపడుఁడు. ఆవీధియం దుండు స్త్రీల కందఱి కిని సత్యవతి యన్న ప్రాణముగా నుండును గనుక, ఎవ్వ రేమంచి వస్తువు దొరికినను సత్యవతికి తెచ్చి యిచ్చుచుందురు. ఎవ్వ రేక్రొత్త నగ చేయించుకొన్నను సత్యవతికి ముందుగా చూపుచుందురు, వారి కేకష్టము వచ్చినను పరుగెత్తుకొని వచ్చి యామెతో చెప్పుచుందురు; పిల్లలకు కొంచెము జబ్బుగా నున్నచో ఆమె నాలోచన యడిగి పోవు

చుందురు. మగఁడుకాని, అత్తకాని, వదినెకాని కొట్టినను తిట్టినను వచ్చి ఆమెతో చెప్పుకొని యేడ్చినప్పు డామె వారిని మంచిమాటలతో నోదార్చి బుద్ధిచెప్పి సంతోషపెట్టి మరల పంపివేయుచుండును, ఇరుగుపొరుగువారు జగడ మాడి తనతో చెప్పుకొన వచ్చినప్పు డెవ్వరికి చెప్పవలసినట్లు వారికిచెప్పి సమాధాన పఱిచి వారిని నవ్వుమొగములతో పంపివేయుచుండును. ఎవ్వరైన దుర్మార్గమున ప్రవేశించిన యెడల సాధ్యమైనంతవఱకు ప్రయత్నము చేసి నయమున భయమున వారికి బుద్ధిచెప్పి వారిని మంచిత్రోవకు తెచ్చుచుండును; ఎంతబీద వారికైనను రోగములుకాని యితరకష్టములుగాని వచ్చినప్పుడు వారి యిండ్లకు తాను పోయి యాదరించి పథ్యపానములు విచారించి వారి బిడ్డలను తనయింటికి తీసికొనివచ్చి బుజ్జగించి తిండిపెట్టించుచుండును. ఈప్రకారముగా సుఖముగా నున్నకాలములోనే మరల సత్యవతికి గర్భము నిలిచెను. అయినను సుఖ మెల్లకాలము నొకరీతిగా సాగదు. సుఖములో కష్టమును కష్టములో సుఖమును నడుమ నడుమ వచ్చుచునే యుండును. గుండెలలో నొప్పివచ్చి యొకనాఁటిరాత్రి యకస్మాత్తుగా సత్యవతితండ్రి రాఘవయ్యగారు స్వర్గస్థు లయిరి. దుఃఖవార్తలను పెంచిచెప్పుట వినువారికిని వ్రాయువారికినికూడ కష్టముగా నుండును గనుక, ఆకుటుంబమునకుఁ గలిగిన విచారమును వారువారూహించుకొనుటకే విడిచిపెట్టెదను.

పండ్రెండవ ప్రకరణము

సత్యవతి తండ్రిమరణవార్తను విన్నప్పుడు సామాన్యస్త్రీలవలె ఱొమ్ము బాదుకొనియు తల విరియఁబోసికొనియు పెద్దపెట్టున నేడువలేదు. కాని దుఃఖమును లోపలనే మ్రింగి విన్నచోటనే చతికిలఁబడి

గోడ నానుకొని మాటలేక కన్నులనీరు కార్చుచు కూరుచుండెను. ఆమె కేకలుపెట్టి యేడవలే దని యామెకు దుఃఖము తక్కువ యని యెవ్వరును తలంప గూడదు. దహించుకొనియెడి యామెమనసు లోనిపరితాపమును హృదయము చొచ్చి చూడవలసినదే కాని మఱి యొకవిధముగా గ్రహించుటకు శక్యముకాదు. నారాయణమూర్తియు మామగారినిమిత్తము మనసులో మిక్కిలి ఖేదపడెను. గాని పయికి మాత్రము గంభీరముగానే కనఁబడెను.

సత్యవతి లోపల తన కెంతదుఃఖమున్నను పయికి కనఁబడ నియ్యక పెనిమిటికిని బిడ్డకును నవ్వుమొగము చూపుచు గుట్టుగా నుండెను. కాని మనోవ్యాధిమాత్రము లోలోపల తన పనిచేయక మానినదికాదు. గర్భవతి యయి యుండుటవలన ఆమెదేహము కృశించినసంగతి నెవ్వరును కనిపెట్టినారుకారు. ఇప్పుడు పిల్లవానికి రెండవయేఁడు గనుక మెల్లమెల్లగానడుచుచు పరుగెత్తఁబోయి పడుచు లేచుచు కొంచెము తప్పుమాట లాడుచు ముద్దుల మూటకట్టుచుం డెను. పిల్లవాని ముద్దుమురిపెములను జూచుచున్న సంతోషముచేత సత్యవతి యీప్రకారముగా నిలువఁబడెనే కాని లేనియెడల వెంటనే మంచమెక్కియుండును. ఆమెకు నెలలు నిండినతరువాత నొకదిన మున సుఖప్రసవమై యీసారి చిన్నకొమార్తెను గనెను. ఈసారి జాతివైద్యము తెలిసిన సమర్థురా లయిన మంత్రసాని దాపుననే యుండెను. ప్రసవగృహము విశాలమయినదిగాను శుద్ధవాయువు ప్రవేశించు మార్గములు గలదిగాను ఉండెను. శరీరారోగ్యమునకు భంగము కలిగించి కుంపటిపొగలు మొదలైన వేమియులేవు. ఈప్ర కారముగా పైసౌఖ్యము లెన్నియున్నను లోపల నెమ్మది లేకపోవుట వలన నీళ్ళాడిననాల్గవదినముననే జ్వరమును తలనొప్పియువచ్చి సత్య

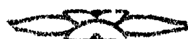
వతి కంతకంతకు జబ్బు చేయనారంభించెను. నారాయణమూర్తి యెంతసొమ్ము వ్యయపోయి ఘనవైద్యులచేత మందులు వేయించినను దేహము స్వస్థపడక దినదినక్రమమున శరీరమునిండను నొప్పులుపుట్టి మఱుపుచెఱుపులుపుట్టి రాత్రులు తప్పుమాటలు కూడ రాసాగెను. ఆమె కొన్నిసమయములయందు దేహస్మృతి లేక యీ లోకమునే మఱచియుండును. ఈ ప్రకారముగా కొన్నిదినము లున్నతరువాత వైద్యులుసహిత మామె జీవించు నన్నయాశను వదలి దైవముమీఁద భారమువేసి మందులను మాత్రము వేయించి పోషణనిమిత్తము లోపలకు జావనుమాత్రము గంట కొకపర్యాయ మిప్పించుచుండిరి. మొట్టమొదట వమనముల మూలమున జావసహితము లోపల నిముడకపోయినను క్రమముగా జావ కొంచె మిమిడి కొంత సుగుణ మగపడెను. ఆ కాలములో సీతయు సుబ్రహ్మణ్యమును వదినెగారి మంచమువద్దనే సదా కనిపెట్టుకొనియుండి యామెకుపచారము చేయుచుండిరి. రామస్వామి యుదయకాలమునం దొకసారి గదిలోకి వచ్చి చూచి బుసిబుసిరాగములు తీసి పోవుచువచ్చినను మయిలపడుదు నన్నభయముచేత భోజన మయినతరువాత తానుగదిత్రొక్కి చూడక భార్యనుసహితము పోనీక నిర్బంధ పెట్టుచుండును. మహాలక్ష్మి నిజముగా సత్యవతిని కన్నతల్లివలెఁ జూచుకొని ప్రేమింపుచుండును గనుక తాను లోపలికి పోకుండ నిలుచుటకు మన సొప్పక మగనికి వెఱచి యాతఁ డింట నున్నంతవఱ కూరకున్నను మగఁడు గడప దాఁటినతోడనే యప్పగారిగదిలోనికి వెళ్ళి మొగమునకు కొంగడ్డము పెట్టుకొని యేడ్చుచు దిగులుపడి నిలుచుండును. ఇఁక నారాయణమూర్తి తనపనిమానుకొని రాత్రియును పగలును భార్యమంచము వద్దనే యుండి నిద్రాహారములు మాని రాత్రి రెండుజాముల వేళ

నైనను వైద్యునికొరకు పరుగెత్తుచు వైద్యుఁడేపథ్యపువస్తువుకావలె నన్న దానినిమిత్తమప్పుడే పోయి తెచ్చుచుండును. ఇప్పుడు సత్యవతి యొద్ద కావలి యుండుటకుఁగాని పథ్యపానము లమర్చుటకుఁగాని వైద్యునియొద్ద మందుమాకులు తెచ్చుటకుఁగాని పరిచారకులకు కఱవు లేదు. ఆమె నెఱిఁగియున్నంతవఱకు పట్టణములో నామెమీఁద ప్రేమ లేనివా రెవ్వరును లేరు గనుక ఎంతో మంది రేయింబగళ్లు గుంపులు గుంపులుగా వచ్చి సత్యవతిస్థితి చూచి కంట తడిపెట్టుచు, ఆమెకు కావలసినదానిని తెచ్చుటకయి సిద్ధముగ నుందురు. సత్యవతి తెలివి గలిగి యున్నసమయములలో గ్రుడ్లనీరు గ్రుక్కుకొనుచు నిలుచున్న పెనిమిటివంకఁ జూచి విచారము మాని సభకు పోయి పనిచూచుకో వలసిన దనియు, తనకు వచ్చినప్రాణభయ మేదియు లేదనియు, సీతను జూచి భోజనమునకు వెళ్ళవలసిన దనియు, సుబ్రహ్మణ్యమును జూచి పరుండవలసిన దనియు, మహాలక్ష్మిని చూచి యేడువవల దనియు, పరిచారకులను జూచి యేడుపుమాని వెళ్ళి పనిపాటులు చూచుకో వలసిన దనియు, ఇరుగుపొరుగులవారలఁ జూచి నానిమిత్తము మీకంద ఱకును శ్రమ కలిగినదికదా యనియు, కొన్నిసమయములయందు సంజ్ఞలతోను కొన్ని వేళల హీనస్వరముతోను చెప్పుచుండును. ఆమె నోటినుండి యామాటలు వచ్చునప్పు డెల్లవారిగుండెలును పగిలిదుఃఖ ము లోపలినుండి పొరలిపొరలి రాఁగా కష్టముమీఁద నిలుపుకొని నడవకాళ్ళాడక కదలిపోవ బుద్ధిపుట్టక చిత్రపుప్రతిమలవలె నిలువఁబడి కన్నులనీరు విడుచుచుందురు. కొన్నిదినము లీప్రకారముగా నున్న తరువాత దైవానుగ్రహమువలన రోగము మరలుముఖమునకు రాఁగా, అందఱికిని కొంతయాశ పుట్టి ముఖములు తెలివొంద నారంభించెను. గాని యామె నట్టింట కాలుపెట్టి మెల్లగా తిరుగఁగలుగునప్పటికి

మూఁడుమాసములు పయిగా నయినది. ఈకాలములో చంటిపిల్లను పోతపాలుపోసి పెంచుటయు, ఎడబిడ్డను తల్లికొఱకు కేడువకుండ నమున యించి బెంగపెట్టుకొనకుండఁ జేయుటయు, తల్లి వ్యాధినిమిత్తమయి పడినకష్టముకంటెను హెచ్చయ్యెను. అంతకాలమును వైద్యుఁడామెకు నీళ్ళు పోయనియ్యలేదు. ఈమూఁడుమాసములలోను నారాయణమూర్తి యొక్కసారియైనను సభకుపోయి పని చూడనందున కక్షిదారులు మఱియొక న్యాయవాదియొద్దకు పోవలసినవారయిరి. అన్నగారితోఁగూడ సుబ్రహ్మణ్యము చదువు మానుకొని యింటనే యుండి తనతోఁ గలిసి చదువుకొను సోమసుందరమును తానును సత్యవతి కుపచారములు చేయుచుండిరి. సత్యవతికి స్నానమయిన తరువాత నారాయణమూర్తివైద్యునికితానార్జించినదానిలో నిలువయున్న రెండువందలరూపాయల నిచ్చి యాతనిఋణమును తా నెన్నటికిని తీర్చుకోలే నని పెక్కువందనములు చేసెను. అంతరోగమువచ్చి నిమ్మళించినతరువాత నుత్సవముచేసి నామకరణము చేయ బుద్ధిపుట్టక యీరకే పిల్లదానిని ముత్తవతల్లిపేరిట శ్యామలాంబ యని పిలువ సాగిరి. సత్యవతికి దేహము స్వస్థపడినందునకయి పట్టణములోనివారందఱును తమయింట నెవ్వరికో ప్రాణాపాయమువచ్చి బ్రతికినట్లుగా సంతోషించిరి. భూమిమీఁద జన్మమెత్తినతరువాత పురుషు లయినను స్త్రీలయినను సకలజనులచేత నీరీతినిగదా మెంచివా రనిపించుకోవలెను.

పదుమూడవ ప్రకరణము

సత్యవతి కంతకంతకు దేహమునరక్తముపట్టిబలము రాసాగెను గాని నారాయణమూర్తిమాత్రము భార్య జబ్బుగా నున్నదినములలో రాత్రులు నిద్రలేకపోవుటవలనను వేళపట్టున భోజనము లేకపోవుటవలనను ముఖ్యముగా మనసులోని చింతలవలనను దేహమంతకంతకు శుష్కించి పాలిపోయితిన్నయన్నమఱుగక కాళ్ళనొప్పులును గుండెలలో బరువును గలిగి నీరసింపసాగెను. సత్యవతికి రోగమెక్కడ తిరుగఁబెట్టునో యనుభీతిచేత సతతము తనదేహస్థితిని భార్యతోఁజెప్పక దాఁచెనుగాని చెప్పకపోయినమాత్రమున రోగ మడఁగి యుండునది కాదు గనుక సత్యవతి యదిగ్రహించి మగనిబలహీనతను చిక్కిపోవుటను కనిపెట్టి లోపల దుఃఖపడి శీఘ్రముగా వైద్యునిపిలిపించియౌషధము పుచ్చుకొండని నిత్యమును తొందరపెట్టసాగెను. అతఁడు పది దినము లాస్థితిలోనే సభకువెళ్ళి పని చూచుచుండుటకు ప్రయత్నించెనుగాని, ఆయాస మెక్కువయ్యె యక్కడ కూరుచుండలేకయొకదినమింటికివచ్చి నాటినుండియు మరల వీధిమొగము చూచుటకైనను శక్తుఁడు కాకపోయెను. ఆతనివ్యాధి దినములలోకుదురునది కాదనియు వైద్యము మొదలైనవానికయి విశేషధనము కావలెననియు సత్యవతి మొదటనే కనిపెట్టి యేలాగుననైనను ఇంటివ్యయము తగ్గింపవలెనని నిశ్చయించుకొనెను. ఔషధమునిమిత్తమయి తక్షణము ముప్పది రూపాయలు కావలసివచ్చెను. నారాయణమూర్తిపెట్టెలో నాలుగు రూపాయలకంటె నెక్కువలేవు. ఈవఱకు సంపాదించినదానిలో నిలువ చేసిన దంతయు సత్యవతిరోగముక్రిందనే కర్చుపడిపోయినది. వడ్డీ యిచ్చి ఋణముచేయుట సత్యవతి కెంతమాత్రమును ఇష్టము లేదు.

అందుచేత సత్యవతి తనపుట్టినింటివారు పెట్టిననగ యొకటి యేఁబది
రూపాయలకు విక్రయించి మందులనిమిత్తము వైద్యుని కిచ్చెను.
ఆరూపాయ లెక్కడ తెచ్చితివని నారాయణమూర్తి భార్య నడిగెను
గాని యామె చెప్పక యిటువంటివిషయములలో మీ రిప్పుడు మీ
మనస్సు నాయాసపెట్టవల దనియు మీదేహము స్వస్థపడిన తరువాత
అన్నియు సావకాశముగా చెప్పెద ననియుమాత్రము చెప్పెను. అటు
తరువాత నొకనాఁడు సత్యవతి భర్తతో నాలోచించి సాధకబాధక
ముల నాతనికి బోధపఱచి, ఆతనిసమ్మతిని కర్తవ్యమును నిశ్చయించి,
ఒకనాఁడు బ్రాహ్మణుని బాపనక్కను మెల్లగాఁ బిలిచి తమస్థితిని వారికి
తెలిపి కొంతకాలము మఱియొకచోట పని చూచుకొండని వారితో
చెప్పెను. వా రామెమాటలు విన్నతోడనే లోపలినుండి దుఃఖము
పొరలిపొరలి వచ్చి కన్నీరు వఱదలుగట్ట నేడ్చుచు శాబయ్యగా
రీవ్యాధి కుదురువఱకును తాము జీత మక్కఱలేకయే పనిచేసెద
మనియు కావలసియున్నయెడల తమవద్ద నున్నరూపాయలనుకూడ
నిచ్చెద మనియు వారు బహువిధముల వేఁడుకొనిరి. కాని సత్యవతి
వారిని మంచిమాటలతో నూరార్చి కన్నులనీరు కార్చుచు ఎంతో
కష్టముమీఁద వారిని సమాధానపఱచి కొంతకాలము మఱియొక
చోట నుండుటకు వారిని ఒప్పించెను. తా మెక్కడ నున్నను వచ్చి
నిత్యమును దంపతుల కుపచారముచేసి పోవుచుండుటకుమాత్రము
సెల విమ్మని యామెను వేఁడుకొని, ఆమెచేత నావరమును పొంది
మనసు కొంతసమాధానపఱచుకొని, పసిబిడ్డలు తల్లిదండ్రులను విడుచు
నప్పుడు దుఃఖించునట్లు దుఃఖించుచు ఆవలకు పోయిరి. అటుతరువాత
సత్యవతి యొకరితరువాత నొకరినిగా పరిచారకులనందఱిని తప్పించెను.
కాని వారందఱు నామెయందు మాతృస్నేహము గలవారగుట ప్రతి

దినమును రెండుమూడుసారులు వచ్చి కొంతసేపు కూరుచుండి తాము చేయవలసినపని యేమయిన నున్నదాయని యడిగి పోవుచుండురు. ఆటుతరువాత స్థలము మార్పవలయు నని నిశ్చయించి సత్యవతి యా వీధిచివరనే చిన్నదైనను మంచిగాలివచ్చుట కనుకూలముగా నున్న మఱియొకయింటిని రెండురూపాయల కద్దెకు పుచ్చుకొని యక్కడకు కుటుంబసహితముగా వెళ్ళి ప్రవేశించెను. ఈక్రొత్తయింటిలో నిప్పు డున్నబల్లలు కుర్చీలు మొదలైన వాని నుంచుకొనుటకు చోటులేదు. గనుక ముఖ్యముగా కావలసినవాని నుంచుకొని తక్కినవాని నన్నిటిని రమారమి నూరురూపాయల కమ్మివేసిరి.

ఈసమయములోనే సూరమ్మ రజస్వల యయ్యెను. సత్యవతి యేమియు లోపము లేకుండ జరపవలసిన లాంచనములు జరిగించినను సూరమ్మతల్లి తనకొమార్తె కన్నియు లోపములు జరుగుచున్న వనియు ముద్దులును ముచ్చటలును వేడుకలను తిన్నగా జరగలే దనియు అల్లరి చేయనారంభించెను. మూఢురాండ్రు తమ వేడుకలను కార్యములనే చూచుకొందురు గాని యెదుటివారి యానుకూల్యమును సాధకబాధకములను లేశ మయినను విచారింపరు. అటువంటి విచారసమయములోనే యాదంపతులు తమ కష్టముల నొకమూల పెట్టి సూరమ్మయొక్క తల్లి నిర్బంధముచేతను సాధింపుచేతను సుబ్రహ్మణ్యముయొక్క గర్భాధానముసహితము చేయవలసిన వారయిరి. ఎంతచేసినను కృతజ్ఞతలేక, అప్పటిస్థితిని విచారింపక, ఆగయ్యాళి రెండుపిండివంటలు చేయలే దనియు తనకొమార్తెకు పెట్టిన మధుర చీర మంచిది కాదనియు కొంగున రెండురూపాయలే కట్టినా రనియు అతృప్తికరమయిన మాటల నని యావధూవరుల మనస్సునకు ఖేదము

కలిగింపసాగెను. ఓమూఢత్వమా! ఆహా! నీప్రభావ మెంతయని
ర్వాచ్యమైనది! నీవున్నచోట వివేకాదులుకలఁగాపనైనను లేవుగదా!

ఇప్పుడు ఘనవైద్యుఁ డౌషధ మిచ్చుచున్నను, నారాయణ
మూర్తికేమియు నిమ్మళముగా లేదు. విరేచనములుకుండ నారంభ
మయి, అన్నహితము లేక యాకలి మందగించెను. వైద్యుఁ డొక
జబ్బున కౌషధమిచ్చిన మఱియొకజబ్బు ప్రబలుచుండెను. ఇటువంటి
సమయములో సత్యవతి మనస్సుయొక్కస్థితిని వర్ణించుట కెవ్వరికిని
శక్యముకాదు. నిప్పులలోవేసి పొరలించినను, ఆమెమనసున కంతపరి
తాపము కలుగదు. అంతదుఃఖ మున్నను అదియంతయు లోపల
దిగమ్రింగి పయికిధైర్యమవలంబించి సంతోషముగా నున్నట్టే భర్తకు
కనఁబడు చుండును. అయినను క్రొత్తగా రక్తముపట్టుచున్న యామె
దేహము మరల క్రమక్రమముగా శుష్కించి మగఁ డధైర్యపడకుం
డుటకై పయికి లేనినవ్వు తెచ్చిపెట్టుకొనుచున్నను ముఖమునందు
విచారలక్షణములు స్పష్టముగా కనఁబడసాగెను. ఆమె మొగమును
చూచినప్పుడు భర్త కెంతచింత కలిగినను రెండవవయిపునకు తిరిగి
కంట తడిపెట్టునేకాని యామెచూచునట్లుగా నెప్పుడును దుఃఖపడఁడు.
ఒకానొకసమయమునందు సత్యవతికి దుఃఖముపట్టశక్యముకానియెడల,
ఆమెయేదోపని కల్పించుకొని దొడ్డిలోనికి దూరముగా వెళ్ళి యెవ్వ
రును చూడకుండ నింతసేపు దుఃఖపడి కన్నులనీరు తుడుచుకొని
భర్తృసేవ చేయుటకయి మరల వచ్చుచుండును. ఈసమయములో
సుబ్రహ్మణ్యా మేమో యన్నాఁడని కోపగించుకొని సూరమ్మతల్లి
యెవ్వరితోను చెప్పకుండ కొమార్తె నిక్కడ దిగవిడిచి తన పుట్టి
నింటికి లేచిపోయెను. అందుచేత సూరమ్మ యుదయాస్తమానములు
తల్లికొఱకు శోకములు పెట్టుట కారంభించి రోగికినిద్రకూడ లేకుండ

జేయును. సత్యవతి పిల్లలను సవరించుకొనుటకు తోడు తానెప్పుడును పెనిమిటివద్దనుండి యుపచారము చేయవలసి వచ్చుచుండుటచేతను మగనిబాధవలన మహాలక్ష్మి యేపనిచేయుటకును వల్లకాకపోవుట చేతను, మగఁడింట లేనప్పుడయిన పనిచేయుటకై సాహసించివచ్చి నను వేవిళ్ళమూలమున శక్తురాలు కాకపోవుటచేతను, గయ్యాళియైన సూరమ్మయుండియు లేనిదానితోనే సమాన మయిన దగుటచేతను ఇంటిపని యంతయు సీతమీఁదనే పడెను. ప్రాణసమానురాలయిన ముద్దులమఱఁదలా ప్రకారముగా కష్టపడుట సత్యవతికెంతమాత్రమును ఇష్టము లేకపోయినను చేయునదిలేక మఱఁదలికొఱకుకూడ లోపల కొంతవ్యసనపడుచు పథ్యపానములు చేయుటలో అవకాశమున్నప్పు డెల్లను సీతకు కొంతతోడుపడుచుండును. సుబ్రహ్మణ్యము కావలసి నప్పుడెల్లను వైద్యునింటికి వెళ్ళి మందులు తెచ్చియిచ్చుచు, పథ్య మునకు కావలసినపాలు మొదలైనవి తెచ్చియిచ్చును, బాహ్యాదులకు వెళ్ళవలసివచ్చినప్పుడన్నగారిని లేవఁదీసి పరుండఁబెట్టుచు, కష్టపడు చుండెను. ఈకష్టకాలమునందాతనిసహపాఠియగు సోమసుందరముకూడ ఆపద్బంధువై సుబ్రహ్మణ్యముతోసమానముగాకష్టపడిసాయము చేయు చుండెను. ఆవఱకుబంధుత్వమును తెలుపుకొని విందులు కుడిచిపోవుచుం డెడిబంధువు లొక్కరుడును కష్టకాలములో మొగము కనఁబఱచలేదు. పరమమిత్రులుగా నగపడిన ధనికులును తామేమయిన బదు లియ్య వలసివచ్చునేమో యని యింటికి వచ్చుటయే మానివేసినారు. ఒకటి తరువాత నొకటిగా సత్యవతినగ లన్నియు వర్తకుల పాలయినవి. ఇంట నన్నగారంత జబ్బుస్థితిలో నున్నను చీమకుట్టినట్టయిన నుండక యివి లేవనియు అవి లేవనియు వంకలుపెట్టి యేలాగుననో భోజనము చేసి తెచ్చెడిది చిల్లిగవ్వ లేకపోయినను వేళకు వెళ్ళకపోయినయెడల

శిరస్తాదారుగారు కోపపడుదు రని భార్యమీఁద నాలుగుకేకలువేసి రామస్వామి యిల్లుపట్టక నిర్విచారముగా తనస్నేహితులతోకూడ తిరుగుచుండెను. తమ్మునికి మిక్కిలి జబ్బుచేసిన దని విని సావిత్రి యిప్పుడు మరల వచ్చినది. అందుచేత సీత కిప్పుడు కొంతవిశ్రాంతి కలిగి వదినెగారితోకూడ అన్నగారివద్ద కనిపెట్టుకొని యుండుట కవకాశము కలిగినది, ఇప్పుడు చేతనున్న డబ్బంతయు వ్యయపడినందునను, అమ్ముటకు సత్యవతిశరీరమున నేమియు లేకపోయినందునను, తిండికి కావలసినంతమంది యున్నను గడించి తెచ్చుప్రయోజకు లొక్కరును లేనందునను, ముం దెట్లు జరుగునో తోఁచక సత్యవతి సీతతోను సుబ్రహ్మణ్యముతోను రహస్యముగా చెప్పి వ్యసనపడెను. సుబ్రహ్మణ్య మాదినముననే వెళ్ళి తా నుదినమునకొక గంటచొప్పున రాత్రులింటివద్ద ఒక్కధనికునికొమారునకు విద్యచెప్పునట్లును వారు నెలకు నాలుగురూపాయ లిచ్చునట్లును నిర్ణయించుకొనెను. సీతకూడ తాను కొంతవఱకు చదువెఱిఁగిన దగుటచేతను, కుట్టుపనియందు కొంతప్రవీణత కలది యగుటచేతను అప్పుడు రాజకీయపాఠశాలలోని విద్యార్థులు క్రొత్తగా ఇన్నీసుపేటలోపెట్టిన బాలికాపాఠశాలయందుపాధ్యాయినిగా ప్రవేశింప నిశ్చయించుకొని, అన్నగారికిని వదినెగారికిని తనయభిప్రాయము చెప్పి వారియనుమతి పొందె, తెలియని వారు తన్నొకవేళ పరిహసించి దూషించినను వారిమాటలు సాటి చేయరా దని మనసు దృఢపఱుచుకొని దరఖాస్తు వ్రాసి పాఠశాలా కార్యనిర్వాహకుల కిమ్మని సుబ్రహ్మణ్యముచేతి కిచ్చెను. ఇంతలో నారాయణమూర్తిగారికి దేహారోగ్యముతప్పియున్నదన్నవర్తమానము విని చూడవచ్చిన కక్షిదారుఁ డొకఁడు వారిస్థితిని జూచి మిక్కిలివ్యసనపడి యేదో వ్యాజ్యములో తాను బాకీపడియున్నఫీజు నూఱురూపాయ

లను సత్యవతిచేతి కిచ్చెను. మంచివారికెప్పుడును దైవమేదోయొకరీతిని సాహాయ్యముచేయుచుండును. ఈయాపత్సమయమం దందఱును కృతఘ్నులుగానేయున్నారని దీనింజదువువారు భావింపవలదు. వంట బ్రాహ్మణులు మొదలయిన సేవకులు వచ్చి యేపని చెప్పినను చేయుటకు సిద్ధముగానుండి తనయజమానుని నిమిత్తమయి కంట తడిపెట్టని దినము లేదు. ఇరుగుపొరుగువారును వారివలన ఉపకారముపొందిన యితరులును కృతజ్ఞతగలవారై యనుదినమును విరామము లేకుండ వచ్చి చూచిపోవుచునేయున్నారు. కొంతకాలము వైద్యుఁడు సహితమతఁడు జీవించునోలేదోయన్న సంశయము కలిగియుండెను. అయినను సత్యవతి మొదలయినవారుపడినప్రయాసము వ్యర్థముగాపోలేదు. ఆఱుమాసములకు రోగము మళ్ళిన చిహ్నములు కనఁబడనారంభించెను వాడి చిన్నవోయియున్న సత్యవతిముఖమునం దిప్పుడు కొంచెము తెలివి కనఁబడనారంభించెను. నారాయణమూర్తిమంచముదిగి మెల్లగా తిరుగ నారంభించునప్పటి కెనిమిదిమాసములయినది. తరువాతఒకటి రెండుమాసములలో నతఁడు మరల సభకువెళ్ళి పనిచూడ శక్తుఁడైనందున కక్షిదారులెప్పటివలె రానారంభించిరి. సంవత్సరమగునప్పటికి చేతిలో కొంచెము డబ్బుచేరినందున నారాయణమూర్తి మరల మును పటియింట ప్రవేశించెను. కొమారుఁడును కొమార్తెయుకూడ సుఖముగా పెరుగుచుండిరి.

పదునాల్గవప్రకరణము

చూచువారికందఱికిని పయికి నారాయణమూర్తియు భార్య మొదలగువారును మిక్కిలి సుఖపడుచున్నట్టుగానే కనఁబడుచున్నను, పైవారనుకొన్నంత సుఖముమాత్రము వారికిలేదు. ఒకవేళ దంపతులు

తమలో తా మెంతయైకమత్యము గలిగి యెంత నెమ్మదితో సంసారచక్రమును నడిపించువారయ్యును మనలోని యవిభక్తకుటుంబస్థితివలన పెక్కుబాధలును మనస్తాపములును కలిగి తఱచుగా వారిసుఖమునకు భంగముకలుగుచుండును. ఇంటనున్నవారు తమజీవనార్థమయి తామిసుమంతయు పాటుపడక కుటుంబములో కొంచెము ప్రయోజకుండయి గడించి తెచ్చుచున్నవాఁడొకఁ డున్న వానినే యన్నిటికిని నమ్ముకొనియుండి పనిపాటులు లేక యూరక తిని కూరుచుండుటచేత ప్రొద్దు జరగక ప్రతిస్వల్పవిషయములోను నిష్కారణముగా కలహములాడుచు, సంపాదించి తెచ్చి కుటుంబసంరక్షణము చేయువానికష్టములను లేశమైనను విచారింపక తమ కిదిచాలదని అది చాలదని రవ్వపెట్టుచు గృహయజమానున కేదో యొకవిధమైనశ్రమను కలుగఁజేయుచుందురు ఇంట సోమరులుగానుండి తినువారిసంఖ్య యెంత యెక్కువైన జగడము లంత యెక్కువగుచుండును. భగవంతుఁడు తమకుదయచేసిన కరచరణాద్యవయవము లన్నియు తిన్నగా నుండి తాము దృఢకాయులయియుండియు వాని నుపయోగించుకొనకపోయినందుకు సిగ్గుపడవలసినదానికి మాఱుగా తమ్మితరులు పోషించుట విధి యనుకొని గర్వపడుచు నానావిధముల గడించి తెచ్చిపెట్టువారి మనస్సులకు బాధ కలిగించుచుందురు. ఇందుచేత హిందూకుటుంబములో సాధారణముగా తెచ్చిపెట్టువారికిఁగాని తెచ్చినదాని ననుభవించువారికిఁగాని తృప్తియు సంతోషమును కలుగక, ఒకరిమీఁద నొకరి మనస్సులో అసూయయు ద్వేషమును గలిగియుండును. ఈకారణముచేత నేయత్యంతైకమత్యమును దృఢానురాగమును ఉండవలసినయొక్క కడుపున పుట్టినవారిలో సహితము సోదరవాత్సల్య మంతగాలేక ద్వేషమే యధికముగా నుండి లోకములో అన్నదమ్ములశత్రుత్వమన్నసామెత

పుట్టవలసినంతగతి సంభవించినది. కాఁబట్టి మనవారందఱు ఒక్క చోటఁ గలిసియుండక యెంతదూరముగా నున్న అంత యనురాగ మును ప్రేమయుఁ గలవారయి యుందురని నామనస్సునకు తోఁచు చున్నది.

రామస్వామి బాగుగోరి నారాయణమూర్తి యతనిని చాటు నకు పిలిచి యెన్నిసారులు బుద్ధిచెప్ప యత్నించినను రామస్వామిమన స్సులో నేదో దురభిప్రాయము పెట్టుకొని యుద్దేశము తెలిచి చెప్పిన దానికెల్లను విపరీతార్థములు కల్పించి తన్నును భార్యను పోషింపవలసి వచ్చినదని కానిమాటలాడి యన్నగారు తమ్మోలాగునసైన వెడలఁగొట్ట చూచుచున్నాఁడని యెఱిఁగినవారితో నెల్లను చెప్పనారంభించెను. అందుచేత నారాయణమూర్తి తమ్మునితో నేమియు చెప్పుట మాని వేసి, అతఁడేదారిపోయినను చూడనట్టూరకుండవలసినవాఁ డయ్యెను. అందువలనను అతనిదుర్నయ మడఁగక మఱింతమీఱిపోయి, దుష్టుల సహవాసము మరిగి యథేచ్ఛముగా తిరుగుచు రాత్రులు దీపములు పెట్టుకొని సహితము జూదములాడి యోడినసొమ్ము నిమిత్తమయి భార్యను బెదరించి నగయేదైన దీసికొనిపోయి పాడుచేయుచు, ఒకా నొకప్పుడింట చేతికందినవస్తువేదియైన ఎత్తుకొనిపోయి జూదగాండ్ర కిచ్చుచు, తానోడిపోయిన దినమున చిరచిరలాడుచు తిన్నగానన్నము తినక యలిగి లేచిపోయి భార్యను కొట్టి తిట్టుచు, అన్నగారిపేరుచెప్పి యంగళ్ళలో వస్తువులు తెచ్చి తానుపయోగించుకొనుచు, తుంటరు లను వెంటవేసికొని రాత్రులవేళ తిరిగి తమవిరోధులతో పోట్లాడి మాటతెచ్చుచు, పలువిధముల అన్నగారికి మనస్తాపము తెచ్చుచుం డెను. అతఁ డప్పుడప్పుడు సీమసారాయములను త్రాగుచుండునని చెప్పుదురుగాని యాతఁ డెప్పుడును తప్పత్రాగి దేహముమఱచి

పడిపోయినట్లు కనఁబడదు. అయినను ముండల మరిగి జూదములాడ నలవాటుపడినవారికి పానముండుట యంత వింతకాదు. ఈనడతనుకని పెట్టి మహాలక్ష్మి మనసులో ఖేదపడి మగనితో అనేకవిధముల నయమున చనువున హితముచెప్పి చూచెనుగానియాహితోపదేశమువలన కార్యము లేకపోవుటయే కాక మీఁదిమిక్కిలి యతఁడామెనుకొట్టుటయు తిట్టుటయుకూడ సంభవించుచువచ్చెను. మగనివిషయమైన యీబెంగచేత నేయామె దేహములో నెంతోజబ్బుచేసి ప్రసవమైనప్పుడు బ్రతుకదన్నంతదుస్థితికివచ్చెను. జీవిత సంశయము కలిగియున్న యా దినములలో ఒకసారి మహాలక్ష్మి యొంటిగా తినమంచమువద్ద కన్నుల నీరు పెట్టుకొనుచు నిలుచున్న తనమగనిని చేరఁబిలిచి మీఁదమెల్లగా చేయివైచి హీనస్వరముతో తనవ్యాధి కాతనినడతవలనఁ గలిగిన మనోవ్యధయే కారణమనిచెప్పి, తాను పోయినతరువాతనైనను ప్రవర్తనము తిన్నపఱుచుకొని యన్నగారును వదినెగారునుచెప్పినట్టు విని వచ్చెడుభార్యను సుఖపెట్టి మీరు సుఖపడెదమని చేతిలో చేయివేసిన యెడల నిర్విచారముగా ప్రాణములు విడిచెద నని గడియకొకమాట చొప్పున చెప్పి కన్నులుమూసికొనెను. అతనికామాటలు శూలముల వలె నాటినందున తనవెనుకటి నడతవిషయమై నిజమయిన పశ్చాత్తాపము గలిగి యింకముం దెప్పుడును మునుపటి దుస్సహవాసముల తిరుగక బుద్ధికలిగి యోగ్యముగా ప్రవర్తింపవలయు నని నిశ్చయము చేసికొని భార్యకు తనమీఁదఁగల ప్రేమకును తనబాగువిషయమై యామె మనసులోని చింతకును దుఃఖము పట్టలేక పెద్దపెట్టున నేడిచి భార్యచేయి పట్టుకొని భగవదనుగ్రహమువలన నీవు బ్రతికి నేనుసుఖపడవలసిన భాగ్యము తటస్థించిన పక్షమున నాముందు నడత యెట్లుండునో నీవే చూచెద వని చెప్పి యాపైని నోటమాట రాక కన్నీరు

కాలువలు కట్టించుచు నూరకుండెను. ఆమాటలవలన మహాలక్ష్మి కెంతో ధైర్యము కలిగి నాటినుండి యామె దేహస్థితి యద్భుతముగా మారి దినదినక్రమమున దేహము స్వస్థపడి మంచముమీఁదికాలు క్రింద మోపఁగలిగి నెలదినములలో ఇంట నడయాడ శక్తురా లయ్యెను. ఆమెకు పుట్టిన స్త్రీశిశువును సుఖముగా పెరుగుచుండెను. తోడికోడలి వ్యాధిదినములలో సత్యవతి పడిన ప్రయాసమునుపరితా పమును చేసిన యుపచారమును చూచితీరవలసినదేకాని చెప్పతీరదు. స్వప్రయోజనపరత్వ మన్నమాట యేలోకమునను లేక తనధనము దేహమును పరులనిమిత్తమే ధారవోసెడి యిటువంటి సాధ్వీ మణులుండబట్టియే దుఃఖబహుళమైన యీలోకమునందు బహుగృహములు భూతలస్వర్గము లగుచున్నవి. భార్యమాటవలన రామస్వామి నడతయు ఆకస్మికముగా మంత్రించినట్లు మారిపోయెను. అతఁడు నాఁడు మొదలుకొని మరల నెప్పుడును రాత్రులిల్లు బయలుదేరి వీధిలో కాలుపెట్టలేదు జూదమాడలేదు. పూర్వపు విహారులతో సహవాసము చేయలేదు, మరే దుష్కార్యమును చేయలేదు. పూర్వమిత్రు లనేకపర్యాయము లాతని నిమిత్తమై యింటికివచ్చి పిలిచియు పరిహాసము చేసియు రోషము పుట్టించియు తమమార్గమునకు మరల దింపఁజూచిరి కాని దారి ప్రయత్నములు కొనసాగనందున, అతఁడిక చెడిపోఁడని విడిచిపెట్టి యాతనిమైత్రిని వారు మాను కొనిరి. మును పన్నగారిమాట యన్న తిరస్కారబుద్ధితోఁ జూచెడు రామస్వామి యిప్పుడన్నగారికిని వదినెగారికినిపరమభృత్యుఁడయి వారి యాజ్ఞ కడుగుదాటక మెలఁగఁజొచ్చెను. ఇప్పు డతనికి తానేలాగున నైన విద్యాభ్యాసము చేసి పరీక్షలిచ్చి గొప్పతనము పొందవలెనన్న చింత తప్ప వేఱుచింత లేదు. అందుచేత నతఁ డిప్పుడు రాత్రియు

పగలును పుస్తకములు చేతం బుచ్చుకొని చదువుచు తనకుం దెలియని దాని నన్నగారి యొద్దను యితరులయొద్దను నేర్చుకొనుచు విద్యాకాలక్షేపము చేయుచున్నాఁడు.

నారాయణమూర్తికిని సత్యవతికిని మనస్సులకు నొప్పి కలిగించి వ్యాకులత పుట్టించెడు రెండవ కారణము సూరమ్మనడత. సూరమ్మయు తల్లియు చిన్ననాఁటినుండియు పల్లెలయందు పెరిగినవారగుటచేతను, చదువుకొన్న నాగరికులతో నెన్నఁడును మెలఁగి యుండక పోవుటవలన వారియాచార వ్యవహారములు మిక్కిలి భిన్నము లగుటచేతను, వారికి సత్యవతి మొదలయిన యింట నున్నవారి ప్రవర్తన మెవ్వరిదియు సరి పడక యుండెను. సూరమ్మ ప్రతిదినమును ఏదో యొకనోము నోచుచు లోకములో లేనినోము లన్నియు పట్టవలెనని కోరుచుండును. సుబ్రహ్మణ్యము నోములయం దిష్టము లేనివాఁడై సాధ్య మయినంత వఱకు మాన్పింపఁ బ్రయత్నింపుచుండును. సూరమ్మ పేడ శుచి యని భావించి కంపుకొట్టునట్టుగా ఎల్లయెడలను ముద్దలుముద్దలు పడునట్లు మోటిమాటికిని పేడనీళ్ళు చల్లుచుండును, సుబ్రహ్మణ్యము పేడ యశుచియని యెంచి దానిని చూచినప్పు డసహ్యపడుచు వచ్చుటయే కాక పేడనీళ్ళుపడి పాదరక్షలును బల్లలును కొన్నిసమయములయందు బట్టలును పాడగుచున్న వని విసుగుకొనుచుండును. సూరమ్మ యెవ్వరో దగ్గరకు వచ్చి రనియు, ఏదో యొకగుడ్డ కాలికి తగిలిన ట్లనుమానముగా నున్నదనియు చెప్పరానివానిమాట వినఁబడిన దనియు పేరులుచెప్పి మయిలపడితి నని దినమున కయిదారుస్నానములు చేసి తడిబట్టలు కట్టుకొని తలనొప్పిచేతను పడిసెముచేతను మూలుగుచుండును; సుబ్రహ్మణ్య మది యంతయు వెఱ్ఱియని చెప్పి మానిపింపఁ జూచు చుండును. సూరమ్మ రోగము వచ్చినప్పుడు మందులు వేసికొనక

వ్యాధిని పెంచుచు సోదెనిమిత్తమును శకునములనిమిత్తమును వేరు వెల్లంకులనిమిత్తమును ప్రయత్నించి సొమ్ము వ్యర్థముగా వ్యయపఱుపఁ జూచుచుండును. సుబ్రహ్మణ్యము వ్యాధి కౌషధముతప్ప వేఱుమందు లేదనియు దానికి దేవతలును దయ్యములును కారణములు కావనియు బోధించి ఆపిచ్చిపనుల నివారింపఁ జూచు చుండును. సూరమ్మ శని వారములనియు ఆదివారము లనియు మంగళవారము లనియు శుక్ర వారము లనియు ఏకాదసులనియు అమావాస్యలనియు శివరాత్రు లనియు కృష్ణాష్టము లనియు గ్రహణము లనియు పర్వములనియు తఱు చుగా ఒక్కప్రొద్దులును జాగరములును ఫలహారములును నిరాహార ములును చేసి దేహము చెడఁగొట్టుకొను చుండును, సుబ్రహ్మణ్య మివి యన్నియు ఛాందసము లని కోపపడి యత్తగారియొక్కయు భార్య యొక్కయు ఆగ్రహమునకు పాత్రుఁ డగుచుండును. సూరమ్మ తాను ధనికురాలివలె కనఁబడ నెంచి తనస్థితికి తగనిబట్టలును నగలును తెమ్మని బాధించుచు, డంభము నిమిత్తమయి లేనిపోనిబొంకులు పలుకుచు, దొంగతనముగా ఇంటనున్నవస్తువులు తీసి బ్రాహ్మణులు మొదలయిన వారికిచ్చుచు, స్వల్పవిషయములలో ఇరుగుపొరుగులవారితో కలహ ములాడుచు, ఊరక కూరుచున్న కాలములో పరులమీఁదిదోషముల నెన్నుచు, ఉండును, సుబ్రహ్మణ్య మివి యన్నియు కానిపనులని నొక్కిచెప్పి నీతులు చెప్పి భార్యచెవులకు నొప్పి కలిగించు చుండును. ఈవిధముగా ఆదంపతు లనేకవిషయములయందు భిన్నాభిప్రాయము గలవారుగా నుండుటచేతను, ఈకలహములలో సత్యవతి మొదలయిన వారు సుబ్రహ్మణ్యముపక్షమే యవలంబించినట్లు కనఁబడుటచేతను సూరమ్మకును తల్లికిని వారందఱియందును ద్వేషముపుట్టి తల్లిబిడ్డలు పిల్లిమీఁద పెట్టియు ఎలుకమీఁద పెట్టియు నారాయణమూర్తిని సత్య

వశిని వారిబిడ్డలను నోట పట్టరానితిట్లుతిట్టియు పొరుగువారితో వారి మీఁద నేరములుచెప్పి తమ కన్నమును బట్టియు నియ్యక బాధించు చున్నారని బోరుబోరున నేర్చి యల్లరిపెట్టియు, ఆదంపతులకు మనో వేదనను కలిగించుచుండిరి. చూచితిరిగదా మూర్ఖులవలన ఎంతమంచి వారికిని లోకములో నెటువంటి యాయాసమును మనోవ్యథయును సంభవింపుచుండునో! ఈకలహములచేత సూరమ్మయు తల్లియు చేరి కట్టుకట్టి తలనొప్పి యున్నప్పుడు లేనప్పుడునుకూడ మొగమునకు పట్టు వేసికొని యిచ్చినమందులు వేసికొనక తమ్ము చూచువారు లేరని పెద్దపెట్టున నేడ్చుచు పొరుగువారలనెల్ల ఆకర్షింపుచుందురు. మఱికొన్ని సమయములయందు సూరమ్మ దయ్యము పట్టిన ట్లభిన యించి పెద్దకేకలు వేసి యల్లరిచేసి రాత్రివేళ అందఱి నూరిమీఁద పరుగులెత్తించుచు దేహము తెలియనట్లు నటించి నోరికసి దీఱ తన కోపమున్నవారినందఱినితిట్టుచు, దయ్యముపేరుపెట్టి బట్టను కాల్చియు గాజుగిన్నెలు మొదలయినవి పగులఁగొట్టియు, విశేషనష్టమునుగలుఁగ జేయుచుండును. అందుచేత చదువేమియు జరగక సుబ్రహ్మణ్యము తన కటువంటిగయ్యాళి భార్య యయినందునను తనమూలమున నిష్కారణముగా అన్నగారికిని వదినెగారికిని కూడ శ్రమ కలుగు చున్నందునకును మిక్కిలి ఖేదపడి ప్రాణమువిసిగినప్పుడు కొన్నివేళల యం దిల్లువిడిచి దేశాంతరము లేచిపోవుటకును కొన్నిసమయముల యం దాత్మహత్య చేసికొనుటకును ప్రయత్నించుచు వచ్చెను గాని నేఁటివఱ కటువంటి వైపరీత్య మేదియు పుట్టలేదు. ముందేమి జరగఁ బోవునో ఈశ్వరునకు తెలియవలెను గాని మన కేమియు తెలియును.

సత్యవతికిని భర్తకును గలమూఁడవచింతసీతకుతటస్థించిన దుర వస్థవిషయమైనది. వా రామె దుర్గతిని మాన్పి యేలాగునవైన వున

ర్వివాహము చేసి మరల సుఖస్థితికిఁ దీసికొనిరావలెనని వారి మనస్సులలో దృఢముగా నిశ్చయము చేసికొని యుండిరిగాని చిరకాలము నుండి ఆచారము లేకపోవుటవలన జనులలోఁగల ద్వేషమునుక్రొత్తగా వివాహము చేసికొన్నవారి విషయమై శంకరాచార్యులవారు బహిష్కార పత్రికలనుబంపి పెట్టినబాధను తలఁచుకొని తమ యభిప్రాయమును కొందఱాప్తులతోతప్ప ఇతరులతో నెవ్వరితోను జెప్పలేదు. వారికి సోమసుందరమునకు సీతనిచ్చి వివాహము చేయవలెనని యున్నది. సోమసుందరమును సీతయుఁగూడ పరస్పరానురాగము గలవారయి యొండొరులను వివాహ మాడవలయు ననియే కోరి యున్నారు. కాని యీవివాహ మగునో కాదో మాత్ర మిప్పుడు నిశ్చయముగా చెప్ప వలనుపడదు. ఇటువంటి విషయములలో సరిగా కార్య మయినవఱకును రూఢిగావివాహ మగునని యెవ్వరును నమ్మఁగూడదు. వివాహము లయినయెడల మీకందఱికిని తెలియకమానదు గనుక దీనిం జదువువా రందఱును కార్యము నిమిత్త మెదురు చూచు చుండవచ్చును.

తక్కిన విషయములలో నారాయణమూర్తియు సత్యవతియు మిక్కిలి సుఖు లయి యున్నారు. ఆదంపతులలోఁగల యనుకూల దాంపత్యము మఱి యెక్కడను కనఁబడదు. అన్నవస్త్రాదులకును దానధర్మములకును లోపము లేకుండ కావలసినధనము దొరకు చున్నది; కొడుకును కూఁతురును చక్కఁగా పెరుగుచు కన్నుల పండువు చేయుచున్నారు. లోకములో సుఖమున కంతకంటె నధిక మేమి కావలెను ?

———

పదునేనవ ప్రకరణము

ఓ కాంతామతల్లులారా! సత్యవతియొక్కయు ఆమె భర్త యొక్కయు కుటుంబముయొక్కయు స్థితిగతులను నేటివఱకును నాకు తెలిసినంతవఱకును మీకు తెలిపియున్నాను. కొంతకాలముక్రిందట ఇంట నెవ్వరితోను జెప్పక కాశీకాపురమునకు లేచిపోయిన లక్ష్మి నారాయణప్పగా రిప్పుడే యాత్రచేసికొని కాశీకావడితో వచ్చి కొడుకులతోను కోడండ్రతోను కాశీకాపుర మరక్రోసెడు వెడల్పున క్రోసెడునర పొడుగున గంగానదియొక్క యుత్తరతీరమందున్నదనియు, ఇప్పుడున్న విశ్వేశ్వరుని యాలయమునకన్నను పురాతనమయి మహాత్మ్యము కలిగియుండిన శివాలయమునుపడఁగొట్టించియౌరంగజేబను మహమ్మదీయుఁడు కట్టించిన మసీదును చూచితిననియు, గంగానది పొడుగునను శిలామయము లగుఘట్టములు కట్టఁబడుటయేకాక బ్రాహ్మణులు జపము చేసికొనుటకు నీటిపయిని కొయ్యలతో కట్టఁబడిన యున్నతాసనము లున్నవనియు, ఆపట్టణమును పంచక్రోశమధ్యమున చుట్టు నున్నప్రదేశమును మిక్కిలి పవిత్ర మయినవనియు, అక్కడ నాలుగైదు లక్షలజను లున్నారనియు, చెప్పుచున్న వార్తావిశేషములు తప్ప మీకు చెప్పవలసిన సంగతులేవియు నాకుఁ గనఁబడుచుండలేదు. దీనిలో ముందేమి విచిత్రకథ వచ్చునో యనునభిలాషచేత నైన మీలో పలువురు సావధానముగా దీనిని చదివి యుందురు. పురాణేతిహాసాదులయందువలె హృదయాహ్లాదకరము లయినవిషయములు మీకు దీనియందు కనఁబడి యుండవు. లోకచరిత్రములయందు కథలయందలి వినోద మెప్పుడును కలుగదు. కాని సత్యప్రియు లయినవారికి చరిత్రములయందలిసత్యమే సంతోష

జనకముగా నుండి సుఖసాధన మగును. సమర్థు లయినవారు వ్రాయక పోవుటచేత సత్యముసహితము కొన్నిసమయములయందు మనోహర ముగా నుండక పోవచ్చును. చెప్పవలసినవానిని కొన్నిటిని చెప్పక పోవుటచేతఁగాని చెప్పఁగూడనివానిని కొన్నిటిని చెప్పుటచేతఁగాని చెప్పినవానిని మృదుమధురశైలిని వ్రాయ లేకపోవుటచేతఁగాని యిది మీకు మనోహరముగా కనఁబడక పోయినయెడల నాలోపమును మన్నించి, పతివ్రతాశిరోమణి యైనసత్యవతియం దుండవలసినగౌర వముచేతనైనను దీనిని మీరు పలుమాఱు చదివి యామెవలె ప్రవ ర్తించుటకు ప్రయత్నపడుఁడు. ఈచరిత్రమును చదువుటవలన మీలో నొక్కరు బాగుపడినను నాప్రయాసమునకెల్లను అదియే ప్రతిఫలమని సంతోషించెదను. దీనియందు పురాణములయందలి చిత్రకథ లేవియు లేకపోయినను నీతిబోధయందుమాత్ర మిది యేపురాణమునకును తీసి పోవునది కా దని నమ్మెదను. దీనింజదివినవారికందఱికిని పెక్కువిషయ ములు మనస్సున నాఁటియుండును కాని వానిలో స్పష్టముగాకనఁబడు నవి వేంకటేశ్వరులయొక్కయు సుందరమ్మయొక్కయు స్థితినిబట్టివిచా రింపఁగా దంపతులిరువురును చదువెఱుఁగనిమూఢు లయి యున్నపక్ష మున వారిలోనప్పుడప్పుడు నిష్కారణముగా కలహములు పొసఁగుట చేత సంపూర్ణసుఖము కలుగకపోయినను పరస్పరము నొకరీతిగాఁగలసి వారొకవిధముగా సుఖజీవనమే చేయుచుందురని తేలుచున్నది; నారా యణమూర్తియొక్క యు సత్యవతియొక్కయు స్థితినిబట్టి విచారింపఁగా దంపతులిద్దఱును చదివినవారయి యుక్తాయుక్తవివేకముగలవారయి యున్నయెడల వివేకహీనులైన బంధువులు మొదలయినవారివలన నిర్హేతుకముగా మనస్తాపము కలిగినప్పుడుతప్ప సాధారణముగా గృహము భూతలస్వర్గమువలెనుండి వారికిసంపూర్ణసుఖముగలిగి వారికి

మాత్రమేకాక లోకమునకంతకును మేలుకలుగునని స్పష్టమగుచున్నది. రామస్వామియొక్కయు మహాలక్ష్మియొక్కయుస్థితినిబట్టి విచారింపఁగా భర్త చదువెఱుఁగని మూఢుఁడయి భార్యవిద్యావతియు గుణవతియు నయి యున్నయెడల భర్తవలన పెక్కుకడగండ్లు సంభవించుచువచ్చి నను మార్దవముగల స్త్రీస్వభావమునుబట్టి యుక్తసమయమున చేసిన హితోపదేశముచేత పురుషునకొకానొకప్పుడు బుద్ధివచ్చి సంసారము బాగుపడునని తెలియవచ్చుచున్నది , సుబ్రహ్మణ్యముయొక్కయు సూరమ్మయొక్కయు స్థితినిబట్టి విచారింపఁగా భర్తవిద్యాధికుఁడయిన యోగ్యుఁడుగానుండి భార్య చదువెఱుఁగని గయ్యాళియగుటసంభవించినయెడల స్వప్నావస్థయందును సుఖముకలుగక గృహము మహారణ్యమువలెనుండి దంపతులకుమాత్రమే కాక యిరుగుపొరుగులవారికి సహిత మాయాసము కలుగుచుండునని తేటపడుచున్నది. కాఁబట్టి దీనిం జదివి తమబిడ్డలకు వివాహముచేయఁ దటస్థించువారు వారిభావి సుఖమును చక్కఁగా విచారించి ధనమే ప్రధానముగా చూడక విద్యయందును బుద్ధియందును వయసునందును ఎవరికిఁదగినవారిని వారికి వివాహముచేసి సాధ్యమయినంతవఱ కనుకూలదాంపత్యము కలుగునట్లు చూతురని కోరుచు దీనిని ముగించుచున్నాను.

సంపూర్ణము.

స్త్రీల కుపయోగించుకథలు

ఐదవ సంపుటము

1 సత్యవతీ చరిత్ర
2 చంద్రమతీ చరిత్ర
3 సత్యసంజీవిని
4 చమత్కార రత్నావళి
5 సతీమణి విజయము
6 సుమిత్ర చరిత్రము
7 రఘుదేవ రాజీయము
8 పరంగేశ్వర వర్తక చరిత్రము
9 కళావతి పరిణయము
10 గయ్యాళినిసాధుచేయుట
11 చిత్రకేతు చరిత్రము
12 దానకేసరీవిలాసము
13 వైదర్భీ విలాసము
14 భానుమతీ కళ్యాణము
15 సరసిజనమనోభిరామము
16 ధర్మకవచోపాఖ్యానము
17 కుమారద్వయవిలాసము
18 పద్మినీ ప్రభాకరము
19 మాలతీ మధుకరము

స్త్రీలకుపయోగించుపుస్తకములు

ఆఱవ సంపుటము

1 శ్రీ విక్టోరియా మహారాజ్ఞి చరిత్రము
2 సతీహితబోధిని
3 పత్నీహిత సూచని
4 స్త్రీనీతిదీపిక
5 సత్యాగ్రాపదీసంవాదము (మాతృపూజ పితృపూజ)
6 నీతికథామంజరిప్రథమభాగము
7 డిటో ద్వితీయభాగము
8 దేహారోగ్యధర్మబోధిని

ఉ ప న్యా స ము లు

ఏడవ సంపుటము

1 జన్మాంతరము
2 అతిబాల్య వివాహము
3 విగ్రహారాధనము
4 ఈశ్వరదత్తపుస్తకములు
5 ఈశ్వరోపాసనము
6 ప్రార్థన
7 మానుషధర్మము
8 విద్యార్థికుల ధర్మములు
9 మనుష్యజీవితములయొక్క పరమార్థము
10 వైరాగ్యము
11 విద్యాధురీణుల యర్హా కృత్యములు
12 వర్ణము
13 హిందూమతములు
14 స్వయంకృషి
15 సకాయకష్టకర్మలు
16 వేశ్యాకాంతల ఉపన్యాసములు
17 ఐకమత్యము
18 దానములు
19 స్త్రీపునర్వివాహచరిత్ర
20 స్త్రీపునర్వివాహవిషయకోపన్యాసము
21 స్త్రీపునర్వివాహవిషయక ప్రథమవిజ్ఞాపనము

22 స్త్రీపునర్వివాహవిషయక ద్వితీయవిజ్ఞాపనము
23 స్త్రీపునర్వివాహశాస్త్ర సంగ్రహము
24 స్త్రీపునర్వివాహభూతవర్తమానస్థితులు

ఉపన్యాసములు-జీవచరిత్రలు

ఎనిమిదవ సంపుటము

1 దేశీయమహాసభ-దానియుద్దేశము
2 స్వదేశసంస్థాన చరిత్రాదులు
3 విగ్రహతంత్రవిమర్శనము
4 ఉపన్యాసమంజరి
5 వివేకవర్ధని మొదటిభాగము
6 ,, రెండవభాగము
7 ,, మూడవభాగము
8 శంకరాచార్యులు
9 బసవరాజు గవర్రాజుగారిజీవచరిత్రము

సాహిత్య గ్రంధములు

తొమ్మిదవ సంపుటము

1 సంగ్రహ వ్యాకరణము
2 కావ్యసంగ్రహము
3 అలంకార సంగ్రహము
4 నీతిచంద్రిక-విగ్రహము
5 నీతిచంద్రిక-సంధి
6 తర్కసంగ్రహము
7 సత్యవాదిని
8 ఉత్తమస్త్రీచరిత్రములు
9 జీసస్ చరిత్రము

ఆంధ్ర కవులు

పదియవ సంపుటము

1 పూర్వాంధ్ర కవులు
2 మధ్యకాలపు కవులు
3 ఆధునికాంధ్ర కవులు

పదకొండవ సంపుటము

స్వీయచరిత్ర

పుస్తకములు వలయువారు:—

కార్యదర్శి, హితకారిణీ సమాజము, రాజమహేంద్రవరము.

అని వ్రాసిన బడయగలరు.

బాకర్స్ ముద్రాక్షరశాల, రాజమహేంద్రవరము- 1950